

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Bc. Petra Sadílková

**Dobrovolní hasiči z hlediska rozvoje sociálního
kapitálu**

Diplomová práce

Praha 2014

Autorka práce: **Bc. Petra Sadílková**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Pavol Frič, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2014

Bibliografický záznam

SADÍLKOVÁ, Petra. *Dobrovolní hasiči z hlediska rozvoje sociálního kapitálu*. Praha, 2014. 79 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Pavol Frič, Ph.D.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá postavením a významem dobrovolných hasičů v České republice z hlediska rozvoje sociálního kapitálu, a řadí se tak mezi texty věnující se fenoménu dobrovolnictví. Základní otázkou práce je vysoká míra úspěchu a rozšířenosti tradiční zájmové organizace v dnešní společnosti, která směřuje spíše k individualismu. Odpovědi na vzniklé otázky související s postavením dobrovolných hasičů mezi ostatními dobrovolníky jsou hledány za pomoci analýzy konceptu kolektivního sociálního kapitálu. Díky této perspektivě je prostřednictvím kvantitativního a kvalitativního přístupu odhalen význam tradice, sociálních vazeb a postavení sborů dobrovolných hasičů v místních komunitách. Zdá se, že hlavním smyslem dobrovolnického sdružení není pouze ochrana obyvatel, dobrovolní hasiči se totiž vysokou mírou podílejí také na vytváření příležitostí pro sdružování a udržování kolektivního společenského života v komunitách, ve kterých působí. Tímto jednáním napomáhají k udržení pospolitosti místních občanů a rozvoji sociálního kapitálu.

Abstract

The diploma thesis deals with the status of volunteer fire fighters from the point of view of social capital development. Because of that subject it belongs to studies exploring phenomenon volunteering. Association of volunteer fire fighters is traditional volunteer organization and its success and expansion in the individualistic present society are the basic questions of the study. The answers on the questions connected with unique status of volunteer fire fighters between Czech volunteers were searching by using analysis of collective social capital. Importance of traditions, social networks and status of volunteer fire fighters in their communities were revealed by quantitative and qualitative approaches. It seems that the main sense of existence of volunteer fire departments is not only the protection of people against fires and accidents but also helping communities to maintain their collective social life. By this action are volunteer fire fighters instrumental in keeping cohesion of local citizens and in social capital development.

Klíčová slova

dobrovolnictví, dobrovolní hasiči, sociální kapitál, komunitní rozvoj

Keywords

volunteering, volunteer fire fighters, social capital, community development

Rozsah práce: 150 339 znaků s mezerami

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jsem jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne .....

Petra Sadílková .....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, kteří mi poskytli prostor pro napsání této diplomové práce. Dík patří především mým blízkým za jejich podporu a trpělivost. Účastníkům interview děkuji za čas, který mi věnovali. Ráda bych také vyjádřila vděk vedoucímu práce, který mi pomohl nalézt směr, jímž se práce ubírá.

Teze diplomové práce

PROJEKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd
Institut sociologických studií
Katedra sociologie

PŘEDPOKLÁDANÝ NÁZEV DIPLOMOVÉ PRÁCE:

BÝT DOBROVOLNÝM HASIČEM JAKO PŘÍLEŽITOST PRO INTEGRACI A ROZVOJ KOMUNITY

KONZULTANT: Doc. PhDr. Pavol Frič, Ph. D.

DIPLOMANTKA: Bc. Petra Sadílková

1. Vymezení předmětu zkoumání a struktura výzkumného tématu

Dobrovolnictví patří mezi fenomény zasluhující pozornost sociologů. Přesná definice je otázkou diskuze, celkově vzato se ale jedná se o rozhodnutí člověka vykonávat dobrovolně, ve prospěch druhých neplacenou činnost. Motivace pro takovéto rozhodnutí, konkrétní náplň činnosti dobrovolníka, dopad jeho dobrovolnické práce a další aspekty jsou předmětem zkoumání tohoto fenoménu. Obsah této práce bude orientován na formální dobrovolníky, tedy ty, kteří vykonávají svou dobrovolnickou činnost pod hlavičkou organizovaného sdružení. Konkrétně se bude diplomová práce věnovat analýze určité formální dobrovolnické skupiny - příslušníkům sborů dobrovolných hasičů.

Sbor dobrovolných hasičů je tradiční zájmovou organizací, jejíž kořeny sahají hluboko do minulosti. Svým rozsahem se řadí na místo největší zájmové organizace v České republice s počtem členů vyšším než 350 tisíc [Výroční zpráva 2012], dle výsledků výzkumu České zemědělské univerzity existují hasičské dobrovolné spolky v 94% obcích v České republice [Perlín 2004]. Mezi činnosti dobrovolných hasičů patří pomoc při požárech, nehodách, povodních a dalších přírodních katastrofách, výchova dětí a mládeže, organizace hasičských soutěží, ale i podíl na rozvoji kulturního života obcí (pořádání plesů, maškarních bálů apod.).

Dobrovolní hasiči tvoří podstatnou část formálních dobrovolníků v České republice, které zatím nebyla věnována bližší odborná pozornost. Tito lidé aktivně formují mimo jiné občanskou kulturu obcí. Jejich činnost přitom probíhá nad rámec zaměstnání a je považována za výkon občanské povinnosti [Zákon č. 133/1985 Sb.].

2. Teoretická východiska

- Teorie zabývající se dobrovolnictvím
- Motivace vykonávat dobrovolnickou činnost
- Komunita, komunitní rozvoj, sociální koheze

3. Cíle diplomové práce

Cílem práce bude zjistit, jaké stimuly vedou dobrovolné hasiče k dobrovolnické činnosti a do jaké míry jsou propojeny s jejich vztahem ke komunitě. Předpokládám, že rozhodnutí participovat na aktivitách dobrovolných hasičů není altruistická potřeba pomáhat druhým, nýbrž je podníceno sociálním okolím a důvodem pro členství v této občanské organizaci je potřeba sociální integrace a podílení se na rozvoji komunitního života jak zájmové skupiny, tak i dané lokality. Základní motivaci pro kolektivní dobrovolnictví, jakým hasičstvím bezpochyby je, totiž představuje smysl pro zodpovědnost či povinnost k místní komunitě [Hustinx 2003]. Dále

budu pracovat s předpokladem, že tento konkrétní typ dobrovolnictví je spojen především s venkovem a v dobrovolném hasičství se skrývá pojící faktor pro sdružování.

Tyto cíle byly zvoleny úmyslně, protože před analýzou vlivu dobrovolnictví na kohezi komunity, je nutné porozumět důvodům, proč se lidé ve svém volném čase dobrovolnictví věnují [Paine 2006]. Motivaci pro dobrovolnou činnost zvyšuje například skutečnost, že lidé předpokládají, že si danou zkušenost užijí. Tento fakt posiluje tvrzení, že sociální dimenze participace je důležitá [Jochum et al. in Paine 2006]. Dle mého přesvědčení odpovídá uvedené tvrzení práci dobrovolných hasičů, kteří jsou na jednu stranu ochotni ve svém volném čase pomáhat při požárech a jiných pohromách, na druhou stranu velkou část jejich aktivit tvoří pořádání sportovních soutěží, organizace plesů, pálení čarodějnic apod., tedy událostí, jež jsou místem pro střetávání a sociální integraci a rozvíjí společenský život komunity. Motivací pro zapojení se do dobrovolnické činnosti hasičů tedy více utváří potřeba zapojit se do dané komunity, než filantropie. Obdobné tvrzení v souvislosti s dobrovolnictvím obecně cituje Jones [Jones 2006].

4. Výzkumné otázky a hypotézy

- Hlavní motivace pro aktivní členství ve sboru dobrovolných hasičů se odvíjí od sociálního okolí a potřeby sociální integrace.
- Vliv na vykonávání dobrovolné práce v prostředí hasičského sboru utváří nejbližší okolí respondenta.
- Sbor dobrovolných hasičů vnímají jeho členové jako důležitou sdružující organizaci v obci.
- Vztah k dobrovolnické organizaci je pro dobrovolné hasiče důležitý, vazby v rámci dobrovolnické skupiny jsou blízké.

5. Metody a prameny

Dobrovolným hasičům zatím nebyla bohužel věnována přílišná pozornost z řad odborníků zabývajících se společenskovědními tématy. Jako předmět zkoumání podrobilo dobrovolné hasiče kvalitativní analýze pouze několik studentů ve svých závěrečných pracích a téma hasičství se objevilo v několika málo příspěvcích amerických vědců. Proto se budu z hlediska teorie při řešení diplomové práce pohybovat především na úrovni dobrovolnictví.

Pro naplnění stanovaných cílů bude použita analýza sekundárních dat. Datový soubor s názvem Dobrovolnictví 2009, jenž se stane opěrným bodem práce, vznikl v roce 2009 pod hlavičkou Centra pro sociální a ekonomické strategie (CESES) Univerzity Karlova v Praze, Fakulty

sociálních věd. Hlavním výzkumníkem byl Doc. PhDr. Pavol Frič, Ph.D. Data jsou dostupná prostřednictvím katalogu Nesstar, který spravuje Český sociálněvědní datový archiv. Jedná se o reprezentativní kvantitativní výzkum, jehož cílovou populací byli občané České republiky starší 14 let. Data byla sebrána od 3811 občanů [Frič 2009]. Těžištěm výzkumu byl fenomén dobrovolnictví. Výzkumníci zjišťovali míru zapojení obyvatel České republiky do dobrovolnických aktivit, jak neformálních, tak především formálních a v neposlední řadě se výzkum věnoval novým formám dobrovolnictví - virtuálnímu a dobrovolnictví podporovanému zaměstnavatelem. Otázky se orientovaly na motivaci lidí zapojit se do organizací občanské společnosti, sociální kapitál dobrovolníků, jejich hodnotovou orientaci. Cílem ale také bylo zjistit informace o vnitřní struktuře, historii a fungování konkrétních organizací. Cílovou skupinou diplomové práce budou především osoby, které se prezentují příslušností k dobrovolnému hasičskému sboru a toto zapojení považují za svou nejdůležitější formální dobrovolnickou činnost. V datovém souboru se objevuje 139 respondentů splňující tuto podmínku. Celkově tyto osoby tvoří necelých 13% všech dobrovolníků, čímž se řadí k nejpočetnějším dobrovolnickým skupinám. Z hlediska statistických procedur bude pracováno s kontingenčními tabulkami, korelacemi, analýzou rozptylů a logistickou binární regresí, případně bude použita faktorová analýza pro redukci proměnných v bateriích otázek.

Vzhledem k nevýhodám vyplývajícím z omezení kvantitativní analýzy dat bude tato práce v případě nově vzniknuvších zásadních otázek v interpretaci jednotlivých závěrů rozšířena o kvalitativní sondu mezi dobrovolné hasiče prostřednictvím strukturovaných, případně polostrukturovaných rozhovorů se zástupci dobrovolnické skupiny hasičů. Kvalitativní výzkum bude především vhodné provést z důvodu reflexe role hasičů jako zájmové komunity a jejich vlivu na místní kulturu obcí. Tyto aspekty sebraná data z roku 2009 přímo neposkytují. Navíc díky kvalitativnímu výzkumu získají interpretace motivací dobrovolné činnosti hasičů, odvozené z analýzy kvantitativních dat, nový rozměr.

6. Předpokládaná struktura diplomové práce

- 1) Úvod
- 2) Představení SDH
- 3) Teoretická východiska
  - a) Dobrovolnictví – formální, komunitní, kolektivní
  - b) Motivace být dobrovolníkem
  - c) Komunitní rozvoj
- 4) Přehled dosavadních výzkumů

- 5) Analýza kvantitativních dat
  - a) Deskriptivní část
    - i) Charakteristika a struktura dobrovolných hasičů
  - b) Analytická část
    - i) Kdo je dobrovolným hasičem – logistická binární regrese
    - ii) Motivace z hlediska analýzy kvantitativních dat
    - iii) Vztah k organizaci a místní komunitě
- 6) Kvalitativní sonda
- 7) Závěry

7. Základní literatura k tématu

Frič, Pavol, Martin Vávra. 2012. *Tři tváře komunitního dobrovolnictví*. Praha: AGNES.

Frič, Pavol, Tereza Pospíšilová a kol. 2010. *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. století*. Praha: AGNES.

Haski-Leventhal, Debbie, Jill D. McLeigh. 2009. „Firefighters Volunteering Beyond Their Duty: An Essential Asset in Rural Communities“. *Journal of Rural and Community Development* 4 (2): 80–92.

Hustinx, Lesley, Frans Lammertyn. 2003. „Collective and Reflexive Styles of Volunteering: A Sociological Modernization Perspective“. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 14 (2): 167–187.

Jones, Keely S. 2006. „Giving and Volunteering as Distinct Forms of Civic Engagement: The Role of Community Integration and Personal Resources in Formal Helping“. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 35 (2): 249–266.

Řeháková, Blanka. 2000. „Nebojte se logistické regrese“. *Sociologický časopis* 2000 (4): 475–492.

Paine, Angela Ellis, Michael Locke, Veronique Jochum. 2006. Volunteering, Active Citizenship and Community Cohesion: From Theory to Practice. *International conference of International Society for Third Sector Research*.

Perkins, Kenneth B., John Benoit. 2004. „Volunteer Satisfaction and Serious Leisure in Rural Fire Departments: Implications for Human Capital and Social Capital“. In *Volunteering as leisure/leisure as volunteering*. Oxfordshire: CAB International.

Rochester, Colin, Angela Ellis Paine, Steven Howlett, Meta Zimmerk. 2010. *Volunteering and Society in the 21st Century*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Šalanda, Bohuslav. 2006. „Příspěvek k sociální antropologii sportu na lokální úrovni“. In: *Sborník příspěvků z mezinárodní konference Venkov je náš svět*. Český Krumlov: PEF ČZU, Pp.538–544.

Perlín, Radim. 2004. „Zájmové spolky na venkově“. *Obec a finance* 2004 (2).

Thompson M. III, Alexander, Barbara A. Bono. 1993. „Work without Wages: The Motivation for Volunteer Firefighters“. *American Journal of Economics and Sociology* 52 (3): 323–343

Výroční zpráva SH ČMS za rok 2012. 2012. Dostupné z: <http://www.dh.cz/dokumenty/vyrocni-zpravy/vz-2012.pdf>

Zákon č. 133/1985 Sb., o požární ochraně ve znění pozdějších předpisů.

V Praze dne: 03. 06. 2013

Podpis: .....

Konzultant: Doc. PhDr. Pavol Frič, Ph. D.

Podpis: .....

Obsah diplomové práce

1. ÚVOD	2
2. SBOR DOBROVOLNÝCH HASIČŮ – FENOMÉN SVÉHO DRUHU	4
2.1 STRUČNÝ NÁSTIN HISTORIE	4
2.2 ČINNOST SBORŮ DOBROVOLNÝCH HASIČŮ DNES	5
2.2.1 CÍL SDRUŽENÍ	5
2.2.2 STRUKTURA A STATISTIKY	6
2.2.3 AKTIVITY	7
2.3 ZASAZENÍ ČINNOSTI DOBROVOLNÝCH HASIČŮ DO KONTEXTU DOBROVOLNICTVÍ	9
2.3.1 DEFINICE DOBROVOLNICTVÍ	9
2.3.2 DOBROVOLNÍ HASIČI A STYL DOBROVOLNICTVÍ	10
2.3.3 KOMUNITA, KOMUNITNÍ ROZVOJ	15
2.3.4 SHRNUÍ	16
2.4 DOBROVOLNÍ HASIČI VE SVĚTLE SOCIÁLNĚVĚDNÍHO VÝZKUMU	17
3. SOCIÁLNÍ KAPITÁL	21
3.1 TEORIE SOCIÁLNÍHO KAPITÁLU	21
3.1.1 BOURDIEU, COLEMAN, PUTNAM	22
3.1.2 KRITIKA (PUTNAMOVY) TEORIE SOCIÁLNÍHO KAPITÁLU	23
3.1.3 TYPY SOCIÁLNÍHO KAPITÁLU	24
3.2 OPERACIONALIZACE SOCIÁLNÍHO KAPITÁLU	25
3.2.1 PUTNAMŮV INDEX MĚŘENÍ SOCIÁLNÍHO KAPITÁLU	25
3.2.2 IDENTIFIKACE INDIKÁTORŮ	26
3.2.3 PROBLÉMY OPERACIONALIZACE	29
4. VYMEZENÍ PROBLÉMU A CÍL DIPLOMOVÉ PRÁCE	30
4.1 CÍL PRÁCE	30
4.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY A HYPOTÉZY	31
5. METODY DIPLOMOVÉ PRÁCE	32
5.1 MIXED METHODS DESIGN	32
5.1.1 SEKUNDÁRNÍ ANALÝZA DAT	33
5.1.2 KVALITATIVNÍ VÝZKUM	35
5.2 KVALITA VÝZKUMU	39
6. ANALYTICKÁ ČÁST	43
6.1 STRUKTURA DOBROVOLNÝCH HASIČŮ	43
6.1.1 SDH A JEJICH POZICE MEZI DOBROVOLNICKÝMI ORGANIZACEMI	43
6.1.2 KDO JE DOBROVOLNÝM HASIČEM?	44
6.2 REKRUTACE A VÝZNAM SOCIÁLNÍCH SÍTÍ	45
6.2.1 START KARIÉRY DOBROVOLNÉHO HASIČE	45
6.2.2 VZTAHY A VÝZNAM SOCIÁLNÍCH SÍTÍ V RÁMCI SBORŮ DOBROVOLNÝCH HASIČŮ	48
6.3 DŮVĚRA VE SPOLEČNOST A INSTITUCE	51
6.4 OBČANSKÁ ANGAŽOVANOST A VZTAH K (MÍSTNÍ) POLITICE	53
6.5 VZTAH K MÍSTNÍ KOMUNITĚ	55
6.6 SUBJEKTIVNÍ HODNOCENÍ VÝZNAMU SBORŮ DOBROVOLNÝCH HASIČŮ	58
6.6.1 PODPORA SDRUŽOVÁNÍ	59
6.6.2 ZDROJ KULTURNÍHO A SPOLEČENSKÉHO ŽIVOTA	60
6.6.3 ZDROJ VÝCHOVY A VZDĚLÁVÁNÍ	61
6.6.4 PREVENCE, OCHRANA, POMOC	63
7. DISKUZE VÝSLEDKŮ ANALÝZY	64
8. ZÁVĚR	67
9. SUMMARY	69
10. POUŽITÁ LITERATURA	71
11. SEZNAM PŘÍLOH	76
12. PŘÍLOHY	77

1. Úvod

Diplomová práce se zabývá činností dobrovolných hasičů, kteří působí v České republice. Jedná se o občanské sdružení, jehož hlavním posláním je pomáhat při požárech, nehodách a dalších živelných katastrofách. Již méně ale veřejnost vnímá postavení dobrovolných hasičů v otázkách rozvoje lokálního komunitního života a jejich podíl na aktivitách mající za cíl nejen smysluplné trávení volného času, výchovu dětí a mládeže, ale i zábavu. V menších obcích jsou dobrovolní hasiči často hlavním zdrojem veřejného společenského života. Události a akce organizované a zaštitěné dobrovolnými hasiči vedou ke kolektivnímu jednání, navazování a udržování sociálních kontaktů a rozvoji občanské angažovanosti. Právě reflexe významu těchto činností se stala předmětem této diplomové práce.

Původním záměrem bylo věnovat se fenoménu dobrovolnictví. Po bližším seznámení se s konceptem ovšem začala krystalizovat potřeba zabývat se konkrétnějším tématem a volba padla právě na největší dobrovolnické sdružení v České republice, které zaujímá významnou pozici v otázkách českého dobrovolnictví. Z hlediska studia občanské společnosti a dobrovolnictví je na existenci a význam dobrovolných hasičů sice upozorňováno, ale pouze okrajově. Mezi odbornými autory panuje nejasná představa o důvodech úspěchu a oblíbenosti sborů dobrovolných hasičů. Někteří autoři při svých závěrech až přehánějí, tvrdí-li, že být dobrovolným hasičem je projevem boje proti odcizení a vyloučení z komunit. Nicméně pravdou zůstává, že je nutné zamyslet se nad důvody, proč v dnešní individualizované společnosti stále vynikají tradiční zájmové organizace kolektivního charakteru. Odpověď na tuto otázku se pokusím nalézt za pomoci konceptu sociálního kapitálu.

Cílem diplomové práce je prostřednictvím analýzy indikátorů konceptu sociálního kapitálu určit pozici dobrovolných hasičů mezi ostatními dobrovolníky a zjistit, jakou roli zaujímají v otázkách občanské angažovanosti a rozvoje komunity. V diplomové práci pracuji s předpoklady, že dobrovolní hasiči jsou díky svým aktivitám mezi dobrovolníky v českém prostředí jedineční, a to především z důvodu jejich sdružující funkce.

Pro naplnění cílů byl zvolen mix methods design kombinující sekundární analýzu dat a interview s dobrovolnými hasiči za pomoci strukturovaných rozhovorů s otevřenými otázkami. Tento přístup umožňuje dva různé úhly pohledu na stejný fenomén a pomáhá daný problém uchopit komplexněji.

V první polovině diplomové práce se budu pohybovat v teoretické rovině. Nejdříve představím, i s pohledem do historie, občanské sdružení zaštiťující činnost dobrovolných hasičů a blíže specifikuji náplň jejich činností. Ta bude dále zasazena do kontextu dobrovolnictví.

V neposlední řadě představím autory, pro které se dobrovolní hasiči stali objektem zkoumání. Ve druhé kapitole se budu věnovat konceptu sociálního kapitálu. Postupně uvedu, jak byl daný koncept chápán významnými vědci v minulosti a prostřednictvím konceptualizace a operacionalizace ukáži, z jakého hlediska na něj budu pro účely diplomové práce nahlížet já. Po představení a reflexi metod diplomové práce bude prostor věnován samotné analýze, která odhalí význam činnosti dobrovolných hasičů a umožní nám pochopit otázky, jež vyvstaly během studia fenoménu dobrovolnictví a českých dobrovolných hasičů. V rámci diskuze se pokusím kriticky zrekapitulovat výsledky vlastní analýzy. Výsledek diplomové práce bude shrnut v rámci závěru.

2. Sbor dobrovolných hasičů – fenomén svého druhu

Cílem této části je představení dobrovolných hasičů, k nimž se jako k hlavním aktérům upínají všechny kapitoly této diplomové práce. Nezbytnou součástí je zasazení práce dobrovolných hasičů do historického diskurzu a představení základní struktury, na jejímž principu sbory fungují. Dále uvedu hlavní aktivity, jimž se dobrovolní hasiči věnují, a statistiky, které nám umožní udělat si přehled o rozsahu tohoto občanského sdružení. Působení sborů dobrovolných hasičů dále zasadím v kontextu fenoménu dobrovolnictví do ukotveného rámce. Poslední část této kapitoly bude věnována dobrovolným hasičům jako cílové populaci v sociálněvědním výzkumu.

2.1 Stručný nástin historie

Práce dobrovolných hasičů je úzce spjata především s rizikem živelné pohromy v podobě požáru, která ohrožovala společnost od nepaměti. Na výskyt takového nebezpečí organizovaně reagovali v první polovině 19. století v Německu. Po vzoru sousedního státu vnikl v roce 1853 v Praze první hasičský sbor hasičů z povolání [Čermák 2005:11]. Organizovaná činnost dobrovolných hasičů na sebe po vzniku profesionálních jednotek nenechala dlouho čekat. Jednotlivé prameny se ne vždy shodují na datu založení prvního dobrovolného hasičského sboru. V literatuře se vyskytují roky 1850 [Michalíčková et al. 2011:7], 1854 [Čermák 2005:11] a 1864 [Hora 2014]. Na pravou míru tuto nepřesnost uvedl ve svém krátkém textu Josef Nitra. První sbor dobrovolných hasičů byl skutečně založen v roce 1854 v Zákupěch, nicméně s ohledem na české tradice stanovili dobrovolní hasiči datum svého vzniku na 22. května 1864, kdy byl založen první český dobrovolný hasičský sbor v českých zemích, a to konkrétně ve Velvarech [Nitra 2014]. V roce 2014 tedy dobrovolní hasiči oslaví 150 let od svého založení. V sedmdesátých letech devatenáctého století již existovalo na území českých zemí více než sto sborů dobrovolných hasičů, především ve větších městech [Čermák 2005:11]. Po takové expanzi byly položeny základy pro vznik organizace splňující formální náležitosti a stanovy. Zemská Ústřední Hasičská Jednota Království Českého, která byla založena na konci sedmdesátých let, čítala na přelomu devatenáctého a dvacátého století přes dva tisíce sborů s členskou základnou téměř sedmasedmdesát tisíc dobrovolných hasičů [Čermák 2005:12]. Činnost dobrovolných hasičů se s běžícím časem institucionalizovala a rozšířila. V tomto období začal být postupně kladen důraz kromě požární ochrany také na technické vybavení dobrovolných sborů, ale i na organizační a kulturní činnost [Čermák 2005:12].

Během první světové války byla členská základna sborů dobrovolných hasičů vzhledem k vojenským povinnostem početně oslabena, proto byla v denících otištěna výzva o doplnění sborů mládeží, ženami a staršími členy [Čermák 2005:13]. Po druhé světové válce byla naplno obnovena činnost spolku dobrovolných hasičů, oproti dřívější době se zvýšil důraz na prevenci a výchovu spoluobčanů [Čermák 2005:41]. S komunistickým převratem přišla doba dobrovolnického temna a tradiční vzorec dobrovolnictví zanikl [Frič et al. 2010: 42]. Sdružení, jejichž základní demokratické hodnoty a myšlenky podporující svobodu odporovaly komunistickému režimu, byla zrušena (např. Junák, Sokol) [Kůsová 2013: 375]. Některé organizace byly zestátněny, nebo nahrazeny komunisty přijímanými a kontrolovanými organizacemi, viz Pionýr, Československý svaz mládeže a další [Frič et al. 2010: 43]. Lokální organizace jako sbory dobrovolných hasičů byly centralizovány [Kůsová 2013: 375] a hierarchicky uspořádány, ale kontrola komunistické strany končila na úrovni okresu [Frič et al. 2010: 50]. Existenci jednotek dobrovolných hasičů bylo z důvodu požární ochrany především v malých obcích nutné během období socialismu zachovat a podporovat. Proto se listopad 1989 na činnosti dobrovolných hasičů výrazně nepodepsal. Došlo k restrukturalizacím a změně oficiálního názvu ze Svazu požární ochrany na Sdružení hasičů Čech, Moravy a Slezska a k následovnému rozdělení na samostatnou českou a slovenskou část [Čermák 2005:46, 48].

2.2 Činnost sborů dobrovolných hasičů dnes

2.2.1 Cíl sdružení

Sdružení hasičů Čech, Moravy a Slezska je od roku 1991 občanským sdružením [Zákon č. 133/1985 Sb.], jehož činnost sleduje několik cílů. V první řadě se jedná o ochranu života a zdraví občanů a majetku před požáry a poskytování pomoci při živelných pohromách a jiných ohrožujících událostech. Dále je pozornost věnována tvorbě podmínek pro činnost s dětmi a mládeží za účelem jejich rozvoje a výchovy směrem k prevenci a ochraně. Cílem práce dobrovolných hasičů je také podpora sportovní činnosti svých členů [Výroční zpráva 2012: 8, Zákon č. 133/1985 Sb.].

2.2.2 Struktura a statistiky

V České republice je téměř v každé obci jednotka dobrovolných hasičů [Čt24 2013]. Některé prameny uvádějí v 85% [Kůsová 2013: 379], jiné v 94% [Perlín 2004] obcích¹. Vysoký počet sborů je do jisté míry dán povinností obce zřídit zásahovou jednotku, která bude schopna vyjet ze základny do deseti minut od ohlášení požáru či jiné nehody [Štukhejlová 2013]. Důležité je v této souvislosti zmínit, že sbory dobrovolných hasičů lze dělit do dvou skupin, které se ale ve většině případů překrývají. Na jedné straně každá obec zřizuje nebo zajišťuje z obce přilehlé jednotku sboru dobrovolných hasičů, která vyjíždí k zásahům, na druhé straně stojí sbor dobrovolných hasičů, zájmová organizace, jež se věnuje dalším aktivitám [Holeček et al. 2009: 12]. Dobrovolní hasiči za svou práci nejsou, jak z podstaty dobrovolnictví vyplývá, finančně honorováni. Techniku a zázemí zajišťuje obec, ve které příslušný sbor působí [Čt24 2013].

V dnešní době lze zaznamenat klesající trend počtu členů jednotlivých organizací [Čt24 2013, Stachová 2008: 19], nicméně statistiky Sdružení hasičů Čech, Moravy a Slezska registrují od roku 2000 stabilní růst počtu členů [Hora 2014]. Během roku 2013 přibýlo přibližně 10 tisíc nových členů a díky členské základně čítající více než 355 tisíc osob, které jsou činné v 7 810 sborech dobrovolných hasičů po celé České republice, jsou dobrovolní hasiči nejpočetnější zájmovou organizací v České republice [Hora 2014, Štukhejlová 2013]. Ve výjezdových jednotkách, kterých bylo na konci roku 2013 7207, operuje přes 70 tisíc dobrovolných hasičů [Výroční zpráva 2012: 5]. Tito dobrovolníci jsou právě v případě požárů, autonehod a dalších událostí povoláváni k zásahu. Ve středoevropském měřítku nalezneme podobnost pouze s hasiči v Německu, či Rakousku. Lze tedy říci, že se v takovém rozsahu jedná o ojedinělý fenomén [Čt24 2013].

---

¹ Rozdíl může být zapříčiněn způsobem měření či zdrojem informací. Pravděpodobně je ovšem rozdíl v pokrytí obcí sbory dobrovolných hasičů způsoben časovým rozdílem. Ačkoliv počty dobrovolných hasičů od roku 2000 neustále rostou [Hora 2014], nelze tuto skutečnost považovat za indikátor počtu sborů a jejich rozložení napříč obcemi.

2.2.3 Aktivity

V rámci sborů dobrovolných hasičů zastávají členové tohoto sdružení různé funkce, na něž navazuje náplň jejich aktivit. Jednotlivé činnosti dobrovolných hasičů, jejichž záběr je široký, vyplývají ze stanovených cílů. I přesto je krátce představím.

2.2.3.1 Požární ochrana a pomoc proti živlům

Ochrana života a zdraví občanů a majetku před požáry, živelnými pohromami a dalšími událostmi je základní podstatou existence sborů dobrovolných hasičů [Zákon č. 133/1985 Sb.]. V rámci Sdružení hasičů Čech, Moravy a Slezska bylo vydáno mnoho příruček a metodických pokynů k ochraně obyvatel a majetku. Zároveň se dobrovolní hasiči účastní školení a výcviku v oboru požárnictví, aby v případě zásahu byli schopni odborně jednat [Výroční zpráva 2012: 67]. Tyto povinnosti se především týkají členů zásahových jednotek, kterých je v případě České republiky, jak bylo uvedeno výše, více než 70 tisíc. Tyto jednotky byly během roku 2012 povolány k více než 37 tisícům výjezdů [Výroční zpráva 2012: 170]. A například při povodních v roce 2013, které postihly Českou republiku, pomáhalo více než 20 tisíc dobrovolných hasičů [Hora 2014].

2.2.3.2 Oblast prevence

Po roce 1989 došlo v případě prevence k poklesu činnosti a v roce 2000 dokonce zmizela z novely zákona povinnost obcí provádět preventivní kontroly [Čermák 2005:52]. I přesto v současné době disponují dobrovolní hasiči vypracovanou koncepcí, která obsahuje cíle a metody provádění prevence. Hlavním cílem této oblasti je vytvářet ochranu před vznikem požáru a jeho šířením a seznamovat s těmito opatřeními širokou veřejnost [Výroční zpráva 2012: 62–63]. V rámci sborů jsou voleni členové, kteří absolvují pravidelná školení a kteří nesou za tuto oblast odpovědnost. Jeden z komunikačních partnerů, který se účastnil rozhovorů v rámci kvalitativního výzkumu, právě zastává v rámci svého sboru funkci preventisty.

2.2.3.3 Oblast práce s mládeží

Práce s dětmi a mládeží patří mezi tři základní pilíře činnosti sborů dobrovolných hasičů. I když se počet družstev mladých hasičů v devadesátých letech s rozvojem nových možností a volnočasových aktivit snížil [Čermák 2005:53], jsou mladí lidé ve věku do 26 let ve sborech dobrovolných hasičů zastoupeni v počtu téměř 100 tisíc. Skoro polovinu těchto mladých hasičů tvoří děti a mládež ve věku 3-18 let [Výroční zpráva 2012: 13]. Tato čísla řadí Sbor hasičů Čech, Moravy a Slezska k neziskové organizaci s největším počtem organizovaných dětí a mládeže [Výroční zpráva 2012: 13] a vypovídají o zájmu o dobrovolné hasičství z řad mladých lidí. Cílem sborů je především vychovat novou generaci dobrovolných hasičů, která se ujme požární ochrany [Hora 2014]. Děti a mládež se pod dozorem vedoucích pravidelně scházejí, trénují, hrají hry a jsou vychováni v souladu s cíli dobrovolných hasičů. Po celý rok jsou pro mladé hasiče pořádány soutěže, mimo jiné celorepublikového charakteru, nejen v požárním sportu. Děti a mládež se dále účastní branných závodů, táborů, kterých bylo v roce 2012 organizováno více než 300 [Výroční zpráva 2012: 49], letních škol a dalších aktivit na úrovni jednotlivých sborů [Výroční zpráva 2012: 15–20].

2.2.3.4 Požární sport

Požární sport patří do kategorie specifických technických sportů [Výroční zpráva 2012: 74]. Dobrovolní hasiči mezi sebou školí rozhodčí, kteří pak dohlížejí na závody v požárním sportu. Soutěže se konají zvláště pro děti a mládež a zvláště pro dospělé, kteří soutěží v rámci mužských, ženských a smíšených družstev. Existují ale i soutěže jednotlivců. Konkrétní disciplíny a úrovně soutěží se liší a v mnoha případech se jedná o způsob, jak příjemně strávit den. V některých soutěžích mají ovšem družstva možnost postupu a jejich klání každoročně vrcholí Mistrovstvím České republiky dobrovolných hasičů v požárním sportu [Výroční zpráva 2012: 77]. Zástupci dobrovolných hasičů se také účastní Mezinárodní hasičské olympiády a Mistrovství Evropy v požárním sportu. Na těchto prestižních soutěžích se zástupci z řad českých hasičů umísťují na prvních příčkách [Hora 2014]. V tomto případě lze hovořit o profesionálních sportovcích.

2.2.3.5 Kulturní a společenská činnost

Spolkový život přerůstá v mnoha případech oblast sboru a ovlivňuje kulturní a společenský život v obcích, ve kterých mají sbory dobrovolných hasičů své sídlo [Čermák 2005:64]. Statistiky uvedené ve výroční zprávě o činnosti sborů dobrovolných hasičů odhalují, že v roce 2012 bylo na území České republiky pořádáno téměř 31 tisíc kulturních a společenských akcí, na jejichž

organizaci se podílelo přes 168 tisíc dobrovolných hasičů [Výroční zpráva 2012: 159]. Bohužel není ve zprávě specifikováno, o jaké konkrétní akce se jednalo. Z jiných zdrojů ale vyplývá, že hasiči pořádají hasičské plesy, maškarní bály pro děti, masopust, přehlídky techniky, ukázky zásahů a další [Bernard 2011: 146]. Nicméně už i samotné pořádání hasičských soutěží pro děti, mládež a dospělé přitahuje pozornost veřejnosti.

Dobrovolní hasiči také v rámci svých sborů ctí tradice. Navštěvují jubilanty, aby jim popřáli, oceňují dlouhodobé členy a ve stejnokroji se účastní pohřbů svých příslušníků [Thompson 1993b: 331]. Tímto jednáním vyjadřují úctu a respekt starším členům sborů.

2.3 Zasazení činnosti dobrovolných hasičů do kontextu dobrovolnictví

Okolo pojmu dobrovolnictví se vznášejí koncepty demokracie a občanské společnosti. Pojetí občanské společnosti je navíc spojováno s pojmy, jež se objeví také v této diplomové práci, konkrétně se sociálním kapitálem, důvěrou a spolkovou činností [Stachová 2008: 9]. Do teoretického uchopení fenoménu občanské společnosti se však v rámci této práce pouštět nebudu. Nicméně je nutné mít neustále na paměti propojení těchto konceptů. Mezi občanským a dobrovolnickým, respektive neziskovým sektorem existuje totiž křehká hranice. Neziskový sektor je často považován za nejvýznamnější dimenzi občanské společnosti, v některých případech jsou oba koncepty dokonce užívány jako synonyma [Stachová 2008: 10]. V souvislosti s tímto nejasným členěním zůstanu u vztahu, který ve svém příspěvku zmínili Dekker a Halman: „Dobrovolnictví může být jádrem občanské společnosti, to z něj ovšem nedělá její hlavní aktivitu“ [Dekker et al. 2003: 10], a s ohledem na činnost dobrovolných hasičů se budu blíže věnovat pouze fenoménu dobrovolnictví.

2.3.1 Definice dobrovolnictví

Definice dobrovolnictví je předmětem diskuze a mezi vědci nepanuje konečný konsensus. Nejběžněji je činnost označena za dobrovolnickou, jedná-li se o pomoc jiným lidem vykonávanou ze svobodné vůle a bez nároku na odměnu [Frič et al. 2012: 27]. Většina definic dobrovolnictví v sobě obsahuje tři až čtyři společné prvky, které jsou součástí výše uvedeného vymezení: Dobrovolnictví je nepovinné, prospěšné druhým, je neplacené a často lze tvrdit, že se koná organizovaně [Dekker et al. 2003: 1]. Poslední rys dobrovolnictví dělí dobrovolnickou činnost na formální a neformální. Jako formální dobrovolnictví označujeme činnost prováděnou prostřednictvím organizace [Pospíšilová 2011b: 888]. Neformálním

dobrovolnictvím je myšlena činnost, kterou daná osoba vykonává sama od sebe jako jednotlivec, aniž by její aktivity kdokoliv zaštiťoval [Frič et al. 2010: 12]. Konkrétně se jedná například o sousedskou výpomoc, hlídání dětí, poskytování informací apod. Studie zabývající se dobrovolnictvím se vesměs orientují na formální druhy dobrovolnictví, i z toho důvodu, že jsou koncepčně lépe uchopitelné [Frič et al. 2010: 12].

2.3.2 Dobrovolní hasiči a styly dobrovolnictví

Dobrovolnost participace ve sborech dobrovolných hasičů je určena zákonem [Zákon č. 133/1985 Sb.] a díky organizační struktuře se jedná o dobrovolnictví formální [Frič et al. 2010: 11]. Dle mezinárodní klasifikace neziskových organizací, která činnost těchto organizací dělí na 12 hlavních kategorií, dále rozlišených do 24 druhů, jsou sbory dobrovolných hasičů zařazeny do skupiny sociálních služeb, konkrétně prevence a kontroly v případě pohromy [ICNPO 2009]. Další rozměry práce sborů dobrovolných hasičů jsou v rámci této klasifikace opomenuty. Nicméně jedná se o mezinárodní řazení, jež by mělo být aplikovatelné na všechny organizace bez ohledu na kulturní pozadí, a je možné, že charakter činnosti sborů dobrovolných hasičů se napříč zeměmi liší.

Typů dobrovolnických organizací a dobrovolnictví lze v odborné literatuře kromě neformálního a formálního nalézt více, jedná se o velice heterogenní oblast. Samozřejmě můžeme rozlišovat typy dobrovolnictví dle jejich stability, pravidelnosti a intenzity [Frič et al. 2010: 80], nicméně existují i zaběhnuté vzorce a klasifikované typy organizací. V následujících řádcích se pokusím zasadit do těchto skupin činnost sborů dobrovolných hasičů.

2.3.2.1 Vzorce dobrovolnictví

Hustinx a Lemmartyn ve svém textu popisují sociální transformaci, jež se udála v posledních letech, a snaží se určit, k jakým změnám došlo v dobrovolnictví. Ze sociologické perspektivy definují blíže vývoj společnosti a snaží se popsat nový styl dobrovolnictví, jenž se zrodil během tzv. druhé vlny modernizace, v níž vyústila industriální společnost [Hustinx et al. 2003: 169, Keller 2007: 34]. Z hlediska ideálních typů můžeme v komunitě dobrovolníků nalézt kolektivní a reflexivní, respektive nový vzorec dobrovolnictví. Nelze se ovšem tvářit, že uvedené vzorce dobrovolnictví se navzájem vylučují, či že reflexivní typ nahradil kolektivní. Dnes žijeme v prostředí, které je charakteristické překrýváním a mísením kolektivních

a reflexivních znaků. Na dané typy dobrovolnictví nelze nahlížet jako na dichotomické kategorie, nýbrž je nutné si je představit jako dvě krajní ideální hodnoty a jednotlivé druhy dobrovolnické činnosti jako body na přímce spojující tyto dva styly dobrovolnictví, reflexivní a kolektivní [Hustinx et al. 2003: 170–171]. Autoři textu nahlíží na jednotlivé typy z různých perspektiv. Obecně můžeme říci, že kolektivní typ dobrovolnictví se vyznačuje stabilním a dlouhodobým členstvím, normativní a altruistickou motivací dobrovolníků, silnými vazbami na komunitu a homogenitou uprostřed skupiny, dále nižší mírou profesionalizace, kolektivním duchem dobrovolnictví a tzv. kompenzační pozicí - doplněním oblastí, jež by měl pokrývat trh či stát [Frič et al. 2010: 40–41, Hustinx et al. 2003: 172]. Reflexivní typ je charakteristický krátkodobým stylem dobrovolnictví, egoistickou až hédonistickou motivací, slabými vazbami na komunitu, individualistickým prostředím, vysokou mírou profesionalizace a přístupem k dobrovolnictví jako k vlastní volbě [Frič et al. 2010: 41]. Vezmeme-li v potaz činnost dobrovolných hasičů, jež byla představena detailně výše, není pochyb o tom, že charakter této dobrovolnické skupiny se na pomyslné přímce přiklání ke kolektivnímu vzorci dobrovolnictví [Frič et al. 2010: 93]. Zřejmé je to z podstaty funkce sborů dobrovolných hasičů, kteří jsou často jediným zdrojem pomoci, jež mají starostové obcí ihned k dispozici [Čt24 2013]. Plní tedy kompenzační funkci. Dobrovolní hasiči slouží veřejnému blahu a nezištně pomáhají při živelných pohromách a nehodách, tím provádějí altruistickou činnost. Další aspekty jako silná provázanost s místní komunitou a vazby mezi členy, které se snaží dokázat tato práce, posouvají dobrovolné hasiče také blíže ke kolektivnímu stylu dobrovolnictví.

Tradiční a nový typ dobrovolnictví popisuje Rochester [Rochester 2010: 31]. Rysy charakteristické pro jednotlivé typy se překrývají s výše zmíněnou typologií, jež definovali Hustinx a Lemmartyn. Podobnost kategorií je určena tím, že kolektivismus se, zjednodušeně řečeno, svou podstatou vztahuje k tradiční společnosti a individualizace a reflexivita k moderní, respektive postmoderní společnosti [Keller 2007: 51].

Haddad, která zkoumala rozdílné vnímání občanské společnosti a dobrovolnických aktivit v Japonsku v kontrastu s USA, řadí dobrovolné hasiče mezi tzv. zakořeněné občanské organizace² s apolitickým pozadím [Haddad 2006: 1225]. Rozdíl mezi zakořeněnými a nezakořeněnými organizacemi vychází z několika hledisek – závislost na státní podpoře, organizovanost, míra profesionality a členství [Haddad 2006: 1223]. Pro zakořeněné organizace je typický institucionalizovaný vztah ke státní správě a propojení s místními úřady. Tato

---

² Embedded organizations.

spolupráce může, stejně jako v případě dobrovolných hasičů, probíhat na lokální úrovni, ale také na národní [Haddad 2006: 1223]. Cílem příspěvku je kritika a upozornění na přehlížení zakořeněných občanských společností v rámci zkoumání občanských aktivit, především v Japonsku.

2.3.2.2 Typy dobrovolnických aktivit

Rochester se zabývá další typologií dobrovolnictví, jež přejímá od Davida Smithe. Jedná se o dělení vytvořené na základě typů dobrovolnických aktivit. Cílem této kategorizace je podat globální vyjádření heterogenity dobrovolnictví aplikovatelné na společnost bez ohledu na národní kontext [Smith in Rochester 2010: 24]. První druhem je vzájemná pomoc, nejstarší forma dobrovolnické činnosti, v rámci níž lidé pracují na řešení sdílených problémů a výzev [Smith in Rochester 2010: 25]. Rochester daný typ vystihuje výrokem „od nás pro nás“ [Rochester 2010: 25]. V některých zemích plní tento typ dobrovolnictví funkci systému sociální a ekonomické podpory [Rochester 2010: 25]. Dalším typem dobrovolnické aktivity je filantropie a sociální servis poskytovaný třetí straně, například ve formě charitativní činnosti. Třetí druh participace znamená zasahování do politických a rozhodovacích procesů na dobrovolnické bázi. Do této kategorie řadíme práci na jakékoliv úrovni v oblasti dobrovolnických a komunitních organizací, jež mají za cíl zahrnout občany do veřejného života. Posledním typem je advokační dobrovolnictví typické kolektivním jednáním s cílem pomoci se vyrovnat se změnami, které s sebou přináší vývoj. Do této kategorie spadají hnutí pořádající například kampaně proti ničení životního prostředí [Rochester 2010: 25]. Dobrovolní hasiči patří z hlediska výše uvedených kategorií pravděpodobně do první skupiny vzájemné pomoci, protože ačkoliv pomáhají druhým, chrání svou činností také vlastní majetek, jak se vyjádřil jeden z komunikačních partnerů v rámci interview. Zároveň mají také rychlejší přístup k těžko dostupným lokalitám [Perkins et al. 2004: 74] a bez jejich spolupráce by požární ochrana profesionálů nebyla natolik efektivní. Nicméně je nutné mít stále na paměti, že nelze s konečnou platností zařadit typ dobrovolnictví do určitých kategorií bez možnosti diskuze. Kategorie dobrovolnické činnosti jsou v teoriích definovány jako ideální typy.

Typy neziskových organizací (viz Tabulka č. 1), jež se svým obsahem podobají Rochesterově typologii, aplikoval na českou dobrovolnickou scénu ve své práci na základě ICNPO (viz výše) Frič.

Tabulka č. 1: Typologie neziskových organizací

Zaměření	Sledovaný zájem	
	Vzájemně prospěšný	Obecně prospěšný
Servisní	Staré zájmové (servisní)	Nové servisní
Příklady organizací	sport rekreace komunitní rozvoj zájmové spolky	sociální a zdravotní péče vzdělávání humanitární pomoc charita
Advokační	Staré advokační	Nové advokační
Příklady organizací	odborní zaměstnanecké svazky profesní organizace (komory)	ochrana životního prostředí ochrana lidských práv ochrana občanských práv

Zdroj: Frič et al. 2010: 91.

Existence českých dobrovolných hasičů se svou podstatou nejvíce přibližuje starým zájmovým neboli servisním organizacím. Ty často vznikly již před nástupem komunistů a jejich činnost se orientuje na oblasti sportu, rekreace, kultury a podobně. Identita starých zájmových organizací vyplývá z tradičních komunitních hodnot a činnost, jež odvádějí, je vzájemně prospěšného charakteru [Frič et al. 2010: 90–91]. Pro dobrovolné hasiče platí především silné komunitní vazby a rozvoj a zároveň zájmová činnost. Dle výzkumu, který bude v rámci této práce podroben sekundární analýze dat, působí v tomto typu organizací 81% českých formálních dobrovolníků. Konkrétně se jedná právě o spolky dobrovolných hasičů, ale také myslivců, zahrádkářů, chovatelů nebo organizaci Junák a další [Frič et al. 2010: 92].

2.3.2.3 Paradigma dobrovolnictví a grassroots organizace

V souvislosti s kategorizací D. Smitha, kterou ve své knize převzal Rochester, vznikla výtka, že souhrnná typologie sice představuje nástroj vhodný k obecnému porozumění rozmanitosti forem dobrovolnictví, nepracuje ovšem s dobrovolnictvím jako se zájmovou volnočasovou aktivitou [Rochester 2010: 26], do které zařadil dobrovolné hasiče ve svém textu Perkins [Perkins et al. 2004: 74]. Tím se dostáváme k definovaným paradigmatům dobrovolnictví. Tzv. „leisure activity“ je jedním ze způsobů, jak můžeme na činnost dobrovolníků nahlížet. Dobrovolnictví je v tomto případě vnímáno jako volnočasová aktivita, jež je zdrojem zábavy a odpočinku, například v rámci sportu či kultury [Pospíšilová 2011a: 15]. Dalšími paradigmaty jsou neziskové a občanské [Pospíšilová 2011a: 15]. Paradigma občanské společnosti je definováno jako pomoc sobě navzájem. Dobrovolníci nejsou vnímáni jako pomocníci určitého sdružení (neziskové paradigma), nýbrž jako členové, kteří si mezi sebou práci rozdělí, a iniciativa k dobrovolnické práci vychází z vlastních řad [Pospíšilová 2011a: 14–15]. Činnost zásahových jednotek dobrovolných hasičů se spíše blíží občanskému paradigmatu, práce sborů obecně k volnočasovému. Stebbnis volnočasové paradigma ovšem posunul dál a přišel s označením „seriouse leisure“. Tímto pojmem rozumí systematickou snahu lidí proniknout v rámci volného času do určitého typu činnosti, který vyžaduje speciální znalosti, schopnosti a dovednosti a kterému se odborně, dlouhodobě a vážně věnují. V souvislosti s tímto označením zmiňuje v textu i práci dobrovolných hasičů [Stebbnis 1996: 215].

Vrátím-li se k občanskému paradigmatu, nelze se vyhnout pojmu „grassroots“, jímž jsou označovány základní komunitní organizace [Frič et al. 2012: 42; Pospíšilová 2011a: 15]. Grassroots asociace jsou dle Smitha založeny na lokálním autonomním dobrovolnictví, jsou neziskové a vyžadují oficiální členství osob, jež v nich participují [Smith 1997: 273]. Pro pojem grassroots dobrovolnictví je důležitá vymezená lokalita, ve které dobrovolnická činnost probíhá. Není ovšem nutné, aby ona lokalita byla součástí venkova³, dobrovolnictví se může odehrávat například i ve městě, nicméně vždy pouze na základní lokální rovině [Pospíšilová 2011a: 19–20]. Tato podmínka vede k překrývání a ztotožňování se s komunitním dobrovolnictvím, protože grassroots organizace slouží místním společenstvím a budují komunity [Pospíšilová 2011a: 20]. Sdružení označovaná pojmem grassroots tedy obvykle

---

³ Dle českého slovníku pojem „grassroots“ znamená venkov, venkovské obyvatelstvo nebo také základ, podstatu [Pospíšilová 2011a: 19].

zlepšují kvalitu života v daných obcích a dobrovolné hasiče mezi ně můžeme zařadit [Pospíšilová 2011a: 43].

2.3.3 Komunita, komunitní rozvoj

Postupně jsme se dostali k důležitému konceptu komunitního dobrovolnictví, jenž si zaslouží vlastní prostor. Je nutné upozornit, že se toto pojetí dobrovolnictví s výše uvedenými styly a typy organizací nevyklučuje, naopak mnoho z nich lze pod tento fenomén zařadit. V zásadě se totiž v případě komunitního dobrovolnictví jedná o neziskové a občanské organizace, které lze svou povahou zahrnout do grassroots organizací [Frič et al. 2012: 34].

Definice pojmu komunita se v literatuře liší. Geist v Sociologickém slovníku pracuje s tímto konceptem ve smyslu sociální organizace či systému, spíše se ale přiklání k vymezením, která v sobě zahrnují podmínku geograficky ohraničeného místa. V komunitě tedy vidí „sdružení nebo soubor osob, jež jsou vázány obvykle sídlem (...) v určité době na určité geografické místo“ [Geist 1992: 180]. Keller o územně ohraničené komunitě hovoří v souvislosti s komunitou tradiční, která je specifická nezávislostí na vnějším prostředí [Keller 2009:67]. Na komunitu lze ale také nahlížet jako na „společenství lidí spojených různými sociálními a emocionálními vazbami“ [Frič et al. 2012: 11], propojení s konkrétní lokalitou není nezbytné.

Odborně se konceptem komunity zabýval na konci 19. století Ferdinand Tönnies. Rozlišoval pojem Gemeinschaft reprezentující tradiční soudržnou rurální společnost a Gesellschaft jako racionálně organizovanou společnost moderního věku. V souvislosti s procesy industrializace, individualizace, sekularizace a urbanizace referoval o úpadku tradičního pojetí komunity, která svým členům poskytuje stabilitu a soudržnost [Frič et al. 2012: 11]. I přesto byla komunita ve smyslu Gemeinschaft, tedy důvěry, reciprocity a občanské pomoci, v dnešní společnosti zachována [Frič et al. 2012: 12].

Komunitní dobrovolnictví je ukotvený pojem, který se od obecné definice dobrovolnictví liší podmínkou příjemce dobrovolnické pomoci, těmi jsou členové komunity [Frič et al. 2012: 29]. Cílem komunitních dobrovolníků je konat dobrovolnickou činnost pro společné dobro komunity [Frič et al. 2012: 27]. Na tu lze nahlížet jako na kontext, ale zároveň i proces dobrovolnického úsilí. Práce dobrovolníků se orientuje na prospěch komunity, jejíž instituce, zavedené normy a zdroje poskytují tomuto dobrovolnictví zázemí. Na druhou stranu je komunita zároveň formována věnovaným časem a aktivitami dobrovolníků, kteří svou činností odpovídají na její potřeby [Omoto et al. 2002: 846]. Z výzkumů vyplývá, že šance lidí aktivně se zapojit do dobrovolnictví roste, jedná-li se o jejich vlastní zájem, silnou sounáležitost a sílící

hrozbu. Zároveň motivace sílí s vědomím, že si dobrovolnickou činnost užijí [Paine et al. 2006]. Vysoká účast na volnočasových aktivitách organizovaných dobrovolnými hasiči je toho důkazem. Činnost dobrovolných hasičů do komunitního dobrovolnictví řadíme, protože pomáhají při požárech a dalších nehodách svým sousedům a lidem žijícím v místní komunitě, a díky pořádání volnočasových a kulturních akcí se aktivně podílejí na utužování koheze komunity. Na dobrovolné hasiče jako na zástupce komunitního dobrovolnictví nahlížela ve svém zkoumání Haski-Leventhal [Haski-Leventhal et al. 2009: 81], jejíž výzkum bude představen později.

S komunitou a komunitním dobrovolnictvím souvisí také spojení „rozvoj komunity“. V podstatě se jedná se o proces, který usiluje o vzdělávání občanů k soběstačnosti, o rozvoj odpovědných místních vůdčích osobností a o vštěpování zásad dobrého občanství. Zároveň rozvoj komunity posiluje demokracii na místní úrovni, protože vytváří, obnovuje a udržuje instituce, které slouží jako mechanismy pro zapojování občanů do místního dění. Pomáhá také vytvářet a udržovat harmonické vztahy mezi členy komunity [Cox et al. in Partnerství, komunita... 2001: 28]. Jaké atributy jsou zdrojem udržování komunity? Stachová jmenuje tři důležité lokální instituce. Předně to jsou lokální média, regionální kulturní sdružení, které udržují místní folklór, a za třetí jsou zdrojem rozvoje lokálních komunit občanská sdružení, která představují zdroj lokálního společenského života [Stachová 2006:39]. Rozvoj komunity by bez dobrovolnictví nebyl možný [Frič et al. 2012: 27]. Tímto se dostáváme k hlavní tezi diplomové práce, která zní, že právě dobrovolní hasiči hrají, především na venkově, významnou roli v rozvoji komunity a přispívají tak k reprodukci kolektivního sociálního kapitálu.

2.3.4 Shrnutí

Z výše uvedeného je zřejmé, že fenomén dobrovolnictví je velice složitý koncept a pouhé zasazení činnosti dobrovolných hasičů do jeho forem by mohlo být předmětem samostatné práce. Pokusím-li se ale výše uvedené informace shrnout, reprezentují dobrovolní hasiči kolektivní styl dobrovolnictví, založený na tradičních hodnotách a vzájemné pomoci. Z hlediska paradigmat se jedná o zakořeněnou volnočasovou a občanskou organizaci, jejímž zájmem je prosperita místních komunit, proto je řadíme mezi komunitní dobrovolníky.

Během zasazení dobrovolnictví v rámci hasičských sborů do obecných typů a klasifikací dobrovolnictví došlo také k rozštěpení způsobu, jak na dobrovolné hasiče nahlížet. Na jedné straně stojí dobrovolní hasiči jako záchrana v případě nehod a přírodních katastrof, na druhé rozvíjejí spolkový život, udržují místní tradice, vychovávají mládež a podílejí se na organizaci

volného času v obcích, ve kterých působí. Ačkoliv tyto dvě dimenze hasičství od sebe nelze oddělit, v dalších kapitolách bude kladem důraz spíše na onu volnočasovou a kolektivní funkci dobrovolných hasičů.

2.4 Dobrovolní hasiči ve světle sociálněvědního výzkumu

Dobrovolní hasiči se nejednou objevili jako cílová skupina sociálněvědního výzkumu, především v zahraničních studiích [Brunet et al. 2001, Haski-Leventhal et al. 2009, Thompson 1993 a další]. V českém prostředí se na sdružení dobrovolných hasičů zaměřilo několik studentů vysokých škol v rámci svých závěrečných prací [Loukota 2007, Krejčí 2012, Svobodová 2011 a další] a jeden odborný text z českého prostředí vzešel v roce 2013 z pera Terezy Kůsově [Kůsová 2013]. U jednotlivých výzkumů zabývajících se činností dobrovolných hasičů se postupně krátce zastavím a definuji, jakým směrem se výzkum dobrovolných hasičů může ubírat.

Z české odborné veřejnosti se na toto občanské sdružení zaměřila z geografického hlediska Tereza Kůsová. Její text založený na zkoumání spolkové činnosti je, podobně jako tato práce, propojen s konceptem komunity, sociální soudržnosti a sociálního kapitálu, jemuž bude pozornost věnována v následující části diplomové práce. Ačkoliv původním cílem příspěvku bylo odhalit prostorovou diferenciaci z hlediska volného času a sociálního kapitálu obecně ve spolkách působících na českém území [Kůsová 2013: 372], skupina dobrovolných hasičů byla pro svou jedinečnost a významnost explicitně vyňata a zkoumána zvlášť [Kůsová 2013: 378]. Kůsová vidí v dobrovolných hasičích, jež jsou dle jejích výpočtů zastoupeni v 85% obcích, nejvýznamnější typ spolků, protože kromě ochrany obyvatelstva jsou „ (...) prostory patřící SDH⁴ mnohdy hlavním místem setkávání místních obyvatel“ [Kůsová 2013: 379]. Protože se jedná o geografický příspěvek, jedním ze závěrů je, že sbory dobrovolných hasičů se ve vyšší míře vyskytují na území Čech oproti Moravě. Tento rozdíl je vysvětlován vyšší mírou religiozity a s ním spojeným společenským vyžitím na území Moravy [Kůsová 2013: 385].

V souvislosti se studiem českého dobrovolnictví nelze opomenout kvantitativní výzkum Pavola Friče a kolektivu, na jehož datech je založena analýza této diplomové práce. Autoři se ovšem primárně zaměřili na dobrovolnictví v českém prostředí obecně, a ačkoliv definovali typy a vzorce dobrovolnické činnosti, dobrovolným hasičům nebyla věnována zvláštní

---

⁴ Sbor dobrovolných hasičů. Tato zkratka (SDH) bude dále za účelem zjednodušení v diplomové práci používána.

pozornost. Výsledkem rozsáhlého výzkumu jsou dvě knihy snažící se o uchopení fenoménu dobrovolnictví v českém prostředí [Frič et al. 2010, Frič et al. 2012]. I když v rámci některých zjištění byla činnost dobrovolných hasičů interpretována zvláště, například v souvislosti s vysokým počtem dětí a mládeže ve sborech dobrovolných hasičů [Frič et al. 2010: 93], nejsou dobrovolní hasiči samostatně studovanou skupinou. Zaměřme se ale nyní na zahraniční odbornou literaturu⁵. V roce 1993 vydal v USA Alexander M. Thompson III dva texty založené na studiu skupiny dobrovolných hasičů. V obou příspěvcích byl úspěch sborů dobrovolných hasičů vysvětlován ve vztahu k jejich komunitě [Thompson 1993a: 155] a potřebou integrace [Thompson 1993b: 326]. V prvním příspěvku zkoumal Thompson mimo jiné sociodemografický profil hasičů a jejich osobnostní atributy v porovnání s daty z cenzu. Oproti běžnému rozložení v populaci byl počet mužů mezi dobrovolnými hasiči silně nadhodnocen, čítali 92% [Thompson 1993a: 157]. Data také poskytla informaci o značné loajalitě a oddanosti dobrovolníků své činnosti, s rostoucím věkem rostl silně počet let u sboru [Thompson 1993a: 158]. Thompson upozornil dále na možnou diskriminaci nově příchozích. Z výzkumů totiž vyplynulo, že dobrovolní hasiči udržují v rámci svých sborů dlouhodobé přátelské vztahy a ty jsou právě jejich hlavní motivací v činnosti pokračovat [Thompson 1993a: 160]. Thompson tedy předpokládal, že dobrovolní hasiči jsou uzavřenou skupinou. V závěru byly empiricky potvrzeny úzké vazby členů dobrovolných hasičů, kteří jsou často dlouhodobými obyvateli místa, kde provádějí dobrovolnickou činnost, na organizace a místní komunity. Autor explicitně upozornil na význam sborů dobrovolných hasičů v případě integrace a koheze v rámci svých komunit [Thompson 1993a: 163–164].

Ve druhém příspěvku se Thompson snaží obhájit hypotézu, dle které jsou lidé motivováni vykonávat dobrovolnickou činnost v rámci sborů dobrovolných hasičů z důvodu integrace do skupiny a boje proti odcizení a sociální izolaci [Thompson 1993b: 327–328]. Cílem jejich snahy je předejít na jednu stranu izolaci v organizaci a na druhou stranu také v rámci komunity, které slouží [Thompson 1993b: 331]. Na dobrovolné hasiče je dle autora nahlíženo jako na skupinu osob, která je ochotna kdykoliv a komukoliv pomoci a v místních komunitách zastává vážený status. Zároveň slouží jako základní nástroj k formování skupinové koheze v rámci komunit, plní tedy sociálně integrační funkci. Ta je přiřazena dobrovolným hasičům

---

⁵ Vzhledem k odlišným kulturním rámcům a specifické historii České republiky nelze na zahraniční příspěvky nahlížet jako na zavedenou skutečnost a je nutné mít neustále na paměti význam teritoriálního kontextu, který je ovlivňován ekonomickou, sociální a politickou situací a kulturou [Kostecký 2002 in Kůsová 2013: 375]. I přesto považuji za vhodné zahraniční studie zmínit.

na základě akcí a oslav, které pořádají. Organizují například výlety, dny otevřených dveří ve zbrojnicích, účastní se slavnostních průvodů apod. [Thompson 1993b: 332]. Příspěvek komunitu dobrovolných hasičů především oslavuje a empiricky podložená data nepřináší. Umožňuje nám však získat představu o americké společnosti dobrovolných hasičů před dvaceti lety. Navíc se svým obsahem ubírá podobným směrem jako tato diplomová práce. Je ovšem otázkou, zda mají dobrovolní hasiči oproti jiným organizacím takové postavení a zda nelze za integrační činitele označit i jiné organizace.

Jiný typ výzkumu z amerického prostředí založený na dvou focus groups se orientoval obdobným směrem. Cílem byla snaha na základě skupinových rozhovorů s dobrovolnými hasiči odhalit jejich vnímání komunity [Haski-Leventhal et al. 2009: 80]. V souvislosti s dobrovolnickou činností hasičů popisuje Haski-Leventhal kolektivní typ dobrovolnictví provozovaný za účelem pomoci komunitě. Dobrovolnickou činností tak dle autorky lidé odpovídají na problémy komunity a zároveň posilují sociální kapitál a tzv. sense of community, pocit, že člověk patří do kolektivu a je jeho smysluplnou součástí. Haski-Leventhal upozorňuje na fakt, že většina studií zaměřená na dobrovolné hasiče zkoumá především hledisko pomoci při požárech, nehodách a dalších živelných pohromách. Nezabývají se ale dostatečně další činností, kterou dobrovolní hasiči nad rámec svých povinností vykonávají⁶ [Haski-Leventhal et al. 2009: 81–82]. Cílem této explorativní studie bylo zjistit, jakou motivaci mají dobrovolní hasiči pro aktivity podporující rozvoj komunity a jak vlastně onu komunitu, jíž jsou součástí, vnímají [Haski-Leventhal et al. 2009: 88]. Ze skupinových rozhovorů vyplynulo, že zásadní roli hraje vedoucí skupiny, místo práce a sama skupina. Většina zkoumaných totiž odhalila, že velkou část přátel mají především mezi dobrovolnými hasiči. Shodou, že se starají o lidi, které osobně znají, vyjádřili silné propojení s komunitou, tzv. sense of community. Komunita je dle nich důvodem, proč se stávají dobrovolníky a jejich práce poté vztah ke komunitě zesiluje [Haski-Leventhal et al. 2009: 89].

Jako poslední příklad zkoumání dobrovolných hasičů uvedu práci Perkinse, jehož jméno zde již bylo zmíněno. V roce 1989 přispěl deskriptivní studií o dobrovolných hasičích v USA na základě výzkumu v pěti amerických státech. Cílem bylo, jako v případě Thompsona, definovat sociodemografické charakteristiky a vytvořit prostor pro další zkoumání [Perkins 1989: 269]. Zajímavostí je, že velikost výběrového souboru dobrovolných hasičů převyšovala počet tří tisíc osob [Perkins 1989: 271]. Výsledkem výzkumu bylo

---

⁶ Ačkoliv předchozí, výše uvedené příklady tento výrok nepotvrzují.

kromě demografických údajů zjištění, že dobrovolní hasiči se věnují primárně této aktivitě a nejsou členy jiných sdružení. Jako v případě práce Thompsona byla prokázána silná závislost mezi věkem a počtem let služby, tři čtvrtiny dotázaných dobrovolných hasičů také odpověděli, že mezi hasiči mají více než polovinu z celkového počtu svých přátel [Perkins 1989: 272–273]. V roce 2004 se Perkins ke studiu dobrovolných hasičů z profesionálního hlediska vrátil. Ve své explorativní studii zkoumal 214 dobrovolných hasičů z Kanady z hlediska rozvoje lidského a sociálního kapitálu. Zjistil, že čelit nepříjemným úkolům, jež s sebou činnost dobrovolných hasičů nese, umožňuje rozvoj lidského kapitálu. A zároveň vztahy, které napříč tímto sdružením vznikají, rozvíjejí sociální kapitál skupiny [Perkins 2004: 71]. Ve svém zkoumání si Perkins klade zajímavé otázky. Analyzuje počet požárů a hodin, které lidé věnují dobrovolnému hasičství. Mezi oběma hodnotami je propastný rozdíl. Dobrovolní hasiči věnují své činnosti mnohem více času. Ptá se tedy, proč tomu tak je, a proč dobrovolnými hasiči zůstávají po celý život, ačkoliv výjezdů není mnoho a finanční zátěž pro udržení chodu organizace je vysoká [Perkins 2004: 72]. Kromě toho, že příprava dobrovolných hasičů vyžaduje trénink, odpovídá Perkins na výzkumnou otázku vysvětlením zvyšování lidského a sociálního kapitálu a pozitivních dopadů na komunitu. Zároveň vyzývá k dalšímu studiu tohoto aspektu dobrovolnictví [Perkins 2004: 83].

Výzkumů lze pravděpodobně nalézt více, pro zkoumání skupiny dobrovolných hasičů by bylo možné pracovat s výsledky obecných výzkumů o dobrovolnictví. Ovšem díky výše jmenovaným studiím je zřejmé, že dobrovolní hasiči se stali zájmem nejednoho sociálního vědce. Směr, jímž se uvedené příspěvky ubírají, odhaluje formu zkoumání dané skupiny. Autoři v hasičích spatřují uzel budování přátelství a vazeb jak mezi členy sborů, tak mezi lidmi žijícími v komunitách, ve kterých dobrovolní hasiči působí. Rozměr jejich činnosti dle výše zmíněných výsledků přesahuje rámec pomoci při požárech či jiných pohromách a rozšiřuje se i na budování a rozvoj komunit. A tímto směrem se také ubírá tato diplomová práce, jejímž cílem je empiricky ověřit platnost těchto tvrzení. U všech zmíněných studií lze spatřit společný prvek, na který ovšem pohlížím kriticky. Jedná se o oslavu dobrovolných hasičů. Velice pozitivní vykreslení nutí čtenáře zamýšlet se nad skutečným obrazem činnosti dobrovolných hasičů. Ve vlastním výzkumu se pokusím tento kritický pohled udržet.

3. Sociální kapitál

V úvodu a v předchozí kapitole byl zmíněn koncept sociálního kapitálu. Nyní je na místě ozřejmit teoretické a empirické pozadí tohoto pojmu. Nejprve představím samotný koncept a hlavní autory. Důraz bude kladen především na Putnamův přínos. Nevyhnu se ale ani kritice pojetí konceptu. Ve druhé části pojem operacionalizuji a pokusím se identifikovat indikátory, které přispívají k rozvoji a udržování sociálního kapitálu ve společnosti a dle nichž lze sociální kapitál empiricky zkoumat.

3.1 Teorie sociálního kapitálu

Za významnou podmínku pro fungování a prosperitu demokracie je v dnešní době považována sociální soudržnost, která je vytvářena a reprodukována především komunitou generující sociální kapitál [Kůsová 2013:372]. Tento koncept zaznamenal na přelomu dvacátého a dvacátého prvního století expanzi a počet odborných studií na téma sociálního kapitálu vzrostl [Pileček 2010a:64, Putnam 2004:14]. Lidé jej ovšem od počátku interpretují a používají různými způsoby [Putnam 2004:14], což vede ke kritice neustálosti a nejasnosti hranic tohoto konceptu. Většina autorů při pokusech o teoretické uchopení cituje především pojetí Bourdiea, Colemana a Putnama [Pileček 2010a:65], ačkoliv významem sociálních sítí a občanských sdružení pro rozvoj demokracie se zabýval již v první polovině devatenáctého století Tocqueville [Šafr 2006:14].

Co ale onen populární koncept znamená? Sociální kapitál si lze představit jako sociální zdroj, který vzniká mezi skupinou individuů, stává se kolektivním statkem a pomáhá jim účinněji dosahovat společných cílů [Stachová 2008:27]. Samotná definice sociálního kapitálu je nejčastěji spojována se sociálními vztahy, sítěmi, důvěrou a normami ve společnosti [Pileček 2010b:79, Stachová 2008:27]. Jedná se o koncept složený ze dvou dimenzí. První z nich jsou sociální sítě, formální i neformální, pod nimiž si lze představit osobní vztahy v rodině, na pracovišti, ale i setkávání se, například v rámci místních akcí. Druhou dimenzi tvoří důvěra, normy a hodnoty, které lidé v rámci sociálních sítí a skupin sdílejí a reprodukují [Stachová et al. 2009:13–14]. Praktickou ukázkou sdílených hodnot odhalující občanskou angažovanost je kooperace a sounáležitost lidí s místem jejich bydliště [Harper in Stachová et al. 2009:13–14].

3.1.1 Bourdieu, Coleman, Putnam

Pierre Bourdieu se jako první sociálním kapitálem zabýval systematicky [Keller 2009:54]. V rámci studia reprodukce sociálních tříd, kdy studoval i další formy kapitálu, a to ekonomický, kulturní a symbolický, se pohyboval na teoretické úrovni. Na sociální kapitál nahlíží jako na zdroj vycházející ze sociálních vztahů, který jedinci umožní dosáhnout svých cílů. Množství sociálního kapitálu jedince závisí dle Bourdieu na velikosti jeho sociální sítě a možnosti její mobilizace [Šafr 2006:14]. Nejedná se ovšem o individuální kapitál tvořený jedincem, nýbrž o vlastnictví skupiny, bez níž by sociální kapitál neexistoval [Sedláčková 2012:73]. Nicméně právo disponovat se sociálním kapitálem připadá především privilegovaným aktérům, kteří si skrz něj a ekonomický kapitál budují nadřazenou statusovou pozici [Sedláčková 2012:75].

Coleman, ovlivněný Beckerovou teorií racionální volby, vnímá sociální kapitál především jako zdroj maximalizace vlastního prospěchu. Tvorba sociálního kapitálu dle něj vzniká prostřednictvím využívání určitých aspektů sociální struktury za účelem usnadnění jednání individuí, která sledují vlastní individuální cíle. Sociální kapitál si lze představit jako nástroj [Keller 2009:57], který mimo jiné vysvětluje kolektivní jednání [Sedláčková 2012:75].

Z pohledu Bourdieu je sociální kapitál předmětem tvorby nerovností, Coleman posunul význam sociálního kapitálu směrem ke kolektivnímu chápání, protože „sociální kapitál nemůže být soukromým statkem žádné osoby, která z něj profituje“ [Coleman in Sedláčková 2012:78]. Robert D. Putnam šel však dále a oproti Colemanovi vymezil sociální kapitál na makrosociální úrovni [Keller 2009:62]. Profit z existence privátních sociálních sítí a kolektivního jednání vztáhl na celou společnost a identifikoval vzniknuvší pozitivní externalitu [Sedláčková 2012:78].

Sociální kapitál dle Putnama představují sociální sítě a k nim přidružené normy reciprocity. Sociální sítě vytvářejí hodnoty a zároveň externalitu, které mají pozitivní charakter [Putnam 2004:14]. Ve své knize *Making Democracy Work* z roku 1993 odkazuje Putnam prostřednictvím sociálního kapitálu ke znakům sociální organizace, jakými jsou důvěra, normy a sítě, které prostřednictvím koordinovaného jednání zlepšují výkonnost společnosti [Putnam 1993:167]. Jako synonymum pro sociální kapitál lze použít označení fungující vzájemnost, která se projevuje skrze aktivity, jimiž jsou například zájem o politiku, navštěvování kostelů, sousedské návštěvy, dárcovství apod. Během těchto činností je vyvářen a reprodukován právě sociální kapitál [Keller 2009:62–63].

Sociální kapitál slouží k řešení společenských problémů. Pospolitost tradičních komunit, k jejichž úpadku došlo, se transformovala do sociálního kapitálu, který má dle některých autorů v čele s Putnamem vyřešit všechny neduhy moderní společnosti [Keller 2009:68]. Ačkoliv je

tento entusiasmus přehnaný a kritika na sebe nenechala dlouho čekat, význam Putnamovy teorie sociálního kapitálu se projevil vznikem sociálněvědního odvětví studujícího pozitivní dopady sociálního kapitálu [Sedláčková 2012:78]. Hlavní linie této diplomové práce jde stejným směrem.

3.1.2 Kritika (Putnamovy) teorie sociálního kapitálu

Na pohled lákavý koncept se časem stal předmětem kritiky a zpochybňování. Putnam sám reflektoval v jednom z rozhovorů hlavní body kritiky, jež na něj byla snesena. Především se ozývaly hlasy, že rozpracování konceptu je z hlediska teorie odbyté, důkaz kauzality indikátorů slabý a konceptu chybí opora ve světě politiky [Putnam 2004:14]. Nedostatek, jenž si Putnam v případě vývoje teorie sociálního kapitálu uvědomuje, souvisí s prvotním, jak sám říká, iracionálním nadšením, kdy všechno dobré bylo zařazeno do sociálního kapitálu [Putnam 2004:14]. Při rozvíjení teorie docházelo k jejímu neustálému rozšiřování a rozměňování, protože do tvorby sociálního kapitálu zařadil Putnam vše „od zájmu po politiku, přes chození do kostela, až po rodinné pikniky“ [Sedláčková 2012:79]. Nabízí se otázka, kde končí a začínají hranice označování jakéhokoliv kolektivního jednání jako tvorby sociálního kapitálu. Tento neduh vede k obtížně stanovitelné operacionalizaci konceptu [Keller 2009:66].

Obecně kritici narážejí na neurčitou kauzalitu mezi jednotlivými dimenzemi konceptu [Kůsová 2013: 373]. Zastánci sociálního kapitálu sice dokázali mnoho propojení mezi mírou sociálního kapitálu stupněm kriminality, veřejným zdravím, nižší korupcí apod. Nicméně kauzalita těchto jevů je těžko ověřitelná [Putnam 2004:15].

Také přehlížení možných negativních důsledků sociálního kapitálu mělo za následek ostrou kritiku [Pileček 2010a:66]. Existují formy sociálního kapitálu založené především na uzavřených sítích, které potlačují individuální a kolektivní rozvoj, například organizovaný zločin v podobě mafie či korupčních sítí [Pileček 2010a:66, Šafr 2006:25].

Ačkoliv Putnam na kritiku aktivně reaguje, nelze se ubránit tomu, že některé argumenty kritiků teorie a významu sociálního kapitálu jsou oprávněné, především problém kauzality a neucelenosti pojmu.

3.1.3 Typy sociálního kapitálu

3.1.3.1 Přemostující, svazující a spojující sociální kapitál

Na sociální kapitál lze nahlížet z různých perspektiv a identifikovat odlišné typy [Putnam 2004:14]. O bonding neboli svazujícím sociálním kapitálu hovoříme v případě homogenních uzavřených skupin, jejichž členové jsou ochotni vzájemně si pomáhat a panují mezi nimi silné vazby a opora, problémy za hranicemi uzavřené skupiny však spíše přehlížejí [Keller 2009:63]. Tento druh kapitálu podporuje homogenitu a vysokou míru loajality a solidarity v rámci skupiny [Šafr 2006:27]. Jako příklad uveďme rodinu. Pro rozvoj sociálního kapitálu napříč společností je přínosnější přítomnost bridging, neboli přemostujícího sociálního kapitálu. Indikátorem jeho existence jsou slabé vazby, jejichž přítomnost vypovídá o otevřenosti společenstev, která umožňuje vzájemné obohacení o různé hodnoty a názory [Stachová 2008:28]. Rozlišení kapitálu na bridging a bonding souvisí s druhy reciprocity a důvěry, které jsou ve vztazích přítomny. Znakem přemostujícího sociálního kapitálu je tzv. generalizovaná reciprocita. Znamená, že lidé jsou ochotni pomoci druhým v naději, že jejich jednání jim bude v případě potřeby odjinud oplaceno [Keller 2009:63]. Zohlednění hierarchie ve společnosti přineslo dodatečné zavedení třetího typu, a to linking, neboli spojujícího kapitálu, který vypovídá o vztazích mezi lidmi s různým mocenským postavením [Šafr 2006:28].

3.1.3.2 Kolektivní a individuální sociální kapitál

Kritériem pro rozlišení mezi kolektivním a individuálním sociálním kapitálem je příjemce zisku z něj vyplývajícího. Sociální kapitál ve smyslu prospěchu jednotlivce prosazoval Bourdieu, hlavním představitelem kolektivního kapitálu je Putnam [Šafr 2006:25].

V několika příspěvcích lze nalézt obdobné dělení sociálního kapitálu, a to na personalizovanou a kolektivní formu. Typické pro kolektivní druh sociálního kapitálu, kterým se budu v rámci analýzy především zabývat, je skutečnost, že vzniklá důvěra přesahuje hranice skupiny, v níž vzniká a pomáhá tak k zvýšení občanskosti společnosti [Stachová 2008:27]. V případě personalizovaného sociálního kapitálu zůstává důvěra ve skupině a vztahuje se pouze na její členy [Stachová 2008:27].

3.2 Operacionalizace sociálního kapitálu

Nejen o teoretickém vymezení konceptu se vedou neustále diskuze, konsensus nepanuje ani nad měřením a identifikací determinantů zjišťujících přítomnost a míru sociálního kapitálu [Stachová et al. 2009:13]. Problém spočívá v komplexnosti a neohraničenosti tohoto pojmu. Zkoumání tohoto empiricky těžko uchopitelného konceptu vede často k přechodu od kvantitativních zkoumání ke kvalitativním formám, případně ke kombinaci přístupů výzkumu [Tonts 2005: 139]. Pozornost bude věnována především kolektivní formě sociálního kapitálu, Vávra dokonce hovoří o dobrovolnickém kapitálu, což je konstrukt spojující sociální kapitál s organizovanou dobrovolnickou činností [Frič et al. 2010: 130].

3.2.1 Putnamův index měření sociálního kapitálu

Putnamův index sociálního kapitálu patří dle Pilečka k nejpoužívanějším způsobům konceptualizace pojmu. Prostřednictvím agregovaných dat se měří za pomoci čtrnácti indikátorů celkem pět dimenzí – komunitně organizovaný život, angažovanost ve věcech veřejných, komunitní dobrovolnictví, neformální sociabilita a sociální důvěra [Pileček 2010a: 70]. Původním cílem indexu bylo změřit míru sociálního kapitálu v amerických státech [Putnam 2000:290].

Tabulka č. 2: Měření sociálního kapitálu v USA - R. D. Putnam

Dimenze	Indikátory
Komunitně organizovaný život	Podíl lidí ve výboru lokálních organizací za poslední rok Podíl lidí v manažerské pozici v klubech za poslední rok Počet občanských a sociálních organizací na 1000 obyvatel Průměrný počet setkání v rámci klubů za poslední rok Průměrný počet členů skupin
Angažovanost ve věcech veřejných	Volební účast v prezidentských volbách Počet uskutečněných veřejných setkání týkajících se města či školy
Komunitní dobrovolnictví	Počet neziskových organizací na 1000 obyvatel Průměrný počet účastí na komunitních projektech v posledním roce Průměrný počet účastí na dobrovolnické práci v posledním roce
Neformální sociabilita	Souhlas s výrokem "Trávím hodně času návštěvou přátel" Průměrný počet uspořádaných domácích párty v posledním roce
Sociální důvěra	Souhlas s výrokem "Většině lidí lze věřit" Souhlas s výrokem "Většina lidí je čestná"

Zdroj: Šafr 2006:49; Putnam 2000: 291.

Sociální důvěru Putnam později z Indexu vyřadil, protože ji považoval za důsledek existence sociálního kapitálu [Šafr 2006:48]. Jednotlivé indikátory indexu měření výše sociálního kapitálu byly podrobeny kritice. Dle Kellera například nelze na stejnou úroveň postavit účast na rodinných sešlostech, členství ve spolcích a politické aktivity [Keller 2009:67]. Proto jiní autoři přikládají ve svých pracích jednotlivým dimenzím různou váhu [Stachová et al. 2009:39].

3.2.2 Identifikace indikátorů

Ačkoliv většina autorů vychází z Putnamovy práce [Šafr 2006:58], konkrétní indikátory měření se mezi výzkumy liší. Většina měří sociální kapitál prostřednictvím analýzy faktorů, jakými jsou členství ve spolcích a dobrovolnických organizacích, volební účast, návštěvy bohoslužeb a kostela, smysl pro komunitu a různé způsoby zjišťování důvěry [Tonts 2005: 138]. Zde uvedu determinanty sociálního kapitálu, jejichž význam je ověřen a uznán a zároveň jsou relevantní pro české kulturní prostředí a téma této práce.

3.2.2.1 Členství ve spolcích

Putnam považuje občanská sdružení, především ta volnočasová, za zdroj rozvoje sociálního kapitálu [Putnam 1993: 91]. Jak již bylo řečeno, hodnoty, které v rámci těchto spolků a občanských sdružení vznikají, jsou pak přenášeny dále do společnosti, a dochází tak k reprodukci sociálního kapitálu [Kůsová 2013:373]. Samotná existence spolků je tedy jedním z indikátorů sociálního kapitálu. V případě měření na makroúrovni se pracuje s počtem spolků v daných lokalitách [Kůsová 2013:376]. Posuneme-li se níže na meziúroveň, lze příslušnost k spolkům a organizacím občanské společnosti považovat za jeden ze zdrojů sociálního kapitálu. Nicméně je nutné mít na paměti oprávněnou kritiku, která se v souvislosti s tímto empirickým měřením objevuje, a to rozlišování významu a rozsahu různých druhů spolků, jejichž činnost může mít různé dopady. Obecně tedy nelze výše uvedené Putnamovo tvrzení generalizovat, protože samotná existence dobrovolných sdružení není automaticky indikátorem sociálního kapitálu a rozvoje občanské společnosti v dané lokalitě [Stachová 2008:29], spolek může existovat například pouze formálně. Proto je nutné ověřit vztah členství ve spolcích s ostatními indikátory. V souvislosti s členstvím je nutné také myslet na míru aktivity členů. Dle Putnama totiž pasivní členství v asociacích sociální kapitál rozvíjí v omezené míře [Wollebaek 2002: 38].

3.2.2.2 (Generalizovaná) důvěra

Důvěra je základním elementem konceptualizace sociálního kapitálu. V případě spolupráce si individua musí navzájem důvěřovat, aby bylo možné jednat kolektivně v souladu se stanovenými cíli [Wollebaek 2002: 33]. V praxi rozlišujeme různé druhy důvěry. Silná důvěra je často prezentována v rámci uzavřených komunit, slabá, neboli generalizovaná sociální důvěra, vzniká mezi lidmi, kteří se neznají příliš blízce, ale kooperují spolu [Wollebaek 2002: 33].

Při hledání propojení konceptů, dokládá Dekker pozitivní vztah mezi členstvím v občanských sdruženích a mírou důvěry [Dekker 1998 in Stachová et al. 2009:26]. Paxton dokonce samotné členství v občanských organizacích považuje za prediktor generalizované důvěry [Paxton in Stachová et al. 2009:25].

Při operacionalizaci lze na důvěru nahlížet z více hledisek, a to obecně na generalizovanou důvěru napříč společnostmi, například mezi členy určité skupiny [Pileček 2010a: 69], ale také jako na důvěru v instituce [Pileček 2010b: 85] měřenou stupněm důvěry místním zastupitelstvům, vládě apod. [Stachová et al. 2009:35]. Jednotlivé otázky či celé baterie zaměřené na zjišťování důvěry bývají součástí velkých šetření, například European Value Study, European Social Survey apod. [Stachová et al. 2009:26–27]. Standardizované měření důvěry bylo i jedním z témat výzkumu Dobrovolnictví 2009, který se stal podkladem této diplomové práce, a proto bude možné v souvislosti s členstvím u dobrovolných hasičů míru důvěry ověřit.

3.2.2.3 Sociální sítě

Putnam na sociální sítě nahlíží především jako na prostředek pro vytváření důvěry a občanské angažovanosti [Wollebaek 2002: 34]. V rámci měření se zpravidla pracuje s klasifikací, která dělí zkoumání sociálních sítí do dvou kategorií. První je zaměřitelná s indikátorem zjišťujícím členství v různých asociacích. Prostřednictvím této otázky je zjišťována míra formálních sociálních sítí [Stachová et al. 2009:28]. Neformálními sociálními sítěmi se pak myslí četnost setkávání se s rodinou, přáteli, kolegy z práce apod. [Stachová et al. 2009:29]. V rámci analýzy bude na sociální sítě nahlíženo především v souvislosti s jejich vlivem na dobrovolnickou činnost.

3.2.2.4 Občanská angažovanost a politická participace

V demokracii Putnam vidí projev kolektivního jednání, během něhož vznikají veřejné statky, respektive veřejná správa, a to díky investicím občanů. Sociální kapitál v očích Putnama slouží jako podmínka fungování veřejné politiky a z části je také jejím důsledkem [Putnam 2004:15].

Pozitivní vztah občanů k veřejným institucím může být vyjádřen a měřen prostřednictvím důvěry [Stachová et al. 2009:32]. Kromě důvěry k institucím je vztah k veřejné správě a politice zjišťován skrze politickou participaci občanů, nebo také například skrze odcizení politice vyjadřují distanci občanů od politického systému [Stachová et al. 2009:33]. Způsoby měření občanské a politické participace se různí. Bernard a kolektiv ve svém výzkumu rozdělili tento koncept do tří indikátorů a zabývali se dobrovolnictvím, podporou obce a lokální politickou participací. Ta byla zjišťována prostřednictvím účasti v komunálních volbách, sledováním politického dění v místních lokalitách a účastní na veřejných zasedáních [Bernard et al. 2011: 170–171]. V jiných výzkumech je operacionalizace tohoto konceptu měřena například prostřednictvím indikátorů, jakými jsou volební účasti, sledování zpráv a míra politického zájmu [Wollebaek 2002: 41].

Nad konceptualizací a operacionalizací tohoto konceptu, podobně jako nad ostatními, nepanuje konsensus a jejich zjišťování se pravděpodobně odvíjí od cílů práce a možností výzkumníků.

3.2.2.5 Sounáležitost s místem a veřejný lokální život

Indikátor, který není vždy součástí standardizovaných nástrojů měření sociálního kapitálu, považuji v případě tématu této diplomové práce za klíčový. V roce 2008 byl součástí výzkumu Centra pro výzkum veřejného mínění a je zahrnut do zjišťování sociálního kapitálu Statistickým úřadem ve Velké Británii [Stachová et al. 2009:37]. Jedná se o vyjádření vztahu osob k místu jejich bydliště. Konkrétně zkoumá vztah jedinců ke komunitě, v případě dobrovolníků vazby jejich organizace na místní komunitu [Frič et al. 2010: 141]. Primárně je ovšem smyslem tohoto indikátoru zjistit, jak se lidé ve svých lokalitách cítí [Stachová et al. 2009:38].

Udržování a podpora lokálního veřejného života má více významů, mimo jiné integrační funkci, která přispívá k rozvoji sociálního kapitálu. Zdrojem integrace bývá, především na venkově, hospoda, obchod apod. [Bernard et al. 2011: 141–142]. Lze ovšem předpokládat, že takovou funkci plní i místní spolky. Dle Bernarda je lokální veřejný život projevem existence komunity a zároveň podmínkou pro její rozvoj. V praxi se projevuje příležitostmi pro setkávání

a stmelování, budování sociálních sítí a společným zájmem o veřejná témata vedoucím ke kolektivnímu jednání [Bernard et al. 2011:142].

3.2.3 Problémy operacionalizace

Z výše uvedeného je zřejmé, že sociální kapitál není pevně ukotvený koncept, který lze standardně zkoumat. Jednotlivé indikátory by měly být přizpůsobeny kulturnímu prostředí, ve kterém je koncept zjišťován, a k výsledkům výzkumů by se mělo přistupovat kriticky s ohledem na slabiny konceptu. Ačkoliv bylo v posledních letech provedeno mnoho výzkumů týkajících se sociálního kapitálu, z části měřeného sociální důvěrou v korelaci s dobrovolnictvím, síla statistických vztahů zaostává za teoretickými a politickými očekáváními a upozorňuje na nejasnost významu sociálního kapitálu nebo důvěry jako podmínek pro dobrovolnické zapojení [Dekker et al. 2008: 9]. Čímž se navíc vracíme k tomu, že při měření konceptu je nutné mít na paměti problém kauzality a v rámci interpretace na něj upozornit [Tonts 2005: 139].

Hlavní problém empirického zkoumání konceptu ovšem vidím v neukotvenosti jednotlivých znaků, jež by měly vyjadřovat komplexní obraz sociálního kapitálu. Ačkoliv byly zvoleny nejčastější indikátory zjišťující přítomnost sociálního kapitálu, jejich měření nabízí další prostor k diskuzi. Autoři sami operacionalizují důvěru, význam sociálních sítí, občanskou a politickou angažovanost a veřejný lokální život různě, neexistuje jednotný a ověřený způsob měření. Navíc je nutné si uvědomit rozsah jednotlivých indikátorů. Ty se samy stávají samostatnými jednotkami, jež jsou předmětem studia v sociálních vědách. V diplomové práci tedy nelze skutečně proniknout do hloubky výše představených konceptů, a proto se v rámci analýzy budeme pohybovat pouze na povrchu.

4. Vymezení problému a cíl diplomové práce

Sbory dobrovolných hasičů se z hlediska definic a rozlišení stylu dobrovolnictví řadí mezi tradiční zájmové grassroots organizace, specifické jsou také vysokým procentem zastoupení mládeže. Ovšem dle teorie Hustinx v dnešní době dochází k posilování individualizovaného vzorce dobrovolnictví, který je typický slabými vazbami na komunitu, nestabilitou, orientací dobrovolníků na osobní benefity z dobrovolnické činnosti a snahou uplatnit své znalosti a dovednosti v organizacích s profesionalizovanou strukturou [Frič 2010: 41]. Pokud se mění charakter současného dobrovolnictví, nebo spíše dochází k mixu tradičního a moderního vzorce [Hustinx 2003: 171], nabízí se otázka, proč v českém prostředí s takovou oblibou přetrvává tradice sborů dobrovolných hasičů, typických zástupců kolektivního vzorce dobrovolnictví, a jak svou činnost vnímají sami dobrovolníci.

4.1 Cíl práce

Cílem diplomové práce je za pomoci konceptu rozvoje sociálního kapitálu zodpovědět otázku významu a postavení sborů dobrovolných hasičů. Hlavním předpokladem je, že existence tohoto dobrovolnického sdružení má více rozměrů. Z hlediska rozvoje sociálního kapitálu lze očekávat, že jako nejvýznamnější se postavení dobrovolných hasičů jeví v otázkách rozvoje komunit, ve kterých působí. Na základě teoretických poznatků se domnívám, že dobrovolní hasiči zaujímají, především na venkově, významné místo v udržování veřejného společenského života a tradic. Být součástí této organizace tedy znamená sociální začlenění, navazování a udržování sociálních vazeb a občansky aktivní způsob života. Na vybraných indikátorech budu postupně sledovat projevy přítomnosti kolektivního sociálního kapitálu a v porovnání s ostatními dobrovolníky se pokusím reflektovat jejich význam. Otázkou je, zda jsou dobrovolní hasiči z hlediska složek sociálního kapitálu oproti ostatním dobrovolníkům výjimeční. Cílem práce tedy není zkonstruovat komplexní index zjišťující míru sociálního kapitálu, ale reflektovat jednotlivé dimenze a odhalit jejich význam v případě působení sborů dobrovolných hasičů.

4.2 Výzkumné otázky a hypotézy

Pro vlastní výzkum a analýzu byly stanoveny následující otázky: Přispívají dobrovolní hasiči ke zvyšování sociálního kapitálu? Jak se v otázkách sociálního kapitálu odlišují dobrovolní hasiči od ostatních dobrovolníků? Jaký druh sociálního kapitálu ve sborech dobrovolných hasičů převládá? Jaký vztah mají dobrovolní hasiči k místním komunitám? Vytvářejí dobrovolní hasiči prostor pro rozvoj lokálního komunitního života? Zvyšuje členství ve sborech dobrovolných hasičů míru důvěry? Vykazují dobrovolní hasiči vyšší stupeň občanské angažovanosti než ostatní dobrovolníci? Výsledkem těchto otázek jsou hypotézy, které budou ověřeny v rámci analytické části diplomové práce.

Hlavní hypotéza:

- *Činnost dobrovolných hasičů pozitivně působí na rozvoj sociálního kapitálu.*

Pracovní hypotézy

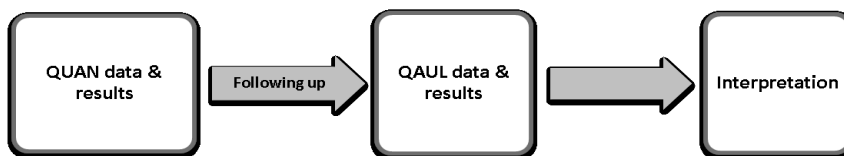
- *Význam sdružení se projevuje především v oblasti posilování koheze komunity.*
- *Vazby v rámci organizace dobrovolných hasičů jsou silné, sdružení inklinuje k reprodukci svazujícího typu sociálního kapitálu.*
- *Dobrovolní hasiči projevují vyšší míru důvěry než ostatní dobrovolníci, a to především v otázkách důvěry členům organizace a místní samosprávě.*
- *U dobrovolných hasičů je vyšší šance občanské angažovanosti než u ostatních dobrovolníků.*

5. Metody diplomové práce

5.1 Mixed Methods Design

Pro naplnění stanovených cílů používám v diplomové práci metody kombinující kvantitativní a kvalitativní přístup. Jedná se o tzv. mixed methods design, výzkumnickou strategii, která zahrnuje více než jeden typ výzkumných metod [Brannen 2008: 53]. Konkrétně se jedná o sekvenční, neboli dvoufázový design (viz Schéma č. 1), který se používá v případě, kdy výzkumníci začínají s analýzou kvantitativních dat mající dominantní postavení ve výzkumu a poté použijí kvalitativní metody, především za účelem vysvětlení výsledků vyplývajících z předchozí analýzy [Creswell 2003: 215]. Tematické okruhy zkoumání byly shodné, respektive scénář rozhovorů s informátory byl sestaven na základě témat a výsledků kvantitativní fáze. Díky tomuto postupu je výsledkem analytické části diplomové práce komplexní obraz zkoumané problematiky. V souvislosti se studiem sociálního kapitálu je kombinace přístupů zkoumání vzhledem k problematice konceptu zavedenou praxí [Tonts 2005: 139].

Schéma č. 1: Sequential mixed methods designs: Explanatory design

Zdroj: Creswell a kol. 2008: 69.

V případě sekvenčního designu bývá nutné zvážit některá doporučení. V první řadě výběr respondentů a komunikačních partnerů. Ačkoliv by bylo žádoucí provést rozhovory s osobami, které na předchozím výzkumu participovaly [Creswell a kol. 2008: 76], nebylo to vzhledem k provádění sekundární analýzy anonymních dat možné. Tento postup odpovídá běžné praxi, protože i když jsou autoři obou fází výzkumů shodní, není snadné a eticky vhodné oslovit respondenty znovu. Jako svou obhajobu pro tento postup výzkumníci uvádějí, že kvantitativní fáze výzkumu generalizuje závěry na celou populaci, proto lze provádět ve druhé fázi rozhovory s jinými osobami [Creswell a kol. 2008: 76]. Pro zvýšení kompatibility je vhodné vybrat pro druhou fázi informátory, jejichž charakteristiky odpovídají výsledkům kvantitativní fáze (např. provést rozhovor s různými, na základě analýzy zkonstruovanými typy respondentů,

s extrémními případy, s osobami splňující sociodemografický profil zkoumané skupiny apod.) [Creswell a kol. 2008: 77]. Toto doporučení bylo splněno.

V dřívějších letech se kombinace kvantitativního a kvalitativního přístupu jevila přijatelná pouze v souvislosti s problematikou triangulace, a pokud se autoři výzkumů o takovém přístupu zkoumání reality zmiňovali, bylo to především v souvislosti s vyjmenováváním limitů a omezení kombinace dvou designů [Bryman 2010: 87]. Dnes se ovšem situace mění a kombinace metod a přístupů se jeví jako populární způsob zkoumání, ačkoliv pravidla úspěšného užívání takového postupu nejsou zatím přesně ustanovena [Bryman 2010: 88-89].

Nevýhodou a výzvou zároveň je, že užívání mix methods design požaduje vyšší nároky na pozici výzkumníka, který si musí osvojit nové metody a opustit již ověřenou zónu, například i tím, že si osvojí odborný jazyk příslušných metod, protože výstupy kvantitativního a kvalitativního zkoumání nelze popisovat prostřednictvím totožných pojmů [Bryman 2010: 55-56]. Obecně patří sekvenční explorační studie k nejjednodušším praxím mixed methods designs, protože jednotlivé fáze výzkumu jsou od sebe oddělené a je snadné je popsat. Nevýhodou zvoleného postupu jsou časové nároky na provedení takové strategie. Nicméně v případě této práce byl tento neduh odstraněn za pomoci analýzy již existujících dat.

5.1.1 Sekundární analýza dat

První fáze analýzy je založena na sekundární analýze již existujících kvantitativních dat, která vznikla ve druhé polovině roku 2009. Zdrojem onoho datového souboru je výzkum Dobrovolnictví 2009, který byl realizovaný pod záštitou Univerzity Karlovy v Praze, Fakulty sociálních věd, Centrem pro sociální a ekonomické strategie (CESES) [SOÚ 2009]. Výzkumníci zjišťovali míru zapojení obyvatel České republiky do dobrovolnických aktivit, jak neformálních, tak především formálních. Otázky se orientovaly na motivaci lidí zapojit se do organizací občanské společnosti, sociální kapitál dobrovolníků a jejich hodnotovou orientaci, cílem ale také bylo zjistit informace o míře profesionalizace a vnitřní struktuře neziskových organizací, v nichž oslovení dobrovolníci působí, a zachytit jejich historii a fungování.

5.1.1.1 Výběr a zdroj dat

Sběr dat se uskutečnil během října až prosince 2009. Informace byly získány prostřednictvím standardizovaného dotazníku od 3811 občanů České republiky. Konkrétní respondenti byli vybráni na základě stratifikovaného vícestupňového náhodného výběru. Celkem byly provedeny tři stupně výběru - došlo k rozdělení České republiky do 57 územních částí, v rámci

nichž byly náhodně vybrány základní sídelní jednotky. Následně došlo k výběru domácností, v nichž byli osloveni náhodně vybraní jednotlivci starší 14 let [Frič 2010: 63-64].

Co se týče dostupnosti dat, tak ačkoliv byl datový soubor součástí datového katalogu Nesstar spravovaného Českým sociálněvědním datovým archivem, oddělením Sociologického ústavu, k dispozici, do konce roku 2011 nebyl uživatelům volně přístupný a bylo jej možné získat pouze se souhlasem depozitora [SOÚ 2009]. Dnes si lze datový soubor v případě registrace do Českého sociálněvědního datového archivu spolu s dotazníkem stáhnout [SOÚ 2009] a použít právě pro sekundární analýzu dat.

5.1.1.2 Cílová skupina

Cílovou skupinou původního výzkumu byli občané České republiky starší 14 let. 30% všech dotázaných, konkrétně 1132 respondentů, deklarovalo, že za posledních 12 měsíců dobrovolně pracovalo pro některou neziskovou organizaci. Na výpovědích těchto osob byla založena většina zjištění [Frič 2010: 65]. I v případě vlastních analýz budu pro účely komparace pracovat většinou se souborem dobrovolníků, hlavní sledovanou skupinou ovšem budou dobrovolní hasiči. Ze 167 členů sborů dobrovolných hasičů a z celého výběrového souboru považuje 139 osob bytí součástí sdružení dobrovolných hasičů za svou nejdůležitější formální dobrovolnickou aktivitu. Procentuální zastoupení dobrovolných hasičů řadí toto sdružení v datovém souboru k těm největším.

5.1.1.3 Kritika sekundární analýzy dat

Sekundární analýza znamená využívání již existujících údajů a představuje tak alternativní způsob řešení realizace výzkumu či měření [Reichel 2009: 168]. Jejím prostřednictvím dochází k re-analýze dat získaných jinou osobou či organizací [Hakim 2000: 24]. Získání datových souborů pro studium a nekomerční výzkumy je umožněno díky existenci datových archivů, které jsou svou podstatou připodobňovány ke knihovnám [Babbie 2004: 276]. Datový soubor Dobrovolnictví 2009 pochází právě z Českého sociálněvědního datového archivu.

Tato zdánlivě snadná cesta k přístupu k datům ovšem neodhaluje nástrahy, které s sebou převzetí datových souborů přináší. Výhody sekundární analýzy dat jsou zřejmé, především finanční [Reichel 2009: 168] a časová úspora [Babbie 2004: 276]. Uživatel se nemusí zabývat budováním kvalitního research designu, tvorbou nástroje a sběrem dat, ale přebírá již hotová data připravená k analýze. Navíc díky recyklaci dat využije, v případě úspěšného bádání, skrytého potenciálu dat, protože velká část autorů původních výzkumů není s to a ani nemá

v úmyslu provést komplexní analýzu všech možných souvislostí, která data nabízejí, ale zaměří se především na své výzkumné otázky. Dalším pozitivem pro zpracovatele již existujících dat je přístup k materiálu, který by nebyli schopni sami nikdy vytvořit, v některých případech jsou datové soubory výsledkem velice kvalitní a dlouhodobé práce, a slibují tak kvalitní výstupy [Babbie 2008: 21]. Jakým nevýhodám ale musí uživatel při sekundární analýze dat čelit? Téma, cíle a jednotlivé okruhy daných výzkumů jsou přizpůsobeny zájmům původního autora, a proto se při sekundární analýze dat nabízí otázka validity zkoumání. Ačkoliv se otázky v dotazníku položené mohou blížit žádoucímu tématu nové práce, pravděpodobnost, že budou zcela splňovat nároky nového výzkumníka, není vysoká [Babbie 2004: 276]. I z tohoto důvodu bylo rozhodnuto o provedení nadstavby výzkumu, a to kvalitativní sondy mezi dobrovolnými hasiči. Další nevýhodou je riziko převzetí chyb, kterých se mohli autoři původního výzkumu dopustit. Detekovat takové nedostatky ex-post není snadné [Reichel 2009: 168]. Je nutné si uvědomit, že všechny primární datové soubory v sobě obsahují chyby vzniknuvší v průběhu výzkumu, proto tato překážka není důvodem pro odmítání sekundární analýzy [Smith 2008: 26]. Je ovšem nutné vyvinout snahu ony chyby odhalit a vzít při analýze a interpretaci dat v potaz. V neposlední řadě je nutné se vyrovnat s problémem stáří původního výzkumu. Šetření Dobrovolnictví 2009 proběhlo, jak je z názvu patrné, na konci roku 2009. Ačkoliv je tedy výzkum starší více než 4 roky, domnívám se, že v souvislosti se skupinou dobrovolných hasičů není tato časová propast překážkou k vyvozování závěrů. Sborny dobrovolných hasičů nebyly jako jedny z mála pro svou nepostradatelnost v souvislosti s ochranou obyvatel před požáry během éry socialismu na území dnešní České republiky zakázány ani omezeny [Kůsová 2013: 375]. Jejich pozice mezi dobrovolníky je ukotvená a dlouhodobě stabilní. Proto předpokládám, že za posledních několik let mezi dobrovolnými hasiči ke změnám ve vnímání vlastní pozice nedošlo.

5.1.2 Kvalitativní výzkum

Druhou analytickou částí diplomové práce, jež se s výsledky analýzy kvantitativních dat prolíná, je analýza polostrukturovaných rozhovorů. Přesuneme se tedy ke kvalitativnímu pojetí výzkumu, jehož podstata a postup se od kvantitativních metod odlišují. Dominantní postavení kvantitativních výzkumů nelze v sociálních vědách popřít, nicméně v posledních letech hodnota a prestiž kvalitativního zkoumání stoupá [Marshall 2006: 52]. Jak je ke kvalitativnímu výzkumu přistupováno z hlediska mixed methods designu? Závisí na konceptu výzkumu, časové posloupnosti a rozhodnutí výzkumníka. V případě této diplomové práce a na příklad

ve výzkumech, které jmenuje Julie Brannen, navázaly obsahy polostrukturovaných rozhovorů na témata, proměnné a výsledky zjištěné prostřednictvím kvantitativní analýzy dat [Brannen 2008: 63]. Cílem je, aby informace získané prostřednictvím interview s informátory navázaly na výsledky kvantitativních analýz a posunuly je dále. Někteří autoři používají tzv. měkká data k ochraně sebe samých před nařknutím o vychýlení výsledků kvantitativní analýzy. Tento přístup ovšem popírá podstatu mix methods designu, ve kterém je více přístupů použito za účelem porozumění a ne k obhajobě výsledků dominujícího přístupu [Brannen 2008: 58].

Interview v kvalitativním výzkumu je popisováno jako „konverzace s určitým účelem“ [Marshall 2006: 101]. V tomto případě byl jako typ interview vybrán strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami [Hendl 2008: 147]. Typické pro tento postup jsou předem stanovené, pečlivě na naplánované otevřené otázky týkající se různých okruhů zkoumání. Díky zavedené struktuře se snižuje variabilita odpovědí, stoupá míra reliability a výsledky je pak možné lépe porovnávat [Hendl 2008: 147]. Také vzhledem k malým zkušenostem s prováděním kvalitativních rozhovorů, bylo rozhodnuto právě o tomto postupu, který klade na tazatele nižší nároky. Nevýhodou tohoto typu dotazování je omezenost interview daná jeho jasnou strukturou a míra interpretativního a situačního pojetí, typického pro kvalitativní výzkum, je upozaděna [Hendl 2008: 147]. Vyšší míra strukturovanosti je ale právě v případě ověřování a rozšiřování již analyzovaných závěrů dokonce doporučována [Marshall 2006: 101]. Proto, vzhledem k tomu že kvalitativní sonda navazuje právě na rámec analýzy kvantitativních dat, nevidím v této restrikci vybrané metody překážku.

5.1.2.1 Cílová skupina, výběr a struktura komunikačních partnerů

Rozhovory byly provedeny s dvanácti dobrovolnými hasiči a hasičkami. Ačkoliv cílem kvalitativních studií není zajistit reprezentativní výběr účastníků výzkumu za účelem generalizace závěrů na cílovou populaci, ale klíčovou rolí hraje orientace na zkoumaný problém [Reichel 2009: 40], byla podniknuta snaha vybírat účastníky interview tak, aby jejich sociodemografický profil naplnil škálu základních hodnot a bylo možné získat informace od osob s různým sociálním a demografickým pozadím. To znamená, že do výběru byli zařazeni muži a ženy různého věku, dosaženého vzdělání a místa bydliště, konkrétně dobrovolní hasiči z města a venkova, kteří dohromady zastupovali šest sborů dobrovolných hasičů. Snaha zahrnout do výběru dobrovolné hasiče působící v hasičských sborech na venkově a ve městech byla účelová. Samozřejmě se jedná o potřebu pokrýt oblast zkoumání, měla jsem ale také v úmyslu odhalit odlišné vzorce fungování dobrovolných hasičských sborů na venkově

a ve městech. Nakonec bylo ovšem rozhodnuto, že na toto dělení není v práci prostor. Navíc získaná data tuto oblast nedostatečně pokrývají. Zajímavostí výběru je zastoupení profesionálních hasičů. Mezi profesionálními hasiči není totiž v praxi neobvyklé, že se ve volném čase věnují dobrovolnictví v rámci sborů dobrovolných hasičů [Štukhejlová 2013]. V některých případech vede dobrovolné hasičství k rozvoji zájmu o tuto profesi. Do výběru byl také zařazen starosta menší obce, jenž z povahy své funkce není v místních občanských sdruženích aktivní, dle svých slov si zachovává nestrannost. Nicméně ze zákona starostové zajišťují fungování zásahových jednotek dobrovolných hasičů [Zákon č. 133/1985 Sb.], navíc mají rozhodovací práva v otázce financování tohoto občanského sdružení, a proto se na činnosti dobrovolných sborů podílejí. O dobrovolnosti tohoto muže se hovořit nedá, nicméně věřím, že jeho pohled přinesl do tématu další rozměr. Bližší informace o účastnících polostrukturovaných rozhovorů jsou uvedeny v Tabulce č. 3.

Tabulka č. 3: Seznam účastníků interview

Označení v DP Pohlaví/věk/počet let u SDH	Pohlaví	Věk	Bydliště	Vzdělání	Počet let u dobrovolných hasičů	Funkce u SDH	Sbor
Muž/15/5	Muž	15	Město	ZŠ	5	Člen dorostu	SDH_2
Muž/17/8	Muž	17	Město	ZŠ	8	Instruktor, člen dorostu	SDH_2
Žena/24/15	Žena	24	Venkov	Výuční list	15	Vedoucí dorostu, výjezdová jednotka	SDH_6
Muž/26/20	Muž	26	Venkov	SŠ	20	Strojník, výjezdová jednotka	SDH_1
Žena/27/15	Žena	27	Venkov	Výuční list	15	Rozhodčí	SDH_6
Muž/35/15	Muž	35	Město	VŠ	15	Vedení dětí (profesionální hasič)	SDH_4
Žena/38/30	Žena	38	Venkov	VŠ	30	Vedoucí dětí a mládeže (zastupitelka)	SDH_1
Muž/42/28	Muž	42	Venkov	SŠ	28	Preventista (zastupitel)	SDH_1
Žena/47/18	Žena	47	Venkov	SŠ	18	Organizátorka akcí (místostarostka)	SDH_1
Muž/51/35	Muž	51	Venkov	VŠ	35	Hospodář	SDH_1
Muž/57/15	Muž	57	Venkov	SŠ	15	Velitel - starosta obce	SDH_3
Muž/62/54	Muž	62	Venkov	SŠ	54	Člen sboru (profesionální hasič)	SDH_5

Osoby byly osloveny na základě prostředníků, tzv. klíčových osob. Konkrétně jsem kontaktovala několik známých, kteří aktivně participují ve sborech dobrovolných hasičů, a požádala je o oslovení a doporučení osob, se kterými bych se mohla sejit a provést interview. Tímto postupem jsem se chtěla vyhnout provádění rozhovorů s lidmi, jež bezprostředně znám. Ačkoliv se nejedná o citlivé téma, mohl by blízký vztah mezi mnou a zkoumanými osobami mít vliv na jejich odpovědi. Díky tomuto postupu jsem se takovému vychýlení vyhnula a zároveň jsem skrze prostředníky získala kontakty a předběžné souhlasy s účastí na výzkumu. Navíc společní známí, kteří kontakty zprostředkovali, mohli mít pozitivní vliv na vytvoření důvěry mezi mnou a zkoumanou osobou. Při zasazení postupu do kontextu metodologie sociálněvědního výzkumu lze hovořit o účelovém výběru založeném na dobrovolnosti zúčastněných osob [Reichel 2009: 83–84].

Vzhledem k výběru skrze klíčovou osobu nebylo možné dodržet rovnoměrné zastoupení informátorů z hlediska sociodemografických indikátorů, hlavní podmínkou výběru byla pouze příslušnost ke sboru dobrovolných hasičů. Proto například zastoupení čtyř žen v poměru osmi mužů je podhodnoceno. Budeme-li se však držet ověřených statistik vyplývajících z šetření Dobrovolnictví 2009, jsou ženy ve sborech dobrovolných hasičů zastoupeny patnácti procenty, a proto bylo možné očekávat sníženou šanci získat je pro své bádání.

5.1.2.2 Technika sběru dat, průběh rozhovorů a postup vyhodnocování kvalitativních dat

Jak již bylo zmíněno, jako techniku sběru dat jsem zvolila, podobně jako Haski-Leventhal a McLeigh, polostrukturované rozhovory [Haski-Leventhal 2009: 84]. Předem jsem si připravila okruhy, jež z velké části kopírovaly témata zahrnutá do analýzy kvantitativních dat, a na jejichž základě jsem sestavila sady otázek, které jsem pak přizpůsobovala průběhu rozhovoru a doplňovala o otázky vzniknuvší během interview. Otázky navazovaly na výsledky kvantitativní analýzy dat, ale ptaly se také na kariéru dobrovolných hasičů a obecné názory a postoje k dobrovolnictví. Nechtěla jsem získat pouze reakce na výsledky statistické analýzy, nýbrž jsem věřila, že budu-li se tematicky pohybovat na stejných úrovních, získám explanaci závěrů předchozího výzkumu také. Oblasti, v nichž se rozhovor pohyboval, pokrývaly témata pozadí vstupu a setrvávání ve sborech dobrovolných hasičů, tedy motivaci pro tuto činnost, náplň dobrovolnické činnosti, rozvoj sociálních sítí prostřednictvím sborů, význam dobrovolných hasičů pro místní komunity a případný podíl na veřejném životě obce a komunální politice. Konkrétní přehled oblastí polostrukturovaných rozhovorů naleznete v příloze této práce.

Rozhovory probíhaly na místech, která nejvíce vyhovovala účastníkům výzkumu. Konkrétně se jednalo o domácnosti, prostředí hasičských zbrojnic nebo kavárny, jeden rozhovor se odehrával na pracovišti informátora, a to v budově profesionálních hasičů. Délka rozhovorů se různila dle jednotlivých komunikačních partnerů, jejich chuti a schopnosti vypovídat. Nejkratší rozhovor trval 15 minut, nejdelší 40 minut. Průměrná délka interview trvala 25 minut. Vzhledem k podstatě výzkumu, který sloužil jako nadstavba předchozí analýzy sekundárních kvantitativních dat, nevidím v délce rozhovorů problém. Rozhovory byly zaznamenávány na přenosné digitální zařízení a následně došlo k transkripci výpovědí účastníků výzkumu.

Jako analytický rámec pro kódování byla zvolena teorie sociálního kapitálu. Nejedná se o otevřené kódování, nýbrž o hledání a reflexi kategorií z předem zvolené teorie [Hendl 2008: 234]. Pracovala jsem s kódy odvozenými z teorie [Babbie 2004: 392]. Při analýze kvalitativního zkoumání mi šlo o rámce, v jakých se dané kategorie vyskytují, a o propojení s výsledky sekundární analýzy dat.

5.2 Kvalita výzkumu

5.2.1 Vnitřní validita

Vnitřní validita odpovídá pojmu platnost, který jednoduše znamená, zda jsme zkoumali to, co jsme měli v úmyslu. Otázkou zjišťování validity zkoumání tedy je skutečnost, zda byl splněn cíl práce a zda výsledky odpovídají skutečnosti [Reichel 2009: 67]. Vnitřní validity práce se dosáhne různými způsoby. Například v případě kvantitativního přístupu používáním osvědčených nástrojů měření. V tomto případě půjde o měření standardizovaných konceptů, jež zjišťují přítomnost sociálního kapitálu. Vzhledem k sekundární analýze dat není možné operacionalizaci jednotlivých konceptů měnit, nicméně otázky týkající se sociálního kapitálu byly součástí výzkumu Dobrovolnictví 2009. Validitu zkoumání lze ovšem také ověřit prostřednictvím interview s dobrovolnými hasiči. Tento postup je nazýván triangulací. Jedná se o snahu porozumění problému na základě kombinace způsobu zjišťování [Silverman 2000: 190]. Dříve byl pojem chápán především jako prostředek pro vzájemné potvrzení výsledků, dnes triangulací označujeme i proces, kdy dochází prostřednictvím kombinace metod k obohacení výsledků [Hendl 2008: 147]. V případě diplomové práce byla uplatněna metodologická triangulace, kdy došlo k překročení hranic jednotlivých přístupů [Hendl 2008: 147].

5.2.2 Reliabilita

Reliabilita neboli spolehlivost je také jedním z indikátorů měření kvality výzkumu [Hendl 2008: 344]. Základní otázkou, kterou si v tomto případě pokládáme, je, zda budou při opětovném měření získána ta samá data [Babbie 2005: 141, Reichel 2009: 68]. Vliv na míru reliability měření má mnoho faktorů. Například dotazovaní neznají odpovědi na otázky, které jim pokládáme nebo si jejich význam interpretují odlišně [Babbie 2005: 142, Silverman 2000: 199]. Reliabilita měření v kvalitativním výzkumu je oproti kvantitativním metodám nižší. Rozhovory jsou prováděny s malým počtem osob a navíc v ne příliš strukturované atmosféře. To znamená, že není na konci měření výsledky s kým porovnávat, a navíc jednotlivé rozhovory jsou individuální. Nicméně reliability zkoumání jsem se snažila zajistit předem stanovenými tematickými okruhy a předem připravenými strukturovanými otevřenými otázkami. Větší prostor k diskusi o spolehlivosti výsledků měření nabízí datový soubor čítající přes 3800 respondentů.

5.2.3 Reprezentativita

Podstatou zobecnitelnosti je možnost vztáhnout závěry výzkumu na populaci, či objekty, které nebyly do zkoumání zahrnuty [Reichel 2009: 69]. Je-li tedy výzkum reprezentativní, lze jeho výsledky generalizovat na dosažitelnou cílovou populaci [Tashakkori 1998: 63]. To je možné v případě závěrů sekundární analýzy dat. Během procesu výzkumu byly dodrženy zásady náhodného stratifikovaného náhodného výběru a výsledkem šetření je reprezentativní datový soubor za Českou republiku. Příloha č. 1 obsahuje srovnání procentuálního rozložení sociodemografických ukazatelů datového souboru a informací získaných z Českého statistického úřadu. Z hlediska pohlaví, věku a kraje bydliště jsou data reprezentativní, k vychýlení v rámci výběru však došlo v případě proměnné vzdělání. Konkrétně jsou v daném souboru nedostatečně zastoupeny osoby se základním vzděláním, osob se středním vzděláním je naopak přebytek. Vychýlení se ale v tomto případě pohybuje v řádu 5%. Ačkoliv v otázce reprezentativity narážíme v souvislosti s kvantitativním a kvalitativním zkoumáním na propast, byla v případě výběru informátorů projevována snaha provést rozhovor se zástupci různých sociodemografických skupin. Pro zajištění vyšší míry reprezentativity, ale i reliability by samozřejmě bylo vhodné mít k dispozici v rámci datového souboru vyšší počet dobrovolných hasičů.

5.2.4 Etika práce

Dodržování pravidel etiky je nezbytnou součástí jakékoliv práce. V souvislosti se sociálněvědním výzkumem nalezneme v každé metodologické knize a učebnici kapitoly věnující se právě této problematice, její význam je totiž nepřehlédnutelný.

Při realizaci sociálněvědních výzkumů pracujeme většinou s dalšími osobami a nabízí se otázka, jak s nimi v rámci výzkumu jednat [Bryman 2012: 130]. Rozhovory s participanty výzkumu jsou totiž plné morálních a etických otázek a dochází při nich k odhalování soukromí dotazovaných osob a umístování získaných informací do veřejného prostoru [Kvale 2009: 23]. Pro tyto procesy proto vznikla pravidla a opatření zavedená profesionálními asociacemi, která formulují etické kodexy, jež by měly být během procesu zkoumání dodržovány [Bryman 2012: 130]. Konkrétně v této diplomové práci se problematika etiky výzkumu z hlediska práce s respondenty a komunikačními partnery týká především druhé analytické části, polostrukturovaných interview.

Předpokládám, že převzatý datový soubor byl před svým vytvořením etickým otázkám podroben. Data opatřila agentura Factum Group, která je od roku 2010 součástí mezinárodní sítě ESOMAR [PPM Factum], Mezinárodního kodexu výzkumu trhu a sociálního výzkumu [Reichel 2009: 179], i českého sdružení SIMAR [PPM Factum], organizace sdružující subjekty, které působí v České republice ve výzkumu trhu a v oblasti veřejného mínění [SIMAR]. Toto zaštitění mimo jiné zaručuje dodržování etického kodexu výzkumu. Zpětně mohu pouze zhodnotit a potvrdit zachování anonymity dotazovaných. Jedná se o reprezentativní anonymní šetření čítající více než 3800 respondentů. Identifikace jednotlivých osob za pomoci dat obsažených v datovém souboru možná není. Dotazník ani neobsahuje žádné citlivé otázky, u nichž by bylo možné o tématu etiky diskutovat.

Raději se zaměřím na vlastní výzkumnickou aktivitu, a to rozhovory s dobrovolnými hasiči. Na dodržování etického kodexu jsem totiž měla přímý vliv. V první řadě bylo nezbytně nutné, aby byla zkoumaná osoba do výzkumu zařazena až na základě informovaného souhlasu. Dokumentu, který obsahuje informace o účelu výzkumu, roli výzkumníka a zkoumaného a především záruky etického jednání a nakládání s daty [Reichel 2009: 177]. Tento dokument, jehož účelem je poskytnutí informací a který slouží jako ochrana výzkumníka i participanta, musí být oběma stranami podepsán [Kvale 2009: 27]. Každému z komunikačních partnerů byl před provedením interview takový informovaný souhlas předložen, jeho kopii naleznete v Příloze č. 2.

V první řadě byla zmíněna dobrovolnost účasti. Dotazovaný si musel vědom svého práva ukončit kdykoliv dle svého uvážení participaci na výzkumu [Babbie 2004: 63]. Důležité bylo, aby se dotazované osoby cítily pohodlně a mezi nimi a mnou vládla přátelská atmosféra. Proto byly rozhovory prováděny u informátorů doma, či v prostředí, jenž je jim dobře známé. V souvislosti s pohodlím musel být také účastník výzkumu informován o způsobu, jakým jsem se k němu dostala. Došlo tedy k odhalení klíčových osob, které mi poskytly kontakt na zainteresovanou osobu. Vzhledem k tomu, že se nejednalo o citlivé téma, věřím, že způsob navázání kontaktu nebyl etickou překážkou. Další otázkou bylo zajištění anonymity. Toto opatření bylo také součástí informovaného souhlasu. Se získanými informacemi bylo nakládáno tak, aby nebyla identita zkoumané osoby odhalena nikomu dalšímu [Reichel 2009: 178], v tomto případě tedy kromě mě a osobám, jež kontakt zprostředkovaly. Pořizování zvukového či obrazového záznamu bylo zkoumané osobě předem oznámeno [Reichel 2009: 178]. Vzhledem k tématu práce nebyl důvod informace před informátory zatajovat a jako projev vděku jsem komunikačním partnerům nabídla kopii výsledné práce [Creswell 2003: 64].

6. Analytická část

V této části práce bude navázáno na teoretické zakotvení a za pomoci metod popsaných výše představím výsledky vlastních analýz. Závěry vycházejí z datového souboru Dobrovolnictví 2009 a opírají se především o analýzu dobrovolníků, jichž se výzkumu zúčastnilo 1132. V některých případech ovšem pracuji s celým datovým souborem, tj. i s ne-dobrovolníky. Informace o cílové skupině analýzy bude vždy uvedena. Závěry z interview s dobrovolnými hasiči jsou propojeny s výsledky analýz.

Cílem není vytvořit komplexní index sociálního kapitálu, nýbrž analyzovat jednotlivé jeho indikátory z hlediska sdružení dobrovolných hasičů, a pokusit se v komparaci s ostatními dobrovolníky a za pomoci interview odhalit jejich význam. Náplň jednotlivých kapitol nebude kopírovat zjišťování obecného sociálního kapitálu, ale posuneme se k otázkám souvisejícím s dobrovolnickou činností.

6.1 Struktura dobrovolných hasičů

Pro získání konkrétnější představy o českých dobrovolných hasičích se nejprve krátce budu věnovat jejich sociodemografické struktuře a pokusím se odpovědět na otázku, kdo je průměrný český dobrovolný hasič, a jaké postavení mají sbory dobrovolných hasičů mezi ostatními neziskovými organizacemi.

6.1.1 SDH a jejich pozice mezi dobrovolnickými organizacemi

Podíváme-li se na Tabulku č. 4, řadí se dobrovolní hasiči svým rozsahem mezi neziskovými organizacemi na třetí místo. 12,7% oslovených dobrovolníků se hlásí právě ke sborům dobrovolných hasičů jako k nejdůležitější organizaci, pro kterou jako dobrovolníci pracují. Obdobnou pozici zaujímá tento spolek i v seznamu neziskových organizací sestaveném na základě počtu členů. Výsledky se shodují i s pracemi jiných autorů. Kůsová ve své klasifikaci rozlišuje konkrétní typy tradičních zájmových organizací, a tím se dobrovolní hasiči dostávají z hlediska velikosti členské základny na druhé místo [Kůsová 2013: 377]. Ke stejnému závěru dochází kolektiv autorů na základě reprezentativního výzkumu z roku 2005 [Deverová et al. 2008: 60]. Význam sborů dobrovolných hasičů mezi dobrovolníky v českém prostředí je o to vyšší, uvědomíme-li si, že jak tradiční zájmové organizace uvedené v Tabulce č. 4, tak sportovní kluby nebo sdružení představují skupinu navzájem nepropojených

organizací⁷, kdežto dobrovolní hasiči tvoří jednu ucelenou organizaci. Tento přehled nám pomůže vytvořit si představu o velikosti a významu cílové skupiny práce v porovnání s ostatními organizacemi.

Tabulka č. 4: Organizace, které dobrovolníci, jež jsou jejich členy, považují za nejdůležitější⁸

Typ organizace	N	%
Tradiční zájmové organizace (myslivci, rybáři, zahrádkáři, pěstitelé, včelaři, chovatelé apod.)	144	13,1
Sportovní klub nebo sdružení	143	13
Sbor dobrovolných hasičů	139	12,7
Kulturní organizace (pěvecké, taneční, hudební soubory, okrasné kroužky, ochrana památek, architektura, podpora literatury, média, muzea, knihovny)	117	10,7
Círky a náboženské organizace	74	6,8
Organizace poskytující sociální služby (např. pomoc starým či postiženým, krizové centrum apod.)	68	6,2
Organizace poskytující zdravotní služby (např. rehabilitační zařízení, hospic, Červený kříž apod.)	59	5,4

Zdroj: Dobrovolnictví 2009; N = 1132

Pozn.: Zobrazeny pouze ty organizace, které považuje za nejdůležitější alespoň 5% dobrovolníků.

6.1.2 Kdo je dobrovolným hasičem?

Zahraniční studie, především z USA, prokázaly, že dobrovolnými hasiči jsou převážně muži, kteří tvoří 90 – 96% členů [Haski-Leventhal 2009: 84, Thompson 1993a: 157]. Podobné složení bylo možné očekávat i na našem území. Z výzkumu Dobrovolnictví 2009 vyplývá, že muži jsou zastoupeni ve sborech v 86%. Po provedení binární logistické regrese a jednoduchých statistických operací si lze českého dobrovolného hasiče představit jako muže, jehož věk se pohybuje okolo 40 let, žije na venkově (70%), s nejvyšší pravděpodobností ve stejné obci či blízkém okolí, kde vyrostl, a dosáhl spíše nižšího vzdělání, tj. středoškolského bez maturity.

Čas, který dobrovolní hasiči své činnosti věnují, se neodlišuje od časové náročnosti jiných dobrovolnických aktivit. Každý týden pracuje pro sbor dobrovolných hasičů 32% dotázaných

⁷ Jedná se o typy činností, ne o konkrétní sdružení. Pod kategorií sportovní klub si lze představit Český svaz tělesné výchovy, Tělovýchovnou jednotu Sokol, fotbalové týmy a mnoho dalších organizací.

⁸ Znění otázky: „Do jaké oblasti patří ta nezisková organizace, kterou z hlediska vaší dobrovolné práce považujete pro vás za nejdůležitější?“

hasičů, alespoň jednou měsíčně se oné činnosti věnuje 75% dobrovolných hasičů, kteří se zúčastnili výzkumu. Čas strávený dobrovolnickou činností se u hasičů mění s ročními obdobími. Hlavní sezóna dle účastníků interview začíná na jaře a graduje v létě. Zároveň se odvíjí od počtu výjezdů a akcí, které jsou dobrovolnými hasiči pořádány.

„(...) Například na jaře těch aktivit je mnohem víc, v zimě je to chudší, ale průměrně jednou týdně.“ (Muž/42/28).

„Teď přes zimu je to útlum. Pak zas budou čarodějnice, budou soutěže ... To sežere hodně času (...). (Žena/27/15).

„(...) tak dvakrát do měsíce. Řekla bych, a když sou nějaký akce, tak víc. Třeba teďko bude ples, (...), takže si na to беру dovolenou.“ (Žena/47/18).

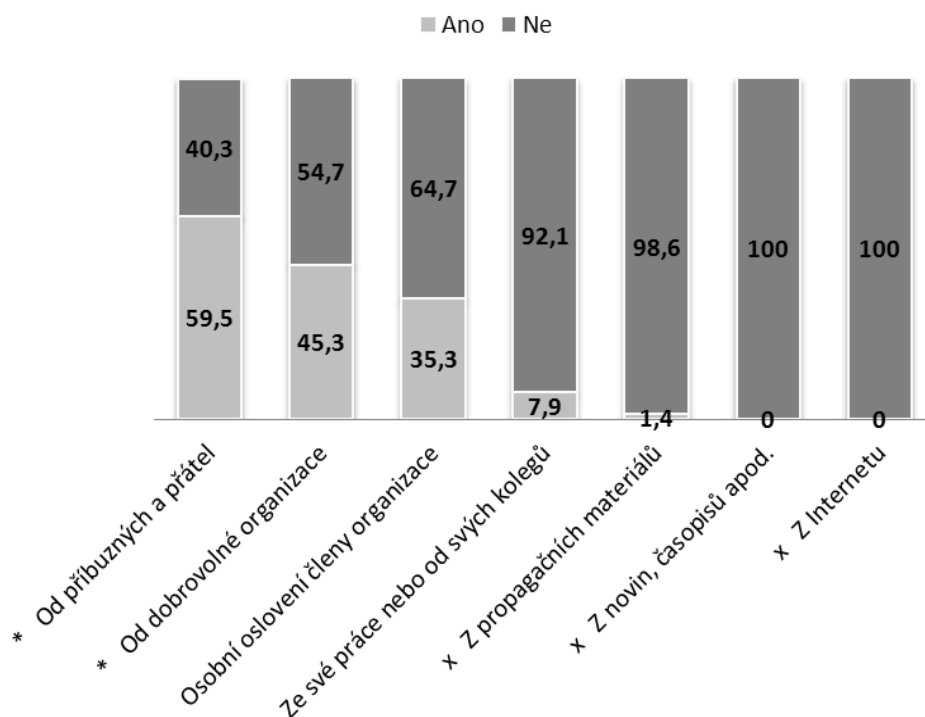
Thompson i Perkins se ve svých výzkumech zabývali otázkou loajality, kterou empiricky dokázali potvrzením pozitivního vztahu mezi věkem dobrovolníků a počtem odsloužených let [Perkins 1989: 272, Thompson 1993a: 158]. Korelační koeficient mezi věkem a počtem let u sboru je v případě českých dobrovolných hasičů silnější než u ostatních dobrovolníků. Tento výsledek vypovídá o oddanosti a potvrzuje předpoklad, že členství ve sborech se pro dobrovolné hasiče stává součástí celoživotní identity.

6.2 Rekrutace a význam sociálních sítí

6.2.1 Start kariéry dobrovolného hasiče

U tradičních vzorců dobrovolnictví se očekává osobní kontakt jako podnět k dobrovolnické činnosti [Frič et al. 2010: 152]. Jaký význam ovšem má v případě dobrovolných hasičů? Také z hlediska teorie sociálního kapitálu lze očekávat, že první impuls pro zapojení do činnosti dobrovolných hasičů vychází z úzkých sociálních vazeb a sítí. Tento předpoklad potvrzuje Graf č. 1 uvedený dále, ze kterého vyplývá, že dvě třetiny dobrovolných hasičů se o možnosti vykonávat dobrovolnickou činnost dozvěděly od příbuzných a přátel. Dalším komunikačním kanálem byla dobrovolnická organizace sama. Oproti ostatním dobrovolníkům jsou tyto dva zdroje v případě dobrovolných hasičů pravděpodobnější cestou k nastartování dobrovolnické kariéry. Naopak, neosobní zdroje informací, kterými jsou propagační materiály, média a internet [Frič et al. 2010: 152], nehrají v případě dobrovolných hasičů žádnou roli.

Graf č. 1: První informace o možnosti stát se dobrovolným hasičem⁹; v %

N = Dobrovolní hasiči (139)

Vysvětlivka: * Pozitivní statisticky významná závislost; x Negativní statisticky významná závislost v případě zkoumání pozice dobrovolných hasičů a ostatních dobrovolníků.

Na pozadí rozhovorů se ovšem objevilo nové vysvětlení, jež nebylo součástí kvantitativního výzkumu, a to existence rodinných tradic, které by mohly ozřejmit význam rodiny při získávání informací a rozhodování o vstupu mezi dobrovolné hasiče. Ve většině rozhovorů se totiž objevila zmínka o členech rodiny zainteresovaných do činnosti dobrovolných hasičů a o předávání pomyslného žezla dobrovolnictví napříč generacemi.

„ (...) to bylo takový jako logický, protože rodiče byli, teda, u požárníků, babička, dědeček taky (...).“ (Žena/38/30)

„Táta byl hasič, prostě tělem a duší, no a to jinak nešlo.“ (Muž/62/54)

⁹ Znění otázky: „Jak jste se dozvěděl(a) o možnosti vykonávat dobrovolnickou práci pro tuto organizaci? Bylo to prostřednictvím: ...“

„ (...) ale ty děti těch hasičů, těch tátů nebo co sou mámy u hasičů, tak většinou sou zase u hasičů, a přestože sou u jiných spolků, tak nakonec florbal, fotbal, já nevím, v pětadvaceti přestanou a u těch hasičů sou do smrti.“ (Muž/57/15)

„Což je vlastně další otázka, jestli jsou členové rodiny dobrovolnými hasiči ...“ (Tazatelka). „Jo, manželka tedka jo, samozřejmě obě dcery“. (Muž/35/15).

Význam rodiny na počátku dobrovolnické činnosti je zřejmý jak z výsledků šetření, tak z rozhovorů. Výpovědi komunikačních partnerů ale také potvrdily impulsy pro dobrovolnickou činnost vycházející od přátel.

„Jo, kamarád, kamarád nás přemluvil a s tím, že jsme potom šli i soutěžit, že jo.“ (Žena/47/18)

„No, protože tam chodili všichni kamarádi, tak sem taky musel.“ (Muž/26/20)

Důvodem pro zapojení může být snaha trávit čas s přáteli, upevňování vztahů v komunitě a vyhýbání se sociální exkluzi, ale také omezené možnosti trávení volného času na venkově [Tonts 2005: 142]. Zde se ovšem dostáváme k problematickému konceptu motivace pro započítání kariéry dobrovolného hasiče, jež by bylo obtížné empiricky zkoumat, a pohybovali bychom se na hranici sociologického a psychologického přístupu [Frič et al. 2010: 105–107]. Samotný problém vystihuje nejlépe výrok Rochestera. Dle něj totiž existuje minimálně tolik motivací, kolik je samotných dobrovolníků [Rochester et al. 2010: 119]. Nicméně lze očekávat, že rodina a blízké sociální kontakty hrají v případě dobrovolných hasičů významnou roli. Tato skutečnost potvrzuje předpoklad, že sociální interakce je jedním z nejdůležitějších prediktorů zapojení se do dobrovolnické činnosti, například právě v podobě výzvy přítele [Wilson et al. in Jones 2006: 250].

6.2.2 Vztahy a význam sociálních sítí v rámci sborů dobrovolných hasičů

Další otázkou je význam navazování a upevňování sociálních kontaktů v rámci dobrovolnických skupin. Odlišují se dobrovolní hasiči od ostatních dobrovolníků v rámci vztahů v kolektivu? Panují mezi nimi užší sociální vazby než mezi ostatními dobrovolníky? Nástroj měření významu sociálních sítí v rámci dobrovolnického sociálního kapitálu byl částečně převzat z práce Martina Vávry, který se zabýval významem sociálního kapitálu a dobrovolnictví v kapitole knihy Friče a kolektivu. Cílem bylo zkonstruovat proměnné vyjadřující dobrovolnický kapitál [Frič et al. 2010: 130]. Já jsem se v tomto případě zaměřila pouze na konstrukty orientované na význam vztahů a sociálních sítí v rámci organizací s důrazem na dobrovolné hasiče. V tabulce jsou zobrazeny průměrné hodnoty zkonstruovaných proměnných, kdy nižší hodnoty znamenají vyšší souhlas. Poslední řádek vyjadřuje statistickou významnost rozdílů vyplývající z t-testu pro dva nezávislé výběry. Podobně jako Vávra uvádím pod čarou proměnné, z nichž byly dané konstrukty na základě součtového skóru sestaveny [Frič et al. 2010: 130].

Tabulka č. 5: Význam sociálních sítí napříč organizací

	Význam přátel ¹⁰	Míra důvěry v organizaci ¹¹	Přemostující sociální kapitál ¹²	Míra homogenity členů organizace ¹³
Dobrovolní hasiči	5,32	4,05	6,92	11,43
Ostatní dobrovolníci	6,30	4,04	6,38	12,06
Statistická významnost	0,000	0,950	0,016	0,002

N přátelé = 1069, N důvěra = 1088, N sociální kapitál = 1086, N homogenita = 1096

¹⁰ Znění otázek: „Vědí o vás vaši přátelé, že dobrovolně pracujete?“, „Čekají od vás vaši přátelé, že budete dobrovolně pracovat?“, „Kolik z vašich přátel působí jako dobrovolníci v nějaké neziskové dobrovolnické organizaci?“.

¹¹ Znění otázek: „V organizaci mám někoho, s kým se mohu poradit při důležitých rozhodnutích.“, „V organizaci nemám nikoho, s kým bych si mohl(a) promluvit o důvěrných osobních problémech.“ (Hodnoty byly před konstrukcí umělé proměnné převráceny).

¹² Znění otázek: „Práce v organizaci mi přináší možnosti mluvit s doposud neznámými lidmi.“, „Díky kontaktu s lidmi v organizaci se zajímám i o lidi, kteří jsou zcela jiní než já.“, „Díky kontaktu s lidmi v organizaci se zajímám i o to, co se děje mimo můj domov“.

¹³ Znění otázek: „Když se podíváte na neziskovou organizaci, pro niž dobrovolně pracujete nebo ji považujete za nejdůležitější, kolik z lidí, kteří tam působí je stejné národnosti jako vy“, „ ... je stejného pohlaví jako vy“, „ ... je přibližně stejného věku jako vy“, „ ... má přibližně stejný stupeň dosaženého vzdělání jako vy“, „... má stejný pohled na život jako vy“.

6.2.2.1 Význam přátel

Cílem otázek orientovaných na postoje přátel k aktivitám dobrovolníků bylo zjistit, zda přátelé vědí o dobrovolnické činnosti dotazovaného, zda ji očekávají a jestli oni sami působí v některé neziskové organizaci. Na základě výsledků kontingenčních tabulek je propojení přátel s dobrovolnickými aktivitami hasičů statisticky výrazně pravděpodobnější než v případě ostatních dobrovolníků. U 63% dobrovolných hasičů vědí všichni přátelé, že se ve svém volném čase věnují dobrovolnému hasičství. V případě 31% to ví většina. Zároveň u devíti z deseti dobrovolných hasičů jejich přátele očekávají, že se budou dobrovolnický angažovat. Není tedy zřejmě překvapením, že téměř polovina dotázaných hasičů má ve svém okolí především přátelé, kteří jsou sami dobrovolníky. Jednotlivé dimenze vlivu přátel jsou vzájemně propojené a nabízí se otázka, zda přátele dobrovolných hasičů netvoří především členové sborů. Obdobnou hypotézu potvrdil ve svém výzkumu Perkins [Perkins 1989: 272–273], výsledky výzkumu Dobrovolnictví 2009 na tuto otázku ovšem explicitně odpovědět nedokážou.

6.2.2.2 Důvěra v organizaci

Míru důvěry v organizaci vnímají dobrovolní hasiči na podobné úrovni jako ostatní dobrovolníci, rozdíly průměrů nejsou statisticky významné. Z dat vyplývá, že 87% dobrovolných hasičů, kteří se zúčastnili výzkumu Dobrovolnictví 2009, věří, že v organizaci je někdo, s kým se mohou poradit při důležitých rozhodnutích. 62% oslovených hasičů má mezi členy sboru osobu či osoby, se kterými může probírat důvěrné osobní problémy. Obdobný stupeň důvěry vyjadřovali i ostatní dobrovolníci pracující pod hlavičkou ostatních organizací.

Otázka důvěry a sociálních vztahů v organizaci byla i předmětem interview s dobrovolnými hasiči. Vzhledem k široké škále činností, kterými se tento spolek zabývá, bylo zajímavé sledovat způsob interpretace otázky v případě jednotlivých informátorů. Důvěra byla spojována s nadějí, kterou vkládají vedoucí spolku do výkonu soutěžících v rámci požárního sportu, nebo se situací při výjezdu požární jednotky a rizikem, jemuž jsou dobrovolní hasiči při zásahu vystavováni.

„Asi takhle, když sme ve výjezdu, tak jim musíš věřit, musíš věřit tomu člověku, s kým jdeš.“
(Žena/24/15)

Implicitně se míra důvěry projevila při popisování vztahů a atmosféry ve sborech. Tato oblast ovšem je, podobně jako v případě jakékoliv skupiny, velice individuální a záleží

na jednotlivcích, kteří skupiny tvoří. Lze ovšem očekávat, že dobrovolní hasiči se v těchto otázkách od ostatních dobrovolníků neliší.

6.2.2.3 Druh sociálního kapitálu rozvíjený napříč sbory dobrovolných hasičů

V otázkách výzkumu Dobrovolnictví 2009 byl prostor věnován také zkoumání typu sociálního kapitálu. Na základě znalosti teorie přemostujícího a svazujícího kapitálu lze předpokládat, že v případě sborů dobrovolných hasičů, typické tradiční organizace, bude ve skupině převažovat svazující kapitál. Tedy vysoká míra důvěry a solidarity uvnitř skupiny a podobné sociodemografické charakteristiky členů oproti otevřenosti, slabším sociálním vazbám a členům pocházejícím z různého sociálního prostředí. Jak již bylo uvedeno výše, míra důvěry se mezi dobrovolnými hasiči a ostatními dobrovolníky neliší. Zaměříme-li se ovšem na druhý indikátor, jsou dobrovolní hasiči oproti ostatním dobrovolníkům, především z hlediska národnosti a pohlaví, homogenní. Zároveň, jak vyplývá z výsledku analýzy, šance že dobrovolní hasiči díky své organizaci poznají nové osoby a otevřou se světu, je oproti ostatním dobrovolníkům nižší. Primárním smyslem organizace je pomáhat a ne bořit sociální a kulturní hranice, proto není výsledná dominance svazujícího kapitálu překvapivá. Tvrdit ovšem o sdružení dobrovolných hasičích, že se jedná o uzavřenou organizaci, by nebylo správné. Již z podstaty existence organizace, jejímž smyslem je ochrana spoluobčanů, je zřejmé, že dobrovolní hasiči řeší problémy vzniknuvší mimo jejich dobrovolnické komunity. Jak dále vyplývá z interview, dobrovolní hasiči vytvářejí příležitosti pro sdružování a rozvoj sociálních sítí. Organizují soutěže v požárním sportu, které jsou atraktivní pro publikum, a pořádají také bály, maškarní, oslavy, například čarodějnic, a podobně. Díky těmto akcím dochází k tvorbě prostoru pro interakci, otevřenost a rozvoj přemostujícího sociálního kapitálu.

„Jsou na těch akcích, který pořádají dobrovolní hasiči přítomni i lidi, kteří nejsou dobrovolníky nebo dobrovolnými hasiči?“ (Tazatelka) „Tak určitě jsou, přijdou posedět, podpořit, pobavit se, maj tam něký rodinný příslušníky, takže vždycky tam je někdo, kdo je, jakoby, že jo, ne-hasič“ (Muž/51/35)

„ (...) udělá se nějaká kulturní společenská nebo sportovní akce, kde vlastně je nabídka nějakého občerstvení a podobně, takže to je aktivita v blízkosti, ti místní obyvatelé nikam nemusí za tou zábavou v uvozovkách jet, takže určitě se přijdou podívat (...)“. (Muž/42/28)

„Protože takhle při těch soutěžích nebo při nákejh takovejhlech akcích se seznámíš s lidma, s hasičema z jiných sborů, že jo a pak se navážou kontakty“. (Žena/47/18)

Závěr odpovídá zjištění, k němuž došel ve svém výzkumu Tonts, který se snažil reflektovat význam sportu a sportovních klubů z hlediska rozvoje sociálního kapitálu. Ve svém příspěvku potvrdil pozitivní vztah mezi sportem a rozvojem spojujícího, ale i přemostujícího kapitálu [Tonts 2005: 139]. Dobrovolní hasiči pocházejí z podobného sociálního prostředí a jako mezi ostatními dobrovolníky panují i mezi nimi blízké vztahy. A ačkoliv neinklinují k rozvoji přemostujícího sociálního kapitálu jako například mezinárodní neziskové organizace, nelze je spojovat pouze se svazujícím sociálním kapitálem. Jejich činnost dokládá, že nejsou uzavřenou skupinou. Naopak přispívají k rozvoji sociálních vztahů a vytvářejí platformu pro sdružování se.

„A my sme většinou takový, že otevíráme náruč skoro každému.“ (Muž/17/8)

6.3 Důvěra ve společnost a instituce

Jak vyplývá z teoretického pozadí práce, patří důvěra k základním složkám kolektivního sociálního kapitálu. Lidé, mezi nimiž důvěra panuje, navazují jednodušeji vztahy, interagují, a dochází tak k snazšímu rozvoji kolektivního jednání [Bernard et al. 2011: 169]. S rostoucí důvěrou totiž stoupá míra ochoty angažovat se pro společnou věc a věnovat úsilí tvorbě kolektivních statků, v tomto případě rozvoji sociálního kapitálu.

Téma sociální důvěry v rámci sborů dobrovolných hasičů již bylo součástí předchozí kapitoly. Nyní se krátce pozastavím nad obecnou důvěrou a důvěrou v instituce. Díky předchozímu zjištění, že dobrovolní hasiči a ostatní dobrovolníci vykazují podobný stupeň důvěry v rámci svých organizací, nepředpokládám výrazné rozdíly ani v otázkách obecné důvěry a v jednotlivé instituce. Pouze v případě důvěry v místní úřad či obec lze díky úzkému propojení dobrovolných hasičů s místními samosprávami, jež bude vysvětleno dále, očekávat vyšší stupeň důvěry.

V Tabulce č. 6 jsou opět zobrazeny průměrné hodnoty. Způsob měření důvěry a zobrazení výsledků byl i v tomto případě inspirován prací Vávry [Frič et al. 2010: 129]. Tentokrát byly do analýzy rozptylu pro ilustraci rozdílů zařazeny i osoby, které se ve svém volném čase organizovanému dobrovolnictví nevěnují, tedy ne-dobrovolníci. Vyšší průměrné hodnoty znamenají vyšší míru důvěry.

Tabulka č. 6: Důvěra

	Důvěra ve společnost ¹⁴	Důvěra v instituce ¹⁵
Dobrovolní hasiči	5,09	44,56
Ostatní dobrovolníci	5,30	46,65
Ne-dobrovolníci	4,32	41,13
Statistická významnost: dobrovolní hasiči a dobrovolníci	0,602	0,353
Statistická významnost: dobrovolní hasiči a ne-dobrovolníci	0,001	0,049
Statistická významnost: dobrovolníci a ne-dobrovolníci	0,000	0,000

N = 3778

Wollebaek se ve svém výzkumu snažil odhalit závislost mezi dobrovolnictvím a sociální důvěrou s přihlédnutím k typu dobrovolnické organizace a intenzitě činnosti. Výsledkem jeho práce je tvrzení, že samotný status dobrovolníka, nezávisle na intenzitě a typu dobrovolnické aktivity, je hlavním kritériem vyšší míry sociální důvěry [Wollebaek 2002: 43]. Tento závěr vyplývá i z výsledků zobrazených v Tabulce č. 6. Rozptyl proměnné Důvěra ve společnost se mezi dobrovolnými hasiči a dobrovolníky neliší, ovšem samotná skutečnost, že daná osoba je dobrovolníkem, pravděpodobnost sociální důvěry zvyšuje. Tu vyjádřilo přibližně 37% dobrovolníků a 24% ne-dobrovolníků. Obdobný trend je zřejmý i z druhého ukazatele, důvěry v instituce. Dobrovolníci obecně ve vyšší míře důvěřují veřejným institucím, jakými jsou veřejná správa, policie, soudy a další, mezi dobrovolnými hasiči a ostatními dobrovolníky neexistuje statisticky významný rozdíl. V případě důvěry obci se předchozí očekávání nepotvrdilo. Ačkoliv vyšší procento dobrovolných hasičů (48%) než ostatních dobrovolníků (44%) vyjádřilo, že této instituci důvěřují, nejsou tyto rozdíly zobecnitelné.

V případě vytváření závěrů při interpretaci míry důvěry propojené s dobrovolnickou činností, narážíme nejsilněji na problém kauzality. Platí výše zmíněné tvrzení, že s rostoucí důvěrou stoupá ochota dobrovolně pomáhat, či právě dobrovolnická činnost vede k vyššímu

¹⁴ Znění otázky: „Celkově vzato, řekl(a) byste, že se většině lidí dá věřit, nebo že v jednání s druhými lidmi opatrnosti nikdy nezbývá?“ Možnost odpovědi na škále 0 až 10. Jedná se o standardizovanou otázku zjišťující míru sociální důvěry [Wollebaek 2002: 41].

¹⁵ Znění otázek: „Podívejte se na kartu a řekněte mi na škále od 0 do 10, jak moc vy osobně věříte následujícím institucím? „Místní úřad (obec)“, „Parlament“, „Krajské zastupitelstvo“, „Soudy“, „Vláda“, „Policie“, „Veřejná správa“, „Politické strany“, „Dobrovolnické neziskové organizace“.

stupni důvěry? Odpověď na tuto otázku není pevně daná, lze ale předpokládat, že oba faktory na sebe působí v různé míře navzájem.

6.4 Občanská angažovanost a vztah k (místní) politice

Občanskou participací, která zaujímá významné místo v konceptu sociálního kapitálu, se rozumí účast lidí na organizovaných aktivitách, během nichž se řeší společné problémy, a usiluje se o prosazování společných zájmů. Samotné členství v občanských organizacích se řadí mezi projevy angažovanosti [Bernard et al. 2011: 171]. Podmnožinou občanské angažovanosti je však i zájem o politické dění, jenž je, jak bylo uvedeno v teoretické části diplomové práce, operacionalizován různými způsoby. Například skrze účast ve volbách, sledování politického dění, členství v politických stranách, přes kandidatury, účast na veřejných zasedáních a podobně [Andrýsová 2012: 62]. Vzhledem k omezeným možnostem vycházejícím z podstaty sekundární analýzy dat byla jako informace reprezentující politický zájem zvolena proměnná zjišťující účast ve veřejných volbách za posledních 12 měsíců, tedy od roku 2008 do roku 2009. Podobně jako v případě zkoumání důvěry nebyly mezi dobrovolnými hasiči a ostatními dobrovolníky nalezeny statisticky významné rozdíly. Účast ve veřejných volbách za posledních 12 měsíců deklarovalo 55% dobrovolných hasičů, z ostatních dobrovolníků volilo téměř 54%. Ovšem i z hlediska tohoto indikátoru se projevila v otázkách sociálního kapitálu propast mezi dobrovolníky a ne-dobrovolníky. Skutečnost, že se osoba ve svém volném čase věnuje dobrovolnictví, zvyšuje pravděpodobnost zájmu o politické dění. Z řad ne-dobrovolníků se voleb zúčastnilo 45%.

Téma občanské a politické angažovanosti, konkrétně na lokální úrovni, bylo také součástí polostrukturovaných rozhovorů. Ukázalo se, že dobrovolní hasiči, s nimiž bylo provedeno interview, nejsou veřejnému dění na lokální úrovni lhostejní. Kromě účasti na interních setkáních organizace bývají přítomni i veřejným zasedáním obcí a někteří z nich se aktivně podílejí na tvorbě místní politiky – čtyři dobrovolní hasiči z dvanácti oslovených zaujímají pozice v celcích územní samosprávy. Jedná se o starostu, místostarostku a dva členy zastupitelstva obce. Na aktivní participaci svých kolegů z řad dobrovolných hasičů však poukázalo více účastníků výzkumů.

„A vstupují do té místní, do té komunální politiky?“ (Tazatelka) „Máte tady takových pár členů, máme, to jako jo.“ (Žena/24/15)

„Z nás teda teda jeden má našlápnuto do nějaký komunální politiky, ...“ (Muž/35/15)

Vliv sdružení dobrovolných hasičů dosahuje dle výpovědí zástupců jednoho sboru až do takových rozměrů, že sami hasiči sestavují vlastní kandidátku do zastupitelstva obce, ve které sbor působí.

„Dělá se to tak, že když jsou komunální volby, tak hasiči si dělají svoji vlastní kandidátku. A pak teda tím pádem je jaksi automatický, že někdo z té kandidátky se tam dostane a je to, to zastoupení v tom zastupitelstvu tam je, těch hasičů.“ (Žena/38/30)

Je nutné předeslat, že platnost této situace můžeme předpokládat spíše na venkově a v malých obcích. Ačkoliv rozdíly mezi městy a menšími obcemi nejsem z dostupných dat s to prokázat, je nezbytné mít možnost jejich existence na paměti.

Úspěch dobrovolných hasičů v komunálních volbách si informátoři vysvětlují tím, že činnost dobrovolných hasičů je výrazná a lidmi pozitivně vnímaná, z dobrovolníků vyzařuje vyšší kredibilita.

„Je určitě logický, že svým způsobem při volbách do zastupitelstva jsou voleni ti, kteří vlastně nějakým způsobem pracují na chodu toho, toho venkovského života nebo přispívají k tomu společenskému sportovnímu vyžití.“ (Muž/42/28)

Skutečnost, že dobrovolní hasiči udržují často blízký vztah s místními samosprávami [Bernard et al. 2011: 146], byla v odborné literatuře zmíněna. Na základě analýzy bylo potvrzeno, že dobrovolní hasiči jsou občansky aktivní a z tohoto hlediska přispívají k rozvoji kolektivního sociálního kapitálu. Nicméně zjištění jejich aktivního zapojení do komunální politiky přesahuje původní očekávání. Dostáváme se k hypotéze vhodné k dalšímu zkoumání, a to že působení ve sborech dobrovolných hasičů zvyšuje zájem o veřejné dění, a může sloužit jako odrazový můstek pro vstup do komunální politiky.

6.5 Vztah k místní komunitě

V této analytické části se dostáváme k propojení konceptu dobrovolnictví a komunity. V úvodu diplomové práce byli dobrovolní hasiči zařazeni mezi komunitní dobrovolníky. Jejich činnost je orientována především na obyvatele a místo, ve kterém organizace působí, tedy na místní komunitu. Kromě zajištění pomoci v nouzi předpokládám, že dobrovolní hasiči jsou významným zdrojem lokálního veřejného života, který je s existencí místních komunit podmíněně propojen. Důsledkem jeho přítomnosti je stmelování, vyšší veřejný zájem o společná témata a případná mobilizace v podobě kolektivního jednání [Bernard et al. 2011: 23].

Klíčovým kritériem reflektujícím význam sdružení pro místní komunity byla otázka, zda je organizace, v níž dobrovolníci působí, důležitá pro život místních lidí. V Tabulce č. 7 je uvedeno procentuální rozložení odpovědí dle typu organizace, již dobrovolníci zastupují. Z výsledku je zřejmé, že dobrovolní hasiči považují svou organizaci jednomyslně za velice důležitou pro komunity, v nichž působí. Téměř 99% oslovených dobrovolných hasičů se vyjádřilo kladně. Ostatní dobrovolníci považují existenci svých organizací z hlediska významu pro místní komunity také za podstatnou, nicméně přesvědčení dobrovolných hasičů je silnější.

Tabulka č. 7: Je organizace důležitá pro místní komunitu?¹⁶

	Rozhodně ano	Spíše ano	Spíše ne	Rozhodně ne
Dobrovolní hasiči	70,5% +++	28,1% ---	1,4% ---	0% ---
Ostatní dobrovolníci	45,8% ---	39,8% +++	11,1% +++	3,3% +++

N dobrovolní hasiči = 139, N ostatní dobrovolníci = 914

Vysvětlivka: +++ Pozitivní statisticky významná závislost; --- Negativní statisticky významná závislost

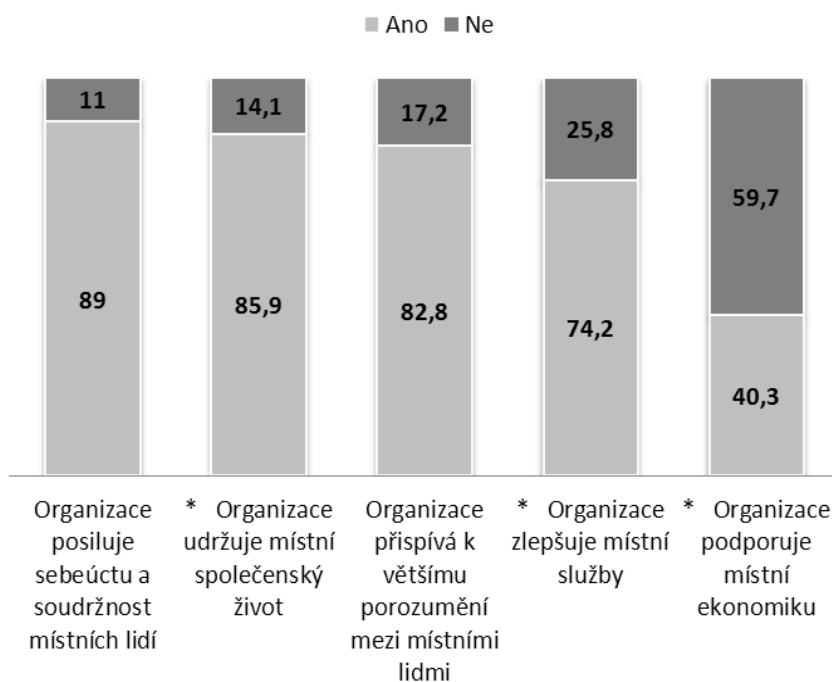
Dobrovolníci, kteří odpověděli v souvislosti s významem organizace z hlediska rozvoje komunity pozitivně, byli dále vyzváni ke specifikování konkrétního smyslu organizace. Výsledky odpovědí jsou zobrazeny v Grafu č. 2. Z uvedených hodnot vyplývá, že hlavním přínosem organizace dobrovolných hasičů je, dle jejích členů, podíl na posilování sociálních vazeb a udržování společenského života. Kladné hodnocení podpory soudružnosti se neodlišuje

¹⁶ Znění otázky: „Myslíte si, že tato organizace je důležitá pro život lidí, kteří s vámi žijí v místě vašeho bydliště?“

od hodnocení ostatních dobrovolníků. Nicméně svůj podíl na udržování místního společenského života vnímají dobrovolní hasiči intenzivněji než ostatní dobrovolníci. V souvislosti s tímto hlediskem uvedlo odpověď „rozhodně ano“ 47% dobrovolných hasičů oproti 38% ostatních dobrovolníků. Dopad jejich aktivit určených veřejnosti je tedy na lokální úrovni významnější než v případě ostatních dobrovolnických organizací.

Kromě sdružujících faktorů hodnotí dobrovolní hasiči oproti ostatním dobrovolníkům pozitivněji také svůj vliv na zlepšování veřejných služeb a ekonomiky. Přispívání ke zlepšování místních služeb považuje za výsledek své práce 74,2% dobrovolných hasičů, z řad ostatních dobrovolníků s výrokem souhlasí 55,5% dotázaných.

Graf č. 2: V jakém smyslu je organizace důležitá pro lidi v místě bydliště dobrovolníka; v %.

N = Dobrovolní hasiči: N soudržnost = 127; N společenský život = 128; N porozumění = 128; N služby = 128; N ekonomika = 124;

Vysvětlivka: * Pozitivní statisticky významná závislost; x Negativní statisticky významná závislost v případě zkoumání pozice dobrovolných hasičů a ostatních dobrovolníků.

Výsledky analýzy byly předloženy účastníkům polostrukturovaných rozhovorů za účelem jejich interpretace z pohledu aktérů. Otázka společenského a sdružujícího významu bude předmětem následující kapitoly. Krátce se ale pozastavím nad vztahem sborů dobrovolných hasičů a obcí právě z hlediska zlepšování místních služeb a ekonomiky. Jak již bylo zmíněno v úvodu práce, každá obec má povinnost zřídit či zajistit výjezdovou jednotku dobrovolných

hasičů. Tyto jednotky jsou často součástí sborů dobrovolných hasičů, jež se vyznačují především spolkovou činností, výchovou mládeže a podporou sportovních aktivit svých členů. Ačkoliv dle výsledků kvantitativního šetření uvedlo 40,3% dobrovolných hasičů, že jejich organizace podporuje místní ekonomiku, byl v následných rozhovorech tento závěr popřen. Oslovení dobrovolní hasiči spíše svou organizaci vnímají jako velký finanční závazek pro obec. Zásahové jednotky musí splňovat stanovené standardy vybavení, jež je finančně náročné. S ohledem na ekonomické hledisko reflektují dobrovolní hasiči své postavení jako symbiotické. Obec dobrovolné hasiče finančně a materiálně podporuje a oni obci pomáhají v otázkách ochrany a komunitního rozvoje.

„Tak vlastně obec se nějakým způsobem ze zákona se musí postarat vlastně o svojí bezpečnost na úseku požární ochrany, takže samozřejmě tam jde o to, že vlastně svým způsobem ta obec ty hasiče potřebuje a obráceně z hlediska finančních zdrojů ta obec se podílí velkým dílem na financování, to je obnova techniky a podobně, to jsou dost závrtné položky. Takže a zároveň, jak jsem řekl, ty hasiči pomáhají udržovat ten společenský život. Takže je to vzájemná symbióza“ (Muž/41/28)

„ (...) ty hasiči jdou. Když se něco někde zřítí, padá strom a tak dále, ale samozřejmě město to stojí veliký finanční prostředky, obrovský finanční prostředky, ...“ (Muž/58/15)

„Spíš tu kulturu, finance to obci bere.“ (Žena/47/18)

Pozitivní dopad činnosti dobrovolných hasičů na místní ekonomiku nebyl doložen a byl by pravděpodobně otázkou širší diskuze se zainteresovanými aktéry. Význam dobrovolných hasičů z hlediska zlepšování služeb však byl kladně reflektován i v rozhovorech. V definici místních služeb se odráží pomoc v podobě požární a obecné ochrany. Dobrovolní hasiči ovšem také upozorňovali na svou činnost v oblasti zvelebování a úklidu obcí. Tento druh činností vede k intenzivnějšímu vnímání veřejného prostoru a opět přispívá k občanské angažovanosti.

„No tak obec nás může jakoby, že jo, sjednat na různé úkoly. Viz uklízení stromů, viz ... Já nevím, čištění, když se dohodneme s obcí, tak jakoby děláme cokoliv, jo.“ (Muž/26/20)

„Teď jsme třeba byli s dětma sázet stromky.“ (Žena/38/30)

Ačkoliv by bylo zajímavé znát názor veřejnosti na charakter činností dobrovolných hasičů, pozitivní směr, jimž se ubírají v očích dobrovolných hasičů, nelze vyvrátit. Blíže se na subjektivní hodnocení významu existence sborů dobrovolných hasičů zaměřím v následující kapitole s cílem vyzdvihnout činnosti vedoucí k zvyšování sociálního kapitálu z hlediska rozvoje komunity.

6.6 Subjektivní hodnocení významu sborů dobrovolných hasičů

Během rozhovorů byl účastníkům výzkumu poskytnut otevřený prostor pro vyjádření vlastního názoru na význam činnosti sborů dobrovolných hasičů odváděné pro místní komunity. Výsledkem je identifikace čtyř kategorií, které shrnují podstatu existence sborů dobrovolných hasičů. Jedná se o výchovu, prevenci a pomoc, podporu sdružování a rozvoj veřejného komunitního života. První dvě funkce jsou součástí oficiálních stanov Sdružení hasičů Čech, Moravy a Slezska a potvrzují původní očekávání. Ovšem vnímání dobrovolných hasičů jako zprostředkovatelů sdružování a udržování kulturního a společenského života je nadstavbou oficiální podstaty jejich činnosti. Ačkoliv byl tento rozměr v diplomové práci několikrát zmíněn a částečně v rámci analýzy potvrzen, až nyní se blíže zaměřím na osobní reflexi činnosti dobrovolných hasičů, jež odhaluje pravý přínos tohoto sdružení. Identifikace významů se překrývá s konkrétními činnostmi sborů dobrovolných hasičů, jež jsou graficky zobrazeny ve Schématu č. 2., a slouží k snadnější představě struktury aktivit, které dobrovolní hasiči zajišťují. Z úvodního seznámení se se sbory dobrovolných hasičů, analýz a i níže uvedeného schématu jasně vyplývá mnohorozměrné působení této organizace na své okolí.

Schéma č. 2: Náplň činnosti sborů dobrovolných hasičů

Zdroj: Výroční zpráva 2012; Interview s dobrovolnými hasiči

6.6.1 Podpora sdružování

V rámci rozhovorů se nejčastěji v souvislosti s obecnou otázkou na přínos sdružení objevovaly odpovědi, které naznačovaly podporu pospolitosti a rozvoj společenského a kulturního života. Ony příležitosti pro sdružování vyplývají především z událostí, které dobrovolní hasiči pořádají, nebo na jejichž organizaci se aktivně podílejí. Obecně se jedná o hasičské bály, maškarní, oslavy masopustu, pálení čarodějnic a podobně, ale také o organizaci hasičských soutěží, které jsou atraktivní pro veřejnost jako diváky. Sociální integrace, která při těchto akcích vzniká, je dvojího charakteru [Thompson 1993b: 331]. Na jedné straně dochází k setkávání dobrovolných hasičů napříč sbory a jejich k začlenění do dobrovolnické skupiny, což je vyjádřeno v níže uvedeném výroku.

„Je tam určitá parta lidí, se kterými se setkáváš, že jo, takže je to i nějaká družba, není to jenom posezení v hospodě, že jo, je to nějaká zájmová činnost.“ (Muž/51/35)

A na druhé straně je vytvářena příležitost pro setkávání a stmelování osob mimo hasičské sbory, to znamená veřejnost, která se konkrétních akcí účastní, což vyplývá i z výroků zmíněných v kapitole 6.2.3.3.

„Tak oni hlavně přispívají k té soudržnosti občanů, což je úplně to nejdůležitější.“ (Muž/58/15)

„Jako myslím si, že jo, že fakt to ty lidi dává prostě do kupy.“ (Žena/38/30)

Dobrovolníci obecně věří, že jejich činnost má pozitivní vliv na sebeúctu a soudržnost lidí v místech, ve kterých jejich organizace působí. Ačkoliv se v sekundární analýze dat neprojeví, že by zásluha na sdružování místních lidí byla v případě hodnocení dobrovolných hasičů silnější než u ostatních dobrovolníků, 89% dobrovolných hasičů, tedy většina, je přesvědčeno, že tento dopad jejich činnosti má.

6.6.2 Zdroj kulturního a společenského života

S vytvářením příležitostí pro setkávání se a rozvoj pospolitosti úzce souvisí, nebo se spíše překrývá skutečnost, že dobrovolní hasiči se svou činností aktivně podílejí na rozvoji kulturního a společenského života v komunitách, ve kterých působí. Toto tvrzení vychází z výsledků analýz uvedených v Grafu č. 2. Téměř 86% dobrovolníků hlásících se ke sborům dobrovolných hasičů souhlasilo s výrokem, že jejich organizace udržuje místní společenský život. Z řad ostatních dobrovolníků sdílí tento názor téměř 78%. Rozdíly jsou statisticky významné a lze tvrdit, že dobrovolní hasiči považují svou organizaci z tohoto hlediska za významnějšího aktéra kulturního a společenského dění než ostatní dobrovolníci jejich organizace.

Ve stejném duchu se na otázku přínosu organizace vyjadřovali účastníci výzkumu zastupující různé sbory dobrovolných hasičů. Svou organizaci vnímají v otázkách společenského života komunity jako důležitou. Nutno podotknout, že devět z dvanácti komunikačních partnerů žije na venkově. Obecně lze očekávat, že tento přínos spolků je podstatnější právě na venkově a v menších obcích než ve velkých městech, v nichž je organizace společenských událostí složitější a nabídka volnočasových aktivit rozmanitější.

„ (...) vlastně voni zajišťují veškerou, hm, společenskou život v obci, že jo, nebo v obcích. A tak celkově asi se lidi sdružují, (...).“ (Žena/47/18)

„Jednak ta činnost hasičů je společenská, podstatou je hlavně nějaký kulturní dění v obci, že jo. A potom je to, hm, podíl na různých akcích, jednak obce nebo pořádání různých společenských akcí, že jo.“ (Muž/51/35)

„Prostě ten život na tý obci de všechno přes ty hasiče.“ (Muž/62/54)

„Ať je to cokoliv, jakákoliv akce, tak všude vidíš, že sou ty hasiči.“ (Žena/24/15)

„ (...) když já dělám za knihovnu tady toho Andersena, tak du za valnou většinou lidí, který jsou ve skutečnosti u hasičů a známe se vod těch hasičů. A vim, že pokud můžou, tak přijdou. A myslím si, že to platí i pro jiný věci jako zajištění tady pro vobec, pohádkovýho pochodu, zajištění poutě, tak pořád to jsou vlastně ty lidi, který, když se podíváš, tak jsou u těch hasičů.“ (Žena/38/30)

V některých rozhovorech bylo zdůrazňováno, že veškerý společenský život je do určité míry propojen s dobrovolnými hasiči, kteří, jak již bylo zmíněno v kapitole 6.4, patří mezi občansky aktivní osoby. To potvrzuje i níže uvedený výrok.

„Takže si myslím, že, že to nějak jakoby napříč tou obcí spojuje určitou skupinu lidí, že jo, který určitě nejsou lhostejný k tomu, co se kolem děje, navíc jakoby ta, i to společenství hasičů ovlivňuje třeba i, i tu místní politiku.“ (Muž/51/35)

S výše uvedenými směry činnosti dobrovolných hasičů souvisí také jejich přínos v oblasti udržování místních tradic, který vyplývá z toho, že se pravidelně ujímají organizace tradičních oslav, například v podobě pálení čarodějnic, pořádání masopustu apod. Tímto jednáním nejenže podporují pospolitost místních občanů, ale stávají se tak i nositeli místních tradic.

6.6.3 Zdroj výchovy a vzdělávání

Dalším identifikovaným přínosem tohoto sdružení pro místní komunity je dle výpovědí podíl na výchově a výuce mládeže, ale i vzdělávání dospělých. Z pohledu dorostence reflektoval tento význam sdružení mladý dobrovolný hasič, který vidí v členství ve spolku možnost aktivního trávení času.

„No spíš pro nás takhle je to třeba kondička, že netrávíme čas u televize, že dem občas prostě na ten čerstvej vzduch (...).“ (Muž/17/8)

Podobně na danou oblast nahlíží starší i dobrovolní hasiči. Díky existenci volnočasových zájmových kroužků je dětem nabídnuto smysluplné trávení volného času, odborné vedení a rozvoj znalostí a dovedností v netradičním oboru, jakým je požární ochrana. Děti v rámci svých kroužků ale také hrají hry, jezdí na vícedenní výlety, anebo se prostřednictvím branných závodů učí ochraně přírody a orientaci v ní.

„No a tak si myslím, že ty děti prostě jednak mají nějakou činnost, jednak jsou pod nějakým vedením, naučej se něco, myslím si, že je to baví a že se setkají s věcmi, ke kterým by běžně nepřišly do kontaktu.“ (Muž/51/35)

„Co se týká mládeže, je organizovaná, nemá čas na blbosti, že budou počmárovat čekárny a různě vytloukat auta, (...). No a do budoucna, když jim to vydrží nebo to a budou v těch vesnicích pokračovat v tom, že budou ty mladý vychovávat dál, je to krásný.“ (Muž/62/54)

Prostor pro vzdělávání dospělých se projevil v povinnosti dobrovolných hasičů absolvovat pravidelná odborná školení, která rozvíjejí oblast, v níž v rámci sborů působí. Jedná se o druh neformálního vzdělávání, které obohacuje lidský kapitál.

„Máme pravidelný školení, vlastně jednou ročně, tam vlastně máme setkání s profesionály hasičského sboru, tam se probírají různé skupiny a aktivity, vyšetřování požáru a podobně a mým úkolem je tato zjištění nějakým způsobem přenášet i do sborů tady okolních a případně pomáhat, hm, s touto oblastí vzdělávání mladých hasičů.“ (Muž/41/28)

„Já sem si předminulej rok sem si udělal, sem byl na letní škole s tím, že to bylo braný jako tábor, ehm, pro mladý hasiče, aby se mohli stát jako vedoucím pro, pro ty mladý hasiče, aby je mohli trénovat, učit je a tak dál (...). Pak se na konci psal test (...) a pak můžu bejt instruktor. (Muž/17/8)

Nabídka volnočasových aktivit pro děti a mládež slouží k jejich výchově a zároveň umožňuje dětem trávit čas společně a rozvíjet se. Podíl mladých hasičů, který je ve věku 3 až 18 let více než 49 tisíc [Výroční zpráva 2012: 13], potvrzuje stupeň popularity tohoto sdružení.

6.6.4 Prevence, ochrana, pomoc

Posledním identifikovaným přínosem existence sborů dobrovolných hasičů, který v rozhovorech komunikační partneři zmiňovali, je základní podstata tohoto sdružení, a to zajištění prevence a ochrany občanů a poskytnutí pomoci v případě požárů, nehod a dalších pohrom. Tuto funkci primárně zajišťují zásahové jednotky, jež zřizuje či zajišťuje každá obec. Dobrovolní hasiči z jejich řad, kteří se zúčastnili rozhovorů, vnímají svou roli jasně.

„Tak určitě to je nějaká ochrana prvotního požáru třeba ve vesnici.“ (Muž/26/20)

„Dobrovolný hasiči sou, jediná, teď to řeknu, polovojenská organizace, která vlastně pomáhá v nesnázích, ať už hoří, přijde velká voda, i dopravní nehoda.“ (Muž/58/15)

Zajímavá je reflexe kooperace profesionálních jednotek hasičů a dobrovolníků. Dobrovolní hasiči mají vzhledem ke svému výskytu v každé obci možnost zasáhnout při požárech a jiných nehodách dříve než profesionální jednotky, které jsou zřízeny především ve větších městech. Zároveň přebírají zodpovědnost za místo zásahu, například hlídají požářiště, aby nedošlo k případnému šíření ohně. Profesionální hasiči nejsou s to zajistit vše, a proto na pomoc dobrovolných hasičů spoléhají, jak upozornil jeden z dobrovolných hasičů, který je zároveň hasičem z povolání.

„My je potřebujem jako profíci, my ty dobrovolný hasiče potřebujem. Proto já k nim mám velice kladnej vztah, vždyť bez nich my bysme byli vedle, jo. Vždyť ty dobrovolný hasiči jezděj na všechno, jo.“ (Muž/62/54)

„Dneska ty dojezdový časy profesionálů jsou daleko jinší, ale každá profesionální jednotka počítá s působením jednotek dobrovolnejch, že jo.“ (Muž/51/35)

7. Diskuze výsledků analýzy

Obsahem analytické části bylo prověření jednotlivých indikátorů sociálního kapitálu, které byly stanoveny v teoretickém pozadí. Ačkoliv je sociální kapitál abstraktním konceptem a jeho praktické užívání je diskutabilní [Bernard et al. 2011: 23], snažila jsem se jej s ohledem na již publikované výzkumy zpracovat a zasadit do kontextu českého dobrovolnictví. Účelem mělo být odhalení a vysvětlení významu dobrovolných hasičů.

Hlavní hypotéza, že dobrovolní hasiči pozitivně přispívají rozvoji kolektivního sociálního kapitálu, byla potvrzena. Tento závěr bylo možné očekávat, protože samotné dobrovolnictví je jedním z charakteristických znaků přítomnosti sociálního kapitálu [Stachová 2008: 27]. Během zkoumání však byly nalezeny statisticky významné rozdíly, jež nám i na základě teoretického ukotvení napovídají, že v určitých aspektech kolektivního sociálního kapitálu zauímají dobrovolní hasiči v českém prostředí výhradní postavení.

Cílem bylo oddělit dobrovolné hasiče od ostatních dobrovolníků a odhalit aspekty, v nichž vynikají, a které by pomohly vysvětlit úspěšné a stabilní působení této tradiční organizace v českém prostředí. Zde by bylo možné namítat příliš obecný výběr referenční skupiny, a to všech ostatních dobrovolníků. Z kapitoly 2.3 vyplývá, že dobrovolní hasiči patří do skupiny tradičních zájmových organizací, jejichž smyslem je vzájemná prospěšnost. Do této kategorie bychom mohli zařadit i další spolky a zájmová sdružení. Nabízí se tedy otázka, proč na tuto typologii nebyl brán ohled, a v rámci analýz byli všichni, kdo se nepodílejí na činnostech dobrovolných hasičů, zařazeni mezi ostatní dobrovolníky bez ohledu na typ jejich organizace. Důvody pro toto rozhodnutí byly dva. Cílem bylo najít jedinečné postavení organizace dobrovolných hasičů, kterou lze označit za největší v rámci České republiky. To bylo možné pouze v kontrastu s ostatními dobrovolníky. Za druhé nebyl v rámci diplomové práce prostor pro jemnější dělení ostatních typů organizací.

Během analýzy bylo postupováno podobně jako v případě příspěvku Wollebaeka [Wollebaek 2002: 54]. Došlo k rozštěpení konceptu sociálního kapitálu do samostatných ukazatelů, které se staly předmětem zkoumání.

Během zkoumání podnětů pro započítání kariéry dobrovolníka, bylo zjištěno, že pro dobrovolné hasiče platí s větší pravděpodobností, že budou k členství ve spolku vyzváni rodinou či přáteli, případně samotnou organizací, tedy skrze osobní kontakt. Z rozhovorů s dobrovolnými hasiči zároveň vyplynula zajímavá hypotéza, že dobrovolné hasičství bývá rodinnou tradicí a vzhledem k potvrzené loajalitě je členství jakousi součástí rodinné identity. V souvislosti se studiem sociálního kapitálu však bylo podstatnější sledovat atmosféru

a charakter vazeb v organizaci. Blízké okolí dobrovolných hasičů o jejich dobrovolnictví ví, jejich činnost podporuje a očekává. Často jsou tito lidé sami dobrovolníky. Zda mají dobrovolní hasiči blízké přátele právě přímo ve sborech, zjistit možné nebylo, nicméně je zřejmé, že přátelé dobrovolné hasiče v jejich činnosti podporují.

Z hlediska důvěry nebyl zaznamenán mezi dobrovolnými hasiči a ostatními dobrovolníky rozdíl, a to jak v otázce důvěry mezi členy v organizaci a ve druhé lodi obecně, tak i důvěry v instituce. Původní hypotéza se tedy nepotvrdila. Ačkoliv Sedláčková ve své knize upozorňuje na přeceňování vlivu občanských sdružení na výsledný stupeň důvěry [Sedláčková 2012: 143], ukázalo se, že být dobrovolníkem samo o sobě pravděpodobnost vyšší deklarované míry důvěry zvyšuje. Je nutné mít ale na mysli problém příčin a následků. Ačkoliv jsou výsledky analýzy zřejmé a v literatuře ověřené, nelze s jistotou tvrdit, že členství v některé z občanských organizací zvyšuje stupeň důvěry, protože důvěřiví lidé si mohou častěji volit ve svém volném čase dobrovolnickou činnost [Sedláčková 2012: 144].

Podobně jako v ostatních organizacích je vnitřní důvěra mezi členy silná. Tento samotný faktor však nestačí k určení typu sociálního kapitálu, k němuž dobrovolní hasiči inklinují. Loajalita, vyšší stupeň homogenity z hlediska sociodemografických charakteristik a nižší deklarovaný zájem o okolní svět naznačují reprodukci svazujícího sociálního kapitálu [Andrýsová 2012: 61]. Na druhou stranu podstatou sdružení je pomáhat svému okolí, tedy lidem mimo dobrovolnickou komunitu a v rámci rozvoje společenského života dochází k navazování a udržování sociálních sítí s lidmi mimo organizaci. Toto jednání naznačuje rozvoj přemosťujícího kapitálu, jehož přítomnost je v otázce podpory sociálního kapitálu více žádoucí [Pileček 2010a:68]. Přítomny jsou pravděpodobně oba druhy, tato diplomová práce však bohužel není s to zodpovědět, jaký druh sociálního kapitálu je více rozvíjen.

Z hlediska občanské angažovanosti se dobrovolní hasiči od ostatních dobrovolníků neliší a původní hypotéza byla vyvrácena. I v tomto případě se ovšem odhalil rozdíl mezi dobrovolníky a ne-dobrovolníky a bylo potvrzeno očekávání, že šance účasti ve volbách je v případě dobrovolníků vyšší než u osob dobrovolnicky neangažovaných. Ke stejnému závěru došel i Rochester, který ve své práci dále dokázal, že se dobrovolníci častěji připojují k volebním stranám a angažují se v aktivitách místních komunit [Rochester 2010: 164]. Pro ověření těchto hypotéz nebyla k dispozici kvantitativní data. Nicméně z rozhovorů s dobrovolnými hasiči vyplynula na povrch skutečnost, že oni sami či někteří z jejich kolegů se v rámci různých pozic podílejí na komunální politice. Tento závěr nelze zobecnit, nicméně se jedná o zajímavý námět pro další zkoumání. Opět by bylo ovšem nutné vyrovnat se s problémem kauzality.

Jsou dobrovolní hasiči občansky aktivní lidé, a proto se angažují na poli dobrovolnictví, či je jejich dobrovolnická činnost přivádí k vyššímu zájmu o své okolí a vstupují do funkcí, v nichž se mohou podílet na rozhodování v obcích, ve kterých působí?

Poslední analyzovanou oblastí bylo zkoumání vlivu sdružení na komunity, ve kterých organizace operují. Hypotéza, že dobrovolní hasiči hrají významnou roli v rozvoji koheze místních komunit, byla potvrzena. Zde je nutné upozornit na to, že se jedná o subjektivní vnímání členů organizace, ne veřejnosti, která může význam sborů reflektovat jinak. Nicméně i Hustinx ve svém příspěvku upozorňuje, že od tohoto typu občanského sdružení lze očekávat domácí řízené prostředí úzce napojené na místní komunitu a kolektivní vnímání identity [Hustinx et al. 2003: 172]. V rámci analýzy rozhovorů byly identifikovány čtyři oblasti přínosu vyplývající z existence sdružení dobrovolných hasičů. Na obecnou otázku odpovídali komunikační partneři jasně. Dobrovolní hasiči dle nich udržují společenský život v obcích, podporují sdružování místních obyvatel, zasluhují se o výchovu a vzdělávání dětí, mládeže, ale i dospělých a v neposlední řadě samozřejmě plní své hlavní poslání a poskytují pomoc a ochranu.

Zde se dostáváme k problému, který nebylo z důvodu nedostatku dat možné odhalit či vyvrátit. Ačkoliv původní snahou výzkumu bylo zachytit rozdílné postavení dobrovolných hasičů v českých městech a na venkově, nedostalo toto dělení prostor a zůstává výzvou pro příští bádání. Lze ovšem přepokládat, že výše uvedená aktiva platí především na venkově a v menších obcích. Dle Bernarda je podoba občanské participace ve městech a na venkově odlišná [Bernard et al. 2011: 147]. Význam spolků je vyšší právě na venkově a v menších obcích a to z důvodu bližších a osobnějších kontaktů, vyšší míry sociální kontroly a pocitu větší zodpovědnosti [Kůsová 2012: 375]. Sám Putnam upozorňuje na vliv velikosti komunity na reprodukci sociálního kapitálu. Na venkově je dle něj obecně vyšší výskyt komunitně orientovaných snah [Putnam 2000: 119].

Na závěr je žádoucí upozornit na to, že postupně došlo k analýze pěti indikátorů sociálního kapitálu. Protože se jedná o rozsáhlé téma, dalo by se namítat, že jednotlivé ukazatele sami o sobě by mohly být předmětem zkoumání. Jedná se o složité a komplexní koncepty. To ano, nicméně předmětem snah bylo ověření pozice dobrovolných hasičů mezi ostatními dobrovolníky, a proto bylo přistoupeno k analýze více hledisek. Největší očekávání byla po seznámení se s tématem vkládána do indikátoru zabývajícího se sounáležitostí s komunitou, jehož důležitost v otázce významu dobrovolných hasičů byla potvrzena.

8. Závěr

Diplomová práce se zaměřila na konkrétní skupinu dobrovolníků, a to dobrovolné hasiče, kteří v České republice představují fenoménem svého druhu. Hlavní otázkou práce bylo, zda dobrovolní hasiči přispívají k rozvoji sociálního kapitálu, a v případě že ano, tak z jakých hledisek. Druhotným cílem diplomové práce byla snaha zodpovědět za pomoci analýzy sekundárních dat a provedení polostrukturovaných rozhovorů otázky týkající se podílu dobrovolných hasičů na životě místních komunit.

V úvodu diplomové práce bylo blíže představeno samotné Sdružení hasičů Čech, Moravy a Slezska, jehož hlavní cíle se orientují na ochranu života a zdraví občanů a majetku před požáry a jinými ohrožujícími událostmi, dále dobrovolní hasiči podporují činnost dětí a mládeže v oblasti požárníctví a sportovní činnost svých členů. Bylo upozorněno na velikost členské základny, která čítá přes 350 tisíc členů. Sdružení dobrovolných hasičů, které patří mezi komunitní organizace vyznačující se kolektivním a tradičním charakterem, se tak řadí k největším zájmovým spolkům v České republice. Tato skutečnost se stala odrazovým můstkem zkoumání. Jak je možné, že je právě tato organizace reprezentující tradiční hodnoty v dnešní společnosti natolik oblíbená?

Odpověď měla být nalezena za pomoci konceptu sociálního kapitálu, jehož představení bylo součástí druhé části diplomové práce. Cílem kapitoly bylo provést konceptualizaci a operacionalizaci tohoto pojmu. Postupně byla představena teorie sociálního kapitálu a hlavní autoři, kteří se tímto konceptem zabývali. Prostor byl věnován také kritice užívání tohoto konceptu v empirickém výzkumu.

Pro naplnění cílů byl použit mix methods design, přístup kombinující více zdrojů zkoumání. Konkrétně byla provedena sekundární analýza dat pocházejících z výzkumu Dobrovolnictví 2009. Z datového souboru byla vyňata skupina dobrovolných hasičů, která byla v komparaci s ostatními dobrovolníky podrobena analýze ukazatelů přítomnosti sociálního kapitálu. Výsledky analýzy a téma dobrovolného hasičství se následně staly předmětem polostrukturovaných interview s dvanácti dobrovolnými hasiči. Rozhovory dodaly tématu novou perspektivu, umožnily explanaci některých zjištění vyplývajících ze sekundární analýzy dat a nabídly hypotézy vhodné pro další zkoumání.

Po představení skladby dobrovolných hasičů byla analýza strukturována dle jednotlivých ukazatelů sociálního kapitálu. Pozornost byla nejdříve věnována pozadí počátku dobrovolnické kariéry a hodnocení vztahů v organizacích. Dále se předmětem analýzy stala důvěra, významná složka sociálního kapitálu. Po zjištění míry občanské angažovanosti, měřené účastí ve volbách,

byla pozornost zaměřena na subjektivní vnímání významu existence sdružení dobrovolných hasičů pro komunity, ve kterých dobrovolníci pomáhají. V této části práce došlo k hlavnímu zjištění.

Dobrovolní hasiči svou činností působí kladně na lokální komunity a rozvíjejí kolektivní sociální kapitál, a to z několika hledisek. Dobrovolnická činnost obecně umocňuje status občansky aktivního jedince, je kladně propojena s mírou důvěry ve druhé lidi a instituce a především umožňuje sociální začlenění v rámci určité organizace a rozvoj sociálních sítí. Konkrétně dobrovolní hasiči věnují svůj volný čas navíc aktivitám, které nejsou obsaženy v náplni jejich dobrovolnického poslání. Díky událostem pořádaným pro veřejnost vytvářejí příležitosti pro sdružování a stmelování kolektivu, a rozvíjejí tak sociální vztahy v rámci svých komunit. Tento druh činnosti se během analýzy sociálního kapitálu ukázal jako zásadní a došlo k odhalení na první pohled skrytého významu tohoto sdružení. Dobrovolní hasiči výrazně přispívají rozvoji a udržování lokálního veřejného života, potažmo místních tradic, a tím dochází k reprodukci sociálního kapitálu. Ačkoliv omezené možnosti analýzy neumožnily odhalit rozdíly z hlediska typu lokality, lze očekávat, že tento závěr platí především pro menší obce a venkov.

Práce upozornila na přínos skupiny, jež je z odborného hlediska opomíjena, ačkoliv se v ní skrývá potenciál hodný bližšího zkoumání. Jmenujme příklad, jenž vyplynul z rozhovorů s komunikačními partnery, a to podíl dobrovolných hasičů na tvorbě komunální politiky. Výzvou pro budoucí zkoumání je také získat na postavení sborů dobrovolných hasičů pohled a názor veřejnosti.

9. Summary

The diploma thesis was focused on a concrete volunteer association – the organization of volunteer fire fighters. The main question of the thesis was if participation in this association contributes to social capital. To define status of Czech volunteer fire fighters in their local communities was the secondary aim of the paper. Secondary data analysis and interviews with volunteer fire fighters were used in order to reveal this connection.

The association of volunteer fire fighters was introduced at the beginning of the paper. The main goal of the organization is to protect citizens and their property against fires and other accidents. This association also supports leisure time activities of children and youth and sport activities of its members. More than 350 thousand people are members of the volunteer fire fighters association and it makes out of it one of the biggest volunteer organizations in Czech Republic. There is a question why is this organization in the present individualistic society so popular when it belongs to collective and traditional organizations.

The concept of social capital was determined to help to answer this question. In the second part of the thesis was social capital conceptualized and operationalized. The theory, but also points of critique were introduced.

Mix methods design combining more than one approach was used to achieve the goals. The data set Volunteering 2009 was analysed at first and twelve volunteer fire fighters were interviewed afterwards. This approach helped to show a new perspective of the issue, to explain some results of quantitative analysis and it revealed new hypothesis for the next research.

The analysis was structured according to indicators of social capital which were defined in the theoretical background. At first was the attention paid to the start of volunteer career and relationships within the organizations. Then trust was the subject of the analysis. After the analysis of civic engagement I dealt with the subjective perception of the position of volunteer fire fighters in communities they serve.

The conclusion is that volunteer fire fighters influence positively local communities and develop collective social capital. Volunteer activities generally strengthen civic engagement, are positively connected with trust in people and institution and volunteering enables social inclusion and social networks development. Interesting finding is that volunteer fire fighters organize extra activities for the public, even when it is not in the description of their work, and by this action they help to develop relationships within their communities. This kind of activity seems to be the most important result of this paper because it reveals

hidden importance of this association. The volunteer fire fighters contribute to development of public local life and local traditions and the social capital is reproduced. Although it is not empirically confirmed we can expect that this statement is valid more likely for villages and rural areas.

This diploma thesis dealt with the volunteers who have never became subject of social research in Czech Republic, although it deserves more attention. Let's call an example for a next analysis. The interviews have shown that volunteer fire fighters take a part in local government. Other challenge for a next research is to ask citizens about their opinion of status of volunteer fire fighters association in local communities.

10. Použitá literatura

- Andrýsová, L. 2012. „Teorie sociálního kapitálu ve výzkumu občanské společnosti.“ *Acta Politologica* 4 (1): 56–70.
- Babbie, E. 2004. *The Practice of Social Research*. Belmont: Wadsworth/Thomson Learning.
- Bekhofer, F., L. Petarson. 2000. *Principles of Research Design in the Social Sciences*. London: Routledge.
- Bernard, J., T. Kostecký, M. Illner, J. Vobecká. 2011. *Samospráva venkovských obcí a místní rozvoj*. Praha: SLON.
- Bryman A. 2012. *Social Research Methods*. Oxford: Oxford University Press.
- Creswell, J. W. 2003. *Research design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. London: SAGE.
- Čermák, K. 2005. *Kronika hasičů okresu Semily*. Semily: Okresní sdružení hasičů Čech, Moravy a Slezska.
- Český statistický úřad (ČSÚ). 2014. [online]. *Český statistický úřad – statistiky* [cit. 2014-04-13]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/>.
- Čt24. 2013. „Dobrovolní hasiči. Fenomén pomoci celou duší a celým tělem.“ [online]. *Česká televize*. [cit. 2014-03-10]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/230554-dobrovolni-hasici-fenomen-pomoci-celou-dusi-a-celym-telem/>.
- Dekker, P., L. Halman. 2003. „Volunteering and Values: An Introduction.“ Pp. 1–17 in Paul Dekker, Loek Halman. *The Values of Volunteering: Cross-cultural Perspectives*. New York: Kluwer Academic.
- Deverová, L., P. Frič, H. Frištenská, P. Beránek. 2008. *Společenský a legislativní rámec neziskového sektoru*. Praha: AGNES.
- Frič, Pavol, Martin Vávra. 2012. *Tři tváře komunitního dobrovolnictví*. Praha: AGNES.
- Frič, Pavol, Tereza Pospíšilová a kol. 2010. *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. století*. Praha: AGNES.
- Geist, B. 1992. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing.
- Haddad, M. A. 2006. „Civic Responsibility and Patterns of Voluntary Participation Around the World.“ *Comparative Political Studies* 39 (10): 1220–1242.
- Hakim, C. 2000. *Research Design – Successful Designs for Social and Economic Research*. London: Routledge.

- Haski-Leventhal, D., J. D. McLeigh. 2009. „Firefighters Volunteering Beyond Their Duty: An Essential Asset in Rural Communities.“ *Journal of Rural and Community Development* 4 (2): 80–92.
- Hendl, J. 2008. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, s.r.o.
- Holeček, J., J. Binek, I. Galvasová, K. Chabičovská, H. Svobodová. 2009. *Obec a její rozvoj v širších souvislostech*. Brno: GaREP, spol. s r. o.
- Hora, Josef. 2014. „Dobrovolné hasičstvo slaví 150 let, loni přibylo 10 tisíc členů.“ [online]. *5plus2.cz*. [cit. 2014-03-13]. Dostupné z: http://praha.5plus2.cz/dobrovolni-hasici-vyroci-150-let-dmq-prahar.aspx?c=A140305_175958_ppd-prahar_p2jos.
- Hustinx, L., F. Lammertyn. 2003. „Collective and Reflexive Styles of Volunteering: A Sociological Modernization Perspective.“ *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 14(2): 167–187.
- „ICNPO - The International Classification of Non-profit Organizations.“ 2009. [online]. *Statistics Canada*. [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: <http://statcan.gc.ca/pub/13-015-x/2009000/sect13-eng.htm>.
- Jones, K. S. 2006. „Giving and Volunteering as Distinct Forms of Civic Engagement: The Role of Community Integration and Personal Resources in Formal Helping“. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 35 (2): 249–266.
- Keller, J. 2007. *Teorie modernizace*. Praha: Slon.
- Keller, J. 2009. *Nejistota a důvěra, aneb k čemu je modernitě dobrá tradice*. Praha: SLON.
- Krejčí, E. 2007. „Role dobrovolných hasičů v životě vesnické komunity na příkladě obcí Bohuslávky, Oprostovice, Radslavice a Týn nad Bečvou.“ *Diplomová práce*. Brno: Masarykova univerzita.
- Kůsová, T. 2013. „Volný čas a sociální kapitál: Prostorová diferenciacie spolkové aktivity v Česku.“ *Geografie* 118 (4): 372–391.
- Kvale, S. 2009. *Doing Interviews*. London: SAGE.
- Loukota, R. 2007. „Analýza motivů v kontextu činnosti dobrovolných hasičů.“ *Diplomová práce*. Brno: Masarykova univerzita.
- Marshall, C., G. B. Rossman. 2006. *Designing Qualitative Research*. London: SAGE.
- Michalíčková, I., J. Petr, J. Havrdová. 2011. *Hasičský záchranný sbor Libereckého kraje*. Turnov: Hasičský záchranný sbor Libereckého kraje.
- Nitra, J. 2014. „Velvary nebo Zákupy?“ [online]. *Dobrovolní hasiči.cz*. [cit. 2014-02-20]. Dostupné z:

[Http://www.dh.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=2544:velvary-nebo-zakupy&catid=163:150-vyroj&Itemid=178](http://www.dh.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=2544:velvary-nebo-zakupy&catid=163:150-vyroj&Itemid=178).

Omoto, A. M., M. Snyder. 2002. „Considerations of Community.“ *American Behavioral Scientist* 45 (5): 846–867.

Paine, A. E., M. Locke, V. Jochum. 2006. „Volunteering, Active Citizenship and Community Cohesion: From Theory to Practice“. [online]. *International Conference of International Society for Third Sector Research*. [cit. 2013-05-13]. Dostupné z: http://c.ymcdn.com/sites/www.istr.org/resource/resmgr/working_papers_bangkok/locke.michael.pdf.

„Partnerství, komunita, filantropie, participace.“ 2011. *Vstupní texty k tří denním seminářům programu*. Praha: Nadace Open Society Fund.

Pileček, J. 2010a. „Koncept sociálního kapitálu: Pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia.“ *Geografie* 115 (1): 64–73.

Pileček J., V. Jančák. 2010b. „Je možné měřit sociální kapitál? Analýza územní diferenciacie okresu Česka.“ *Geografie* 115 (1): 78–95.

Perkins, K. B. 1989. „Volunteer Firefighters in the United States: A Descriptive Study“. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 269 (18): 269–277.

Perkins, K. B. 2004. „Volunteer Satisfaction and Serious Leisure in Rural Fire Departments: Implications for Human Capital and Social Capital.“ Pp 71–86 in Robert A. Stebbins, Margaret M. Graham. *Volunteering as Leisure/Leisure as Volunteering: An International Assessment*. Wallingford, Oxon, UK: CAB International.

Perlín, R. 2004. „Zájmové spolky na venkově“. *Obec a finance* 2004 (2).

Pospíšilová, T. 2011a. *Grassroots dobrovolnictví: definice, koncepty a témata*. Rešerše literatury. Praha: Agora.

Pospíšilová, T. 2011b. „Dobrovolnictví v České republice před rokem 1989: diskurzy, definice, aktualizace.“ *Sociologický časopis* 47 (5): 887–910.

PPM Factum tiskové zprávy. 2014. [online]. [cit 2014-01-18]. Dostupné z: http://www.factum.cz/420_factum-group-esomar.

Putnam, R. D. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press.

Putnam, R. D. 2000. *Blowing Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster Paperbacks.

Putnam, R. D. 2004. „Blowing together.“ *Organisation for Economic Cooperation and Development. The OECD Observer* 242: 14–15.

- Reichel, J. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- Rochester, C., A. E. Paine, S. Howlett, M. Zimmeck. 2010. *Volunteering and Society in the 21st Century*. UK: Palgrave Micmillan.
- Sedláčková, M. 2012. *Důvěra a demokracie*. Praha: SLON.
- SIMAR - Stanovy. 2014. [online]. [cit 2014-01-06]. Dostupné z: <http://simar.cz/o-nas/clenstvi/stanovy-simar.html>
- Smith D. H. 1997. „Grassroots Associations Are Important: Some Theory and Review of the Impact Literature.“ *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 26 (3): 269–306.
- Smith, E. 2008. *Using Secondary Data in Educational and Social Research*. England: Open University Press.
- Silverman, D. 2000. *Doing Qualitative Research: A Practical Handbook*. London: SAGE.
- Sociologický ústav, AV ČR, v.v.i. (SOU) 2009. Dobrovolnictví 2009. [počítačový soubor]. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, CESES [producent]. Český sociálněvědní datový archiv - Sociologický ústav, Akademie věd ČR [archiv]. ČSDA - reg. č. dobrovolnictvi109.
- Stachová, J. 2008. *Občanská společnost v regionech České republiky*. Praha: SLON.
- Stachová J., J. Bernard, D. Čermák. 2009. *Sociální kapitál v České republice a v mezinárodním srovnání*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Stebbnis, R. A. 1996. „Volunteering: A Serious Leisure Perspective.“ *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 25 (2): 211–224.
- Svobodová, A. 2011. „Dobrovolní hasiči jako nositelé tradic - má činnost SDH Lubno nějaký přínos pro kulturní a společenský život v obci?.“ *Diplomová práce*. Brno: Masarykova univerzita.
- Šafr, J., M. Sedláčková. 2006. *Sociální kapitál: Koncepty, teorie a metody měření*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Štukhejlová, J. 2013. „Zasahují celou noc a bez odměny.“ [online]. *Liberecký deník.cz*. [cit. 2014-03-13]. Dostupné z: <http://liberecky.denik.cz/pozary/zasahuji-celou-noc-a-bez-odmeny-20130801.html>.
- Tashakkori, A., Ch. Teddlie. 1998. *Mixed Methodology: Combining Qualitative and Quantitative Approaches*. USA: SAGE Publications Ltd.
- Thompson, A. M. 1993a. „Volunteers and Their Communities: A Comparative Analysis of Volunteer Fire Fighters.“ *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 22 (2): 155–166.

Thompson, A. M., B.A. Bono. 1993b. „Work Without Wages: The Motivation for Volunteer Firefighters.“ *American Journal of Economics and Sociology* 52 (3): 323–343.

Tonts, M. 2005. „Competitive Sport and Social Capital in Rural Australia.“ *Journal of Rural Studies* 21: 137–149.

Výběrové šetření pracovních sil (VŠPS). 2010. „Trh práce v České republice.“ [online]. Český statistický úřad [cit. 2014-04-13]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/trh_prace_v_cr/\\$File/trh_prace.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/trh_prace_v_cr/$File/trh_prace.pdf).

Výroční zpráva SH ČMS 2012. 2012. [online]. Dobrovolní hasiči.cz. [cit. 2014-02-20]. Dostupné z: <http://www.dh.cz/dokumenty/vyrocnizpravy/vz-2012.pdf>.

Wollebaek, D., P. Selle. 2002. „Does Participation in Voluntary Associations Contribute to Social Capital? The Impact of Intensity, Scope and Type.“ *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 31 (1): 32–61.

Zákon č. 133/1985 Sb. o požární ochraně.

11. Seznam příloh

Příloha č. 1: Reprezentativita výběrového souboru

Příloha č. 2: Informovaný souhlas s účastí ve výzkumu

Příloha č. 3: Tematické okruhy interview

12. Přílohy

Příloha č. 1: Reprezentativita výběrového souboru

Proměnná	Hodnoty	Výběrový soubor	Statistiky ČR 2009	Rozdíl
Pohlaví	Muž	49,2	49,1	0,1
	Žena	50,8	50,9	-0,1
Vzdělání	Základní	11,8	17,6	-5,8
	Střední bez maturity	40,8	35,8	5,0
	Střední s maturitou	36,2	33,9	2,3
	Vysokoškolské	11,2	12,7	-1,5
Věkové skupiny	15 až 29 let	20,0	23,9	-3,9
	30 až 44 let	25,0	27,0	-2,0
	45 až 59 let	26,0	24,1	1,9
	60 let a více	29,0	24,9	4,1
Kraj	Praha	11,3	11,7	-0,4
	Středočeský kraj	11,1	11,6	-0,5
	Jihočeský kraj	6,7	6,1	0,6
	Plzeňský kraj	5,5	5,4	0,1
	Karlovarský kraj	2,7	3,0	-0,3
	Ústecký kraj	8,3	8,0	0,3
	Liberecký kraj	4,4	4,2	0,2
	Královéhradecký kraj	4,5	5,3	-0,8
	Pardubický kraj	4,9	4,9	0,0
	Kraj Vysočina	5,3	4,9	0,4
	Jihomoravský kraj	11,6	11,0	0,6
	Olomoucký kraj	6,7	6,2	0,5
	Zlínský kraj	5,5	5,7	-0,2
	Moravskoslezský kraj	11,6	12,0	-0,4

Zdroj: ČSÚ, VŠPS

Příloha č. 2: Informovaný souhlas s účastí ve výzkumu

Informovaný souhlas s účastí na studentském výzkumu v rámci diplomové práce

Název práce: Dobrovolní hasiči z hlediska rozvoje sociálního kapitálu

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Pavol Frič, Ph.D. (fric@fsv.cuni.cz)

Studentka: Petra Sadílková (sadilkova.petra@seznam.cz), 3. ročník navazující magisterské studium, obor Aplikovaný sociologický výzkum, Institut sociologických studií, Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova v Praze (ISS FSV UK)

Účel práce: V současné době dokončuji magisterské studium a pracuji na diplomové práci, jejíž název je uveden výše. Konkrétně se zaměřuji na skupinu dobrovolných hasičů a zajímám se o jejich působení ve sborech. Ráda bych porozuměla důvodům dobrovolného hasičství a vztahu hasičů k místním komunitám. Byla bych ráda, kdybyste se zúčastnil/a mého výzkumu, který obnáší rozhovor o Vaší činnosti ve sboru dobrovolných hasičů.

Proces: Provedu s Vámi interview, které nepřesáhne více než 40 minut. Budu Vám pokládat otázky, na které bych ráda znala Váš názor. Rozhovor bude nahráván na přenosné digitální zařízení a jeho záznam bude pro účely analýzy přepsán do písemné podoby.

Zachování mlčenlivosti a anonymity: Všechny informace, které mi poskytnete, budou přísně důvěrné a pro ostatní osoby anonymní. Vaše jméno se neobjeví ve výsledcích výzkumů, bude změněno. Jakékoliv identifikační poznámky budou upraveny, případně vynechány tak, aby Vás nebylo možné, na základě výsledků zveřejněných v diplomové práci, identifikovat.

Dobrovolná účast a kompenzace: Vaše účast na výzkumu je čistě dobrovolná. Máte právo odmítnout odpovídat na otázky i během našeho rozhovoru. Bohužel nejsem s to Vám kompenzovat čas strávený rozhovorem o Vaší dobrovolnické činnosti. Vaše odpovědi mi ale pomohou zaměřit se na téma, které je v odborné společnosti zatím opomíjené, a přinést poznatky o tom, kdo jsou vlastně čeští dobrovolní hasiči, jaký je rozsah jejich činnosti a jaké motivy je k těmto aktivitám vedou.

Další informace o diplomové práci: V případě otázek máte právo mě kdykoliv kontaktovat, případně se můžete obrátit na vedoucího práce, jehož kontakt je uveden výše. V případě zájmu Vám mohu po obhájení diplomové práce poskytnout její kopii v elektronickém formátu.

*****

Četl/a jsem informace uvedené výše a dobrovolně souhlasím s účastí na této studii.

.....
Datum

.....
Jméno

Děkuji Vám za Vaši ochotu.

.....
Petra Sadílková
ISS FSV UK

Příloha č. 3: Tematické okruhy interview

<p>Kariéra dobrovolného hasiče</p>	<p>Jak dlouho jste členem sboru dobrovolných hasičů?</p> <p>Jak jste se k této dobrovolnické činnosti dostal/a? Jak jste se o této činnosti dozvěděl? Z výzkumu vyplývá, že prvním impulsem k dobrovolnému hasičství je pobídka rodiny a přátel, případně výzva zástupců sboru. Jak to bylo u Vás?</p> <p>Jsou/byli členové rodiny také dobrovolnými hasiči?</p> <p>Jak často se dobrovolnému hasičství průměrně věnujete?</p> <p>Působíte v dalších spolcích nebo dobrovolných sdruženích?</p>
<p>Náplň činnosti</p>	<p>Co obnáší Vaše činnost v rámci sboru dobrovolných hasičů?</p>
<p>Důvody, motivace</p>	<p>Jaké máte důvody být dobrovolným hasičem? Co vás k této činnosti vedlo a co Vás motivuje k setrvání ve sboru dobrovolných hasičů?</p> <p>... Co je pro vás důležitější v tom smyslu, co Vám Vaše činnost přináší. Smysluplné trávení volného času, zábavu nebo spíše pomoc druhým nebo uplatnění Vašich schopností a dovedností?</p> <p>Ve sborech dobrovolných hasičů je vysoké zastoupení dětí a mládeže? Jak si to z vlastní zkušenosti vysvětlujete? Celkově totiž sbory dobrovolných hasičů patří k největším spolkům a dobrovolným sdružením v České republice. Jak si takový úspěch vysvětlujete?</p>
<p>Přátelé v rámci SDH, důvěra</p>	<p>Jaká je obecně atmosféra ve Vašem sboru dobrovolných hasičů, panují v něm mezi členy přátelské vztahy a důvěra?</p> <p>Trávíte spolu s kolegy ze sboru i mimo dobrovolnickou práci pro sbor dobrovolných hasičů?</p> <p>Důvěřujete kolegům ve sborech dobrovolných hasičů?</p>
<p>Přínos (obci)</p>	<p>K čemu podle Vás Vaše dobrovolnická činnost a činnost Vašeho sboru hasičů přispívá?</p> <p>Je podle Vás činnost dobrovolných hasičů přínosná obci? V jakém smyslu?</p> <p>Z výsledků výzkumu vyplývá, že dobrovolní hasiči mají pozitivní vliv na společenský život, místní ekonomiku a služby, jak si tento význam vysvětlujete?</p> <p>Co Vaše dobrovolnická aktivita přináší Vám osobně? Pomáhá Vám v osobním životě?</p>
<p>Obec, místní komunita</p>	<p>Účastníte se akcí pořádaných sborem dobrovolných hasičů? O jaké akce se jedná?</p> <p>Jsou na těchto akcích přítomni i lidé, kteří nejsou dobrovolnými hasiči?</p> <p>A celkově, máte pocit, že se hasiči podílí na udržování společenského života v obci? Jakým způsobem?</p> <p>Účastníte se schůzí hasičů?</p> <p>Účastníte se veřejných zasedání obecního zastupitelstva? Podílíte se nějak na místní politice?</p>
<p>Dobrovolnictví</p>	<p>Otázka na konec. Považujete se za dobrovolníka? Dobrovolnictvím myslím činnost, která je dobrovolná, neplacená a prospěšná druhým.</p>
<p>Sociodemografické údaje</p>	<p>Kolik je Vám let?</p> <p>Žijete na venkově nebo ve městě?</p> <p>Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?</p>